

A magyar rendek adómegajánlási joga és a 18. századi adómegajánlási rend kialakulása

A magyar politika történetének egyik sajátossága, hogy struktúráját leírva még a 18. századra is mindvégig érvényes a rendi dualizmus modellje. A század derekáig sok kutató véleménye szerint lehet az osztrák örökös tartományok politikai viszonyait is rendi dualista jellegűnek minősíteni.¹ Wolfgang Neugebauer elmélete szerint, mely a korábbi kutatással szemben nem az intézményekre, hanem a politikai participációra helyezi a hangsúlyt, a rendi struktúrák tovább éltek a 18. század második felében és a végén is Kelet-Európában: Észtföldről Magyarorszáig. Ő azonban rendi-nemesi reneszánszt a század végén – a 19. elején lát, mely a „rendi látencia” szakaszát követi.² Magyarország fejlődése tehát ebből a szempontból egyedi: egyfelől kivételes a Habsburg Birodalmon belül, mivel kimaradt a haugwitzai reformhoz kötődő politikai átrendeződésekből, és útja ezt követően fokozatosan elvált a többi tartományétól, másfelől a tágabb régió, a kelet-közép-európai térség „rendi látenciáját” sem mutatta³ – ehelyett a 18. század második felében is viszonylag erős rendiséggel rendelkezett.

A 18. században is releváns tehát a rendi dualizmus modellje, mely a politikai rendszert kétpólusúként írja le. Eszerint a király és a rendek a szokásjog által

1 Ld. pl. Grete Klingenstein, Winfried Schulze, ill. Wilhelm Brauner véleményét. (*Grete Klingenstein: Skizze zur Geschichte der erbländischen Stände im aufgeklärten Absolutismus der Habsburger [etwa 1740 bis 1790]. In: Ständetum und Staatsbildung in Brandenburg-Preussen. Ergebnissen einer internationalen Fachtagung. Hrsg. Peter Baumgart. Berlin–New York, 1983. [Veröffentlichungen der Historischen Kommission zu Berlin 55. Études présentées à la Commission internationale pour l'histoire des assemblées d'état et du parlementarisme 66.] 375.; Winfried Schulze hozzászólása a kötetben: 385.; *Wilhelm Brauner: Österreichische Verfassungsgeschichte. Wien, 1992. 99.*)*

2 *Wolfgang Neugebauer: Standschaft als Verfassungsproblem. Die historische Grundlagen ständischer Partizipation in ostmitteleuropäischen Regionen. Goldbach, [1994.] 21., 44.; Uő: Politischer Wandel im Osten. Ost- und Westpreussen von den alten Ständen zum Konstitutionalismus. Stuttgart, 1992. 87., 486–492. A századvégi rendi reneszánsz német területeken is érzékelhető. (Rudolf Endres: Adel in der frühen Neuzeit. München, 1993. [Enzyklopädie deutscher Geschichte 18.] 113.)*

3 „Rendi látenciáról” a diéta szintjén az 1765–1790 közti időszakról szólva beszélhetnénk ugyan, de a vármegyék szintjén már csak a jozefin évtized egy részére alkalmazhatnánk a terminust.

meghatározott jogszférái egymást kiegészítik. A rendi dualizmus akkor is valamiféle hatalommegosztást jelentett, ha a két fél politikai ereje nem volt egyenlő. Jean Bodin definíciójából kiindulva azt mondhatjuk, hogy Magyarország Habsburg-uralkodói a 18. században sem voltak abszolút uralkodók, hisz nem állt jogukban mások hozzájárulása nélkül törvényt hozni. Rendek és uralkodó kooperációjának és konfrontációjának színteréül elsősorban az országgyűlések szolgáltak. Itt születtek meg a két fél megegyezésének gyümölcseiként a *decretumok* is, de mégsem ezek voltak a legfontosabbak, hanem – mint a kora újkori rendi gyűléseken általában – az adómegajánlás és a sérelmek orvoslása, melyek egy alku tárgyait képezték.

Az adómegajánlás a magyar rendek legfontosabb fegyvere volt az uralkodóval folytatott diétai alkujukban, melyhez kiváltságaik megőrzésének és sérelmeik orvoslásának érdekében nyúlhattak. A 18. századi adózásról tudjuk, hogy évi rendszerességgel volt, a megajánlás jogát az országgyűlés birtokolta, de az korlátozottan érvényesült, mert az éves adóösszeg emelésére szűkült, és az egyszer megajánlott összeg a következő diétáig beszédhető volt.⁴ Ráadásul a század első felében a *concursum* intézménye többször helyettesítette az országgyűlést adómegajánlási funkciójában. A következőkben arra a kérdésre keresem a választ, hogy ez a gyakorlat miképpen alakult ki, s hogy korábban milyen formák közt érvényesült a magyar rendek adómegajánlási prerogatívája.

A király jórészt elvesztett földbirtokosi jövedelmei helyére lépő adók, az országlakók egyfajta segítsége nem kerültek ellenőrzése alá: az ország rendjei képesek voltak érvényesíteni azt az elvet, hogy beleegyezésük szükséges az adóztatáshoz. Ez a gyakorlatban országgyűlést jelentett, és az adóra vonatkozó rendelkezések mindegyike automatikusan *negotium diaetale* lett.⁵ 1504-ben törvényben is rögzítették ezt a gyakorlatot.⁶ Így az adó nem királyi jövedelem (*proventus regis*), hanem országos jövedelem (*proventus regni*) lett, és a rendeknek – 1670 előtt gyakorlatilag is, utána inkább csak elviekben – jogukban állt az adó megtagadása is.⁷ Az adó országgyűlési megajánlásának gyakorlata 1526-tól a 17. század közepéig szinte töretlenül érvényesült. A 18. század közepére azonban már nemcsak az eseti adó megajánlásának joga csökevényesedett el, és vált az adóemelés jogává, de ezt az aktust már nem is foglalták *decretumba*. Az 1526 utáni

4 Mindezt az 1791:19. tc. rögzítette korszakunk végén. (A törvénycikkeket a következő kiadás alapján idézem: Magyar törvénytar. I–V. Szerk. Márkus Dezső. Bp. 1899–1901. A jegyzetekben a rövid, a szövegben a teljes formával hivatkozom a törvénycikkekre.)

5 Baráth Tibor: A magyar állam adóügye 1605–1648. Bp. 1929. 3.

6 György Bónis: The Hungarian Feudal Diet (13th–18th Centuries). In: Gouvernés et Gouvernants. IV. Bas moyen âge et temps modernes (II). Bruxelles, 1965. (Recueils de la Société Jean Bodin pour l'histoire comparative des institutions XXV.) 298.

7 Nagy István: A Magyar Kamara adóigazgatási tevékenysége a XVI–XVII. században. Levéltári Közlemények 66(1995) 29.

törvényben történő adómegajánlások csak 16. és 17. századiak. Ezeket az 1. táblázat összegzi.⁸

Mielőtt az adóketési jog fejlődésének 17. század végi–18. század eleji szakaszára térnénk, végig kell kísérnünk az adózás és az adómegajánlás rendszeressé válásának folyamatát.

Az adószedés rendszeressé válása

Megállapítható, hogy a 16. században volt országgyűlés adómegajánlás nélkül is. Ilyen volt példának okáért az 1528. évi diéta. Ez az eset azzal magyarázható, hogy az előző országgyűlés két alkalommal szedendő adót szavazott meg, a második már az 1528. esztendőre esett. Ugyanez az ok az 1572. évi második *decretum* esetében. Az ez évi első törvényben történt már adómegajánlás, ezért a másodikban nincs ilyen értelmű cikkely. Ez alátámasztja azt a megközelítést, mely a kora újkori magyar országgyűlést alapvetően adómegajánló, illetve a sérelmek orvoslására hivatott alkuteremtő fórumként értelmezi.

A király rendkívüli jövedelmeinek biztosítása mindig valami rendkívüli állapotot feltételezett, melyben a király erőforrásait az országlakosok segítségével kellett kiegészíteni. Az adó célja ennek a különleges helyzetnek a megszüntetése volt, vagyis természetéből fakadóan egyfelől csak a megjelölt célra volt felhasználható, másrészt *ad hoc* jellegű volt.⁹

Ha megnézzük, hogy az adófizetés rendszeressé válása máshol miképpen ment végbe, akkor a magyarországi fejleményekkel fennálló hasonlóságra figyelhetünk fel. Bajorországban például eredetileg csak akkor volt adóketés, ha azt a herceg kérte és a tartományi rendek jóváhagyták. 1515 után ez mind gyakrabban megtörtént, végül minden évben. A tartományúr kérése, indoklása és a rendi jóváhagyás sematikussá vált, szinte automatikussá, és 1525 után minden évben megajánlottak 100 000 forint a rendek által fizetett adót (ennek összegét 1668-ban 66 000-re szállították le) és 300 000 ft tartományi adót, illetve vagy ennyit, vagy dupla összeget. Ehhez járult a fogyasztási adó összege. 1669 után a

8 Mindezen adómegajánlások a vármegyékre kivetett terheket jelentették csak, ugyanis a városok *taxával* és városi cenzussal tartoztak. A szabad királyi városok és néhány kiváltságos mezőváros jogállásukból következően olyan adókat fizettek, melyek nem országos, hanem felségjövendelmek voltak. A cenzust évente fizették a királynak mint földesuruknak, de ez viszonylag alacsony összegre rúgott. A magas és egyre magasabb összegre rúgó *taxát* viszont csak országgyűlések alkalmával vehette ki a király. (*Nagy I.*: i. m. 43–47.) Nagy István azt mondja, hogy a 17. század második felében elfeledkeztek a cenzus beszédéséről. Baráth Tibor ezzel szemben azt írja, hogy már a tizenöt éves háború idején beolvadt a cenzus a *taxába*. A 17. század első felében már közadóként emlegették a *taxát*, mely a Magyarország által fizetett *subsidium* részét képezte: vagyis ekkor királyiból rendi adó lett, ahogy Baráth fogalmaz. (*Baráth T.*: i. m. 41–42.) Talán inkább országos adónak nevezhetnénk.

9 *Baráth T.*: i. m. 4.

tartományi gyűlés többé nem ülésezett, csak egy állandó bizottsága. Az adószedés rendi intézményrendszere viszont fennmaradt.¹⁰ Magyar viszonylatban szintén látni fogjuk az adóztatás évi rendszerességének kialakulását, a rendek által vállalt adórész létét, a járulékos fogyasztási adót s végül az adó kivetését egy az országgyűlést helyettesítő rendi szerv, a *concurus* által.

A 16–17. század folyamán a diéta hadiadó-megajánlásai esetiek voltak, tehát nem fizettek szükségszerűen minden egyes évben adót. Az az adó pedig, amelyre az uralkodónak joga volt akkor is, ha nem volt hadiadó-megajánlás, a *lucrum camerae* volt.

A *lucrum camerae*

A kamarahaszna már a középkor végén az adó egyik összetevője volt a hadisegély mellett. Együtt vetették őket ki az országgyűlésen olyan formában, hogy a *lucrum camerae*t beleértették az adóba.¹¹ A kamarahaszna önmagában 1545-ben jelent meg a Mohács utáni törvénytárban.¹² Az 1545. évi 40. törvénycikk az egyforintos segély mellett külön említi a királynak járó „kamaranyereséget”. Azután a *lucrum camerae* az 1547. évi 8. törvénycikk által kirótt összesen 2 forintos adó része volt: a rendek 160 dénárt szántak a hadseregére, 20 dénárt a követségekre s az uralkodó egyéb költségeire, míg 20 dénár, mint a kamarahaszna értelemszerűen a király minden megkötéstől mentes jövedelmének számított.¹³ Bár talán a kérdés mégsem volt ilyen egyszerű. A rendi értelmezés szerint a kamarahaszna már beleolvadt a hadiadóba, s csak azzal együtt volt kivethető, tehát csupán az ország rendjeinek megajánlásával. A kormányzat tiltakozott ez ellen. Az 1549. évi kamarai utasítás kimondta: „A kamara hasznát pedig, mely nekünk amúgy is kijár, ezen tanácsunk, ha contributió nincs is kivette, a kellő időben szedje be, nemkülönben a kir. városok adaját is.”¹⁴ A vita gyakorlati értelmét azon évek adták meg, melyekre a diéta nem szavazott meg adót.

Maga a Magyar Kamara is kezdetben a rendi felfogást osztotta, az Udvari Kamara viszont szorgalmazta, hogy hajtsák be utólag a kamarahasznát arra a há-

10 Die bayerischen Landstände 1313/40–1807. Zusammengestellt und eingeleitet von Heinz Lieberich. München, 1990. 24–25.

11 Nagy I.: i. m. 30.

12 Ez az adó nem terhelte a kiváltságosokat.

13 Nagy István hol azt írja, hogy a kamarahaszna „rendszerint” a hadiadó ötödrészét jelentette, hol azt, hogy pontosan évi 20 dénár volt. Ebben az értelemben idézi egyébként az 1544. és 1562. évi királyi rendeleteket, melyek évi 20 dénárnyi *lucrum camerae*t állapítanak meg, ill. kívánnak. (Nagy I.: i. m. 30–31.) A magam részéről e második változattal értek egyet, különös tekintettel az 1547:8. tc.-re és az alább idézendő 1569:16. tc.-re, mely azt állítja, hogy a *lucrum camerae* régi szokás szerint 20 dénár, ill. ugyanezen *decretum* 16. cikkelye ennyit állapít meg az előző évre kamaranyereségül.

14 Idézi: *Thallóczy Lajos*: A Kamara Haszna (*lucrum camerae*) története, kapcsolatban a magyar adó- és pénzügy történetével. Bp. 1879. 132.

rom évre, melyre nem szedtek hadiadót. A magyar rendekkel kötött megállapodást az 1563. évi 9. *articulus* tükrözte.¹⁵ Ez a törvénycikk volt ugyanis hivatott rendezni azt a kérdést, hogy mi legyen a kamarai nyereség szedésével azokban az esztendőkből, amikor egyébként nincs adófizetés. Megállapították, hogy a *lucrum camerae*, mint a magyar király rendes jövedelme benne foglaltatik az adóban, de ha egy évben nem ajánlanak fel segílyt a királynak a rendek, akkor az önmagában is behajtható. Adó híján a kamarahaszna külön behajtásáról szól még az 1566. évi *decretum* 9., az 1567. évi törvény 15. törvénycikke és az 1569. évi 6. *articulus*.¹⁶ De a *lucrum camerae* ezen kivetései notóriusan nehezen folytak be.¹⁷

Mikor 1568 júliusában lejárt a hadiadó szedése, az udvar igényelte is külön a kamarahasznát, és – ahogy Nagy István írta – „bizonyos összeget valóban sikerült is összegyűjteni”. Az ügyben az 1569. évi diéta imént idézett törvénycikke rendelkezett, mely az elmúlt 1568. esztendőre *lucrum camerae*t „ajánlott meg”. A „bizonyos összeg”, az országgyűlési határozat szükségessége, valamint az ország rendjei által használt „megajánlás” terminus sejteti, hogy a kamarahaszna fizetése a hadiadó-mentes években távolról sem lett automatikus. Nagy István kamarai források alapján beszámol arról is, hogy 1588-ban már harmadik éve nem volt hadiadó-kivetés. A megyéktől rendeletileg igényelték a *lucrum camerae*t, de befizetését több megye megtagadta. Ugyanez történt 1589-ben. Egy kimutatás szerint 1589-től 1592-ig a Magyar Kamara fennhatósága alá eső területeken csak hat megye és két város fizetett kamarahasznát, összesen mindössze 1181 forintot. Ezután már sohasem történt meg, hogy magában beszédtek volna ezt az adót.¹⁸ Az 1593. évi 3. törvénycikk az utolsó, mely említést tesz a *lucrum camerae*ről, mint a kivetett hadiadó részéről. Innentől kezdve a beolvadás olyan nyilvánvaló lehetett, hogy erre a törvények többé már ki sem tértek. A Kamara aktáiban még a 17. század elején is szó esik a *lucrum camerae* hátralékairól, de 1595 után már ezen a címen egy fillér sem folyik be.¹⁹ Úgy gondolom, hogy a kamarahaszna minden bizonnyal előkerült volna, ha az országgyűlés nem ajánlott volna meg szinte minden évre hadiadót.

A *lucrum camerae*, láttuk, nehezen volt behajtható önmagában. Mint Nagy István rámutat, a központi hatalom azért ragaszkodott mégis ehhez, hogy fentartsa követelését, miszerint az adó nem tisztán a magyar rendek döntési kompetenciájába tartozó országos, hanem vegyes országos-királyi jövedelem.²⁰ Beol-

15 Nagy I.: i. m. 30–31.; Thallóczy L.: i. m. 138.

16 A kamarahasznának az adó részeként történő beszédéséről szól az 1547:8., 1567:3. és 1569:6. tc.-kel egybehangzóan az 1572:4., 1574:3., 1582:1., 1583:1. és az 1593:3. tc.

17 Thallóczy L.: i. m. 139.

18 Nagy I.: i. m. 31–32.

19 Thallóczy L.: i. m. 143.

20 Nagy I.: i. m. 32. Nagy István itt a „rendi” és „rendi-királyi” megfogalmazást használja, de korábban maga is az országos és a királyi jövedelmek szembeállítását alkalmazta a kor terminusai alapján.

vadása a hadiadóba a 17. században mégis olyannyira tökéletesen ment végbe, hogy 1682-ben már a Kamara is úgy vélte egy javaslatában, hogy a kamarahaszna behajtásához országgyűlési hozzájárulás szükséges.²¹ Az 1670 után alkotmányellenesen, a hadsereg által behajtott adók megindoklásában sem szerepel már az az érv, hogy a kamarahaszna minden évben jár a királynak: a beszedett összeg persze sokkal magasabb volt, mint az évi 20 dénáros *lucrum camerae*, és arra hivatkozni vagy ezért nem kívántak, vagy eszközbe sem jutott már.

A kamarahasznának, mint az adó egy részének felségjövedelem volta akkor jutott ismét némi jelentőséghez, mikor a nemesi adómentesség kérdése állt a rendi politika tengelyében. Michael Piringer *Ungarns Banderien, und desselben gesetzmäßige Kriegsverfassung überhaupt* című munkájának 1810-ben megjelent első kötetében rámutat, hogy a *lucrum camerae* behajtásához eredetileg nem volt szükség az országgyűlés megajánlására, s az beleolvadt a *subsidiumba*, azt a hamis látszatot keltve, mintha a teljes adó megajánlása országgyűlési tárgy volna.²² De – Poór János kifejezésével – az udvar végül nem próbálta meg a magyar nemességet saját fegyverével, a *Corpus Jurisszal* térdre kényszeríteni,²³ Piringernek és a többi aulikus alkotmányjogásznak az érvei felhasználatlanul maradtak, és a kamarahaszna beolvadását a hadiadóba többé nemcsak hogy nem kérdőjelezték meg, de még csak fel sem panaszták.

A hadiadó megajánlása tehát a 16. században egyes esetekre szólt, kivéve a *lucrum camerae*t. Megfigyelhető azonban az a tendencia, hogy a hadiadót nem csak az aktuális évre ajánlja meg az országgyűlés.

A több évre szóló adómegajánlás

Az 1559. évi 15. törvénycikkben a rendek még kemény választ adtak az uralkodónak, aki több évre előre kért adómegajánlást tőlük. Túl azon, hogy ez a szokás, három okát adják annak, hogy miért „nem engedhető meg [...] a hadi segély több évre, [...] miért nem határozhatják el [...] az adókirovást több évre”. Az ország szegény, megesik, hogy egy megajánlott adót később nem lesz képes kifizetni, aztán lehet, hogy vége lesz a török háborúknak, s erre már szükség sem lesz, végül – s ez utolsó érvet a kiadott törvényszövegben tipográfiai eszközökkel is kiemelték, feltehetően az eredetit követve – „Ő szent felsége hívei attól is tartanak, hogy azután, ha a hat avagy az utoljára kért három esztendőbe beleegyeznek, azon egész idő alatt, semmi közönséges országgyűlésük sem fog lenni, a melyen a szokásos segély-megajánláson kívül a közös sérelmeiket és szükségleteiket [*publica gravamina et necessitates suas*] kifejezésre juttathatnák és azoknak a megkívántató orvos szeréről egymás között [közös] akarattal [*tudniillik com-*

21 I. m. 32.

22 Poór János: Jog vagy jogbitorlás? A nemesi adómentességről. Kézirat, 1995. 10–11. Ezúton köszönöm a szerzőnek, hogy kézírata felhasználását lehetővé tette.

23 I. m. 15–16.

munibus votis] végezhetnének és határozhatnának.” Vagyis azért nem ajánlanak meg előre adót, mert országgyűlést akarnak, és pedig sérelmeik orvoslásának céljából. Ez egy tipikus „valamit valamiért” helyzet explicit kifejtése. Nyilvánvaló, hogy az országgyűlést nem a törvényhozás szervének tekintették ekkor a rendek és az uralkodó, hanem az adómegajánlás és a sérelmek rendezése fórumának. A törvénycikk szövege még teljesen az országgyűlés kontrollja alatt lévőknek mutatja az adómegajánlás intézményét.

A következő időszakban lassú változásnak lehetünk tanúi e tekintetben, amely azonban nem ekkor vette kezdetét. Már 1552-ben is történt adómegajánlás előre, az aktuális éven kívül még kettőre.²⁴ Aztán 1563-ban, mikor az uralkodó 4 évre portánként 3 forintos adót kért, a rendek a következő évre kétszer 1,5, összesen 3 forintot, az 1565. évre pedig előre két részletben 2 forintot ajánlottak meg. Vagyis az előre történő adómegajánlás csak egy évre szólt, összege is alacsonyabb volt az aktuális évinél,²⁵ de a négy évvel korábban olyan határozottan visszautasított elv mégis ismét alkalmazást nyert, s ez a következő időszakban aztán gyakran, sőt időnként rendszeresen megtörtént.²⁶ Már csak idő kérdése volt, s persze a rendi dualizmus erőviszonyainak alapvető megváltozását igényelte, hogy kinőjön belőle az évi rendszeres adózás 18. századi gyakorlata, melyben csupán az adóösszeg emelése tartozott az országgyűlés kompetenciájába.

Az 1638. évi 5. törvénycikk – „azon rovatok és adók helyett, a melyeket a részleges fölkelésre két évre szoktak kivetni” – két évre *szokás szerint* kivetett adókról beszél. Az 1649. évi 3. törvénycikk már a 18. századi normával megegyezően a következő, 3 éven belül tartandó országgyűlésig tartó érvénnyel teszi meg megajánlását, mely ezúttal nem adóról, hanem katonaaállításról szól. Aztán a félharmincad megállapításánál is megjelenik ez a terminus. Szintén a következő országgyűlésig fizetendő a félharmincad az 1655. évi 4. törvénycikk értelmében. Ugyanúgy rendelkezett az 1659. évi 9., az 1662. évi 15. és az 1681. évi 15. törvénycikk is, és a legutolsóban a sóvám is a félharmincad mellé került.

24 Az 1527:8. tc. a Mohács utáni kor egyetlen még korábbi törvénye, melyben nemcsak az aktuális évre ajánlanak meg adót, hanem előre is. Ennek rendelkezését viszont akár úgy is lehetne értelmezni, hogy nem valódi két évre kivetett, hanem egy esztendőre, csak éppen nem naptári évre kivetett adó, melyet két részletben kellett befizetni. Mindenesetre 1528-ban ismét tartottak diétát, amikor nem volt adómegajánlás.

25 A rendek szellemes megoldást alkalmaztak. A portánkénti 3 forintból csak kettőt kapott 1564-re Rudolf, s egyet Miksa ajándékképpen, s így már alig lehetett kifogásolható, hogy 1565-re csak a portánkénti 2 forintos adót prolongálták. Összesen az uralkodó portánként 12 forintot kért (négy évre elosztva, azaz évi 3 forintot), s 5-öt kapott csupán (két évre elosztva, azaz évi 2,5 forintot).

26 1569:6. tc., 1572 (első *decretum*):4. tc., 1574:1. tc., 1575:1. tc. stb., ld. erről az 1. táblázatot! 1569-től 1583-ig mindig azt az eljárást követték, hogy egy évre előre is megajánlották az adót, azután megint nem, s a 17. század derekán e tekintetben vegyes gyakorlat volt uralkodó.

A koronaőrési pénz

Mégsem az 1649. évi 3. törvénycikk volt az első adómegajánlás, mely az adófizetési kötelezettség érvényét a következő (három éven belül tartandó) országgyűléssel bezárólag állapította meg. Az egyedi megajánlásoktól immár nem függő, hanem egyszer megajánlott, s ettől kezdve a következő diétaig automatikusan beszedhető, kurzív adó, tehát a 18. századra jellemző adózási metódus 17. századi előképe a koronaőrök és a koronaország fizetésére szolgáló adózás (*pecunia coronalis*) volt.²⁷ (Lehetett volna akár a *lucrum camerae* is, de – mint láttuk –, az már korábban elsorvadt. Sőt itt lehetne említeni a vármunkát is. 1609-ben két évre ajánlották meg azzal, hogy ha szükség lesz rá, hosszabb időre is el lehet rendelni, ami voltaképpen a korábbi gyakorlattal nem volt ellentétben. Öt évvel később azután a diéta is már a következő országgyűlésig rendelte el. De mindennek voltaképpen nem volt jelentősége, hiszen a gyakorlatban a várak karbantartását a helyi hatalom rendelte el az igények szerint, a törvényekre való tekintet nélkül.²⁸)

A hadiadó vagy annak egy részének meghatározott célra való felhasználását több törvény is előírta, például az 1596. évi 5. törvénycikk 9 forint portánkénti adóból 1 forintot a végvárak megerősítésére, 8 forintot pedig magyar gyalogosok fogadására szánt. Ez a „pántlikázás” az alapadón kívüli összegek megajánlása-kor korábban is szokásban volt. Például ugyanebben a *decretumban* a 4. törvénycikk 10 dénárt a sebesült katonáknak ajánlott meg. Ez az eljárás azonban a hadiadó katonai alapjellegén belül maradt, illetve ehhez csupán a királyi család tagjainak adandó ajándékokra (*honorarium*), illetve a követségekre szolgáló eseti támogatásokra szorítkozott.²⁹ Mikor viszont az 1609. évi 62. törvénycikk a portánkénti 4 forintból egynek a koronaőrök és -ország fizetésére, a követségekre és országházvásárlásra, valamint -építésre fordítását írta elő, új szokást teremtett.

A következő országgyűlés ugyanezt az eljárást követte, ugyane célokra rendelt fordítani a szintén 4 forintos portánkénti adóból 1 forintot.³⁰ 1618-ban aztán oly módon rendelkezett a *decretum* 39. cikkelye, hogy a koronaőrök fizetésére fizessen az ország portánként 1 forintot két részletben az adott s a következő évben. „Az ezután következő évekre pedig, a legközelebb tartandó országgyűlésig, évenként folyvást huszonöt dénárral adózzanak.” Az 1622. évi 34. törvénycikk aztán átteszi a koronaőrök – és értelemszerűen a koronaország – fizetésének terhet a földesurak vállára (portánkénti másfél forint évi adót és meghatározott taksá-

27 Vö. *Baráth T.*: i. m. 9. Nagy István a koronaőrési pénzről úgy véli, hogy azt „a koronaország fizetésére, országgyűlési költségekre, néha külföldi követségek fizetésére fordították”. (*Nagy I.*: i. m. 40.) Én a törvények szövegéhez ragaszkodva csak a koronaország fizetésére szolgáló adóról szólok az alábbiakban, mert ez lett folyamatos, s ekképp ez volt a későbbi kurzív adózás előképe.

28 *Baráth T.*: i. m. 25–26.

29 Ha a megajánlott adót nem a szándékolt célra fordították, a rendek (pozíciójuk erősségének függvényében) még törvénycikkben is hangot adtak rosszallásuknak, s e sérelem orvoslását követelték. (Ld. pl. az 1638:5. tc.-t!)

30 1613:9. tc.

kat rendelve e célra), mindemellett megőrzi azt az eljárást, mely ezt az adórészt – szemben a mindössze két évre megajánlott alapadóval – a következő országgyűlésig hosszabbítja meg. Ezt az eljárást követi az 1625. évi 28. törvénycikk, s az erről ezután rendelkező törvénycikkek nagyobb része.³¹

Az adózás új rendje

A 17. század közepén aztán ismét olyan diétákat találunk, amelyeken nem történt adómegajánlás. Ennek oka azonban, úgy vélem, gyökeresen különbözik – a korábban már említett – látszatra hasonló esetektől. Az első 17. századi diéta, melyen hadiadó-megajánlás nem történt, az 1649. évi volt. Adók és részleges felkelések fejében összesen 3900 katona kiállítását ajánlották ugyanis meg. Már 1638-ban, míg a Dunántúl és a Dunán inneni vidék pénzben adózott, Felső-Magyarországon katonákat tartottak részben az adózó nép, részben pedig a birtokosok költségén.³²

A Habsburg Birodalomban ez nem volt újdonság. Az örökös tartományokban a toborzás mellett már a harmincéves háború idején elterjedt egy másik forma is: a tartományok általi kiállítás, az úgynevezett rendi toborzás (szemben az ezredtoborzással). A rendek pénz helyett újoncokkal adóztak, és a városokra, falvakra, uradalmakra vetették ki a kiállítandó újonclétszámot.³³ Lényegében ez került tehát bevezetésre nálunk is.

31 1635:4. tc., 1638:8. tc. (itt nem mondja meg az *articulus*, hogy ki fizesse az adót), 1655:15. tc., 1662:50. tc., 1681:36. tc. Az 1659:10. tc. és az 1647:33. tc. csak évi adóról beszél, külön nem említve azt, hogy ezeket a következő országgyűlésig kell fizetni, míg az 1630:6. tc. és az 1649:96. tc. szövegéből magából az sem derül ki, hogy ezek az adók nem csak egyetlen alkalommal szedendők. Pedig úgy vélem, ez lehetett a helyzet, s csupán a gyakorlat szokássá rögzülése miatt azt nem írták pontosan le, hisz mindenki tudta, miként *szokás* fizetni a szóban forgó adót. Emellett szólna a jogrendszer alapvetően szokásjogi természetére. Az 1630:6. tc. példának okáért portánként 1 forintot a koronaőrök és -felvigyázók fizetésére szánt, 50 dénárt pedig az országház építésének folytatására és befejezésére. Az előző évek gyakorlatával szemben a törvényszöveg nem mondja ki, hogy ezt a nemességnek és a nemesi terheket hordozóknak kell fizetniük. Mivel viszont 1635-ben ebben a tekintetben is egyértelműen a régebbi gyakorlat tér majd vissza, kimondják, hogy a nemesek fizessenek, nem zárható ki, hogy már 1630-ban is a nemesség fizette ezt az adót, csak ezt, mint ismertet, a törvény nem ismételte el. (Ugyanez a probléma ezen adó érvényével is: mind régebben, mind később általában a következő országgyűlésig ajánlották meg a koronaőrök fizetését, itt viszont csak eseti adó van a törvényben.) Azt gondolom ezért, hogy a koronaőrzési pénz mindvégig, így 1630 után is a földesurak terhe maradt, és Baráth Tibor is ezzel számol tanulmányában. (*Baráth T.*: i. m. 33.) Az 1649:96. tc. viszont egyszeri adóról rendelkezik és nem nemesi teherről, hiszen kimondja, hogy a török alá vetetteknek fele összeget kell fizetniük.

32 Bizonyos értelemben szintén előzménynek tekinthető az 1599-ben meghozott 6. tc., melyben 10 000 katona kiállítására ajánlott meg az ország portánként két forintot, melyet háromnegyed részben a parasztok, negyedrészt a birtokosok fizettek.

33 *Ujhelyi Péter*: Az állandó hadsereg története I. Lipót korától Mária Terézia haláláig (1657–1780). Bp. 1914. 26–27.

Az 1647. évi tisztán pénzbeli adózást követte tehát az 1649. évi megajánlás, mely katonaaállításról szólt. A következő, 1655. évi *decretum* 5. törvénycikke két évre ajánlott meg a rovásadók és a részleges felkelések fejében katonákat. Ha viszont előre tekintünk, azt látjuk, hogy 1662-ben nemcsak pénzadókiivetés nem volt, de katonaaállításról sem intézkedtek.³⁴ Az 1681. évi 12. törvénycikk eltörölte az abszolutista időszak folyamán követelt minden törvénytelen adó hátralékát, de új hadiadót pénzben nem ajánlott meg. A katonaaállítás tehát nem lépett tartósan a pénzben történő hadiadó-megajánlás helyébe.

A katonaaállításoknál a költségek megoszlottak a birtokosok és a jobbágyok közt. 1638-ban Felső-Magyarországon a 400 lovas katona két évig készpénzben fizetendő havi 4 forintos zsoldjából egynegyed részt a nemesek vállaltak magukra, s azt „három évnegyedén át a kapuk adózásából” fedezték. Ezen megajánlás „azon rovatok és adók helyett, amelyeket a részleges felkelésre szoktak kivetni” történt.³⁵ Vagyis itt együtt szerepel a jobbágyok („a kapuk adózása”) és a nemesek és a jövedelmük miatt hozzájuk soroltaké („részleges felkelés”). 1649-ben már az egész országra kiterjed ez a mód. A katonaaállítást a három éven belül tartandó országgyűlésig adók és részleges felkelések helyett és ezek fejében ajánlják meg. Tehát ismét a nemesi tehervállalás (a rendeket fel is sorolja a törvény, mint amelyek a katonákat küldeni hivatottak³⁶) és a jobbágyi adózás keveredésével találkozunk. Szerintem a rendek erősebb pozícióját tükrözi az, hogy ők is hozzájárultak ugyan a terhekhez, de a király rendelkezésére nem adót, csak katonákat bocsátottak. Feltehetően a kiváltságosok kiegészítették az adót a szükség megkívánta szintre. 1655-ben a rovásadók és a részleges felkelések helyett két évre ajánlottak meg katonákat. Zsoldjukat részben a földesurak saját zsebéből, részben a kapuk utáni adóból kellett fedezni, de ezek arányát a törvénycikk nem rögzítette. Arról lehetett szó, amit az előző megajánlással kapcsolatban is feltételeztem.

Az 1659. évi országgyűlésen hozott törvényben a régi és ez az újabb rendszer egymás mellett jelent meg. Míg a Dunántúlon és a Dunán innen portánként 10 forint volt fizetendő (felerészt a földesurak saját zsebéből), Felső-Magyarországon *dica* és részleges felkelés fejében katonákat állítottak. Nyilvánvalóan – ha esetleg nem is fele-fele arányban – a kiváltságosok és az adózó nép a felső-magyarországi megyékben is megosztotta a terheket, nem csak a többi országrészben. Ez ismét amellel szól, hogy a korábbi katonaaállítások esetében is a terhek-

34 Csak a hátralékokról rendelkeztek, ill. az általános felkelést szabályozták, melyhez bizonyos csoportoknak pénzben kellett hozzájárulniuk, de ez nem az adózó népet érintette, miként feltehetően a koronaöröknek és koronaörösnéknél járó évi 1 forintos adót sem ők fizették.

35 1638:5. tc.

36 Nemesek, mágnások, városok – a főpapok hiányoznak. Az, hogy a törvényben csak a fentiek vannak említve, s az adózó nép nem, szerintem csak azt jelenti, hogy nekik vannak portáik, s a kiváltságosok (a nagybirtokok vagy a vármegye) állították fel a kontingenseket az adóból, s hozzájárultak fenntartásához, nem pedig azt jelenti, hogy csak a rendek tartották fenn a katonaságot.

nek az adózó nép és a rendek közti megosztásáról lehetett szó.³⁷ Az 1662. és 1681. évben viszont a *decretum*ok nemcsak hadiadóról nem szólnak, de bennük katonaaállításról sincsen szó. Nyilvánvaló, hogy az adózás nem szorítkozhatott a koronaörök ellátására szolgáló, illetve a királynénak ajándékképpen megajánlott adóra.³⁸ Az adó ebben az időben feltehetően külön országgyűlési megajánlás nélkül is beszédhető volt már. Ez azonban már azokban az években is így lehetett, mikor az országgyűlés katonákat ajánlott meg. Legalábbis lennie kellett a porták utáni adózásnak egy, a *decretum*ban nem szabályozott, de azért érvényesülő, mondhatni automatikus módjának, mert másképpen nem lehetne a „kapuk után fizetendő adót” adottságként kezelni, melyből a katonaság zsoldját fedezték, s melyet a kiváltságosok feltehetően csak kiegészítettek.

1602-ben jelenik meg először a Mohács utáni törvénytárban a gabonaadó (*annona*), mely állítólag eddig is szokásban volt a dunántúli területen.³⁹ Viszonylag rendszeressé csak 1622 után válik ez a fajta adózás.⁴⁰ A 17. század második negyedében viszont a gabonasegély egyértelműen alárendelt szerepet játszott a pénzdóhoz képest: értékben annak harmada alatt maradt.⁴¹ Jó évtizednyi szünetet követően 1659-ben, majd végül 1681-ben ajánlottak meg Magyarország rendjei gabonaadót. Noha mennyisége kétszeresére nőtt a fél század előttihez képest, ez még mindig nem jelentette azt, hogy a pénzbeli adó helyébe léphetett volna, s a gabonasegély nem vált általánossá sem. A pénzdó megajánlásának eltűnése csak ezzel nem magyarázható.

1662-ben a *decretum* szövege még arra utal, hogy nem volt adófizetés. A félharmincadról és a koronaöröknek járó 1 portánkénti forintról, valamint a hátralékokról rendelkeztek. Az 1681. évi törvény volt aztán az utolsó alkalom, hogy egy *decretum* hadiadó kivetéséről rendelkezzen. Ez már csak felemás módon történt: eltörölték a törvénytelen adók hátralékait, s gabonasegély fizetését írták elő.⁴² Az 1687. évi országgyűlésen hozott törvényben már egy szó sincs az adó

37 Ez történt már a tizenöt éves háború időszakában is. 1596-ban pl. a jobbágyok 9 forint adót fizettek, a földesurak 9 forintból katonát állítottak portánként (1595:5–6. tc.). 1597-ben csak katonaaállításról rendelkezik a 2. tc., költségeit megfizetve a földesúr és a jobbágy közt. (10 kapu után kellett három gyalogos és három lovaskatonát kiállítani.) 1599-ben (a másik oldalról közelítve) 10 000 katonát ajánlott meg a diéta, ennek kiállítására szavazta meg az adót (1599:6. tc.).

38 A koronaörök és a koronaörökség 1 forintos adója, mint már említettem, szerintem 1622 után többnyire a nemesség és a jövedelmük okán hozzájuk sorolt csoportok terhe volt. De még ha a 17. század második felében a birtokos nemesek helyett a jobbágyok fizették volna a kismemesi s egyéb fent említett csoportok mellett, akkor sem számíthatna ez ebben a korban teljes adónak.

39 Az 1602:10. tc. portánként 1 nagyszombati véka búza és zab beszolgáltatásáról ír.

40 1622-ben, 1625-ben, 1630-ban, 1647-ben a Dunán inneni részeken 1 községi köből, Felső-Magyarországon 1 kassai köből, a Dunántúlon 2,5 nagyszombati véka volt fizetendő. 1635-ben két véka volt a gabonasegély, míg 1638-ban ilyent nem ajánlottak meg.

41 Az összehasonlításra a legkézenfekvőbb eljárás az 1647:31. tc.-re támaszkodni, mely egy kulcsot szolgáltat arra az esetre, ha a messzebb fekvő megyék a gabonasegélyt pénzben szeretnék megváltani. Ezen törvénycikk szerint 1 köből, azaz 3 nagyszombati véka 1 forintra volt megváltható.

42 Pénzdóról nincs szó. Szerintem a birtokosok fizették a koronaörökség járandóságait, s emellett a királynőnek fizetett ajándék és a félharmincad (valamint az ezzel együtt szereplő sóvám) szere-

megajánlásáról, s ezt a hagyományt folytatják 18. századi törvényeink is.⁴³ Szabályként persze szóba sem jöhet, hogy nem is szedtek adót. Arról volt inkább szó, hogy nem kellett ehhez országgyűlési felhatalmazás. Annyira így volt, hogy ezt akkor sem kérték, ha az országgyűlés éppen összeült. A 17. század végére tehát kicsúszott a rendek kezéből az országgyűlésen történő adómegajánlás prerogatívája. Ez az új gyakorlat, eredete akármely évhez köthető is, átvezet minket a 18. századba.

Szemponctunkból tehát az a lényeg, hogy az országgyűlés adómegajánlási joga Mohács után kétségkívül egyedi adómegajánlás volt. Lassan általánossá vált a pusztán egyévi megajánlás helyett a második évre előre történő adómegajánlás. A következő (a norma szerint három éven belül tartandó) diétáig szóló adómegajánlás elve már megjelent és alkalmazást nyert, de mindössze kiegészítő jellegű és kisebb jelentőségű adónemekre alkalmazták. Az adók távolról sem elhanyagolható részét a nemesek és az e tekintetben velük egy kategóriába sorolt csoportok tagjai fizették. A 17. század derekán megjelent a terményadó, és előtérbe került a pénzadó helyetti katonaállítás, majd elenyészett az országgyűlés adómegajánlási joga. A Wesselényi-összeesküvést követő alkotmányellenes kormányzati rendszerrel kezdetét vette az adózás megajánlás nélküli, automatikus formája.

Alkotmányellenes adóztatás az 1670-es években

Állandó, évente kivethető közteher a hadiadóból (*repartitio* vagy *portio*) a Wesselényi-összeesküvés után, az Ampringen-féle gubernium idején lett. A kormányzat abból indult ki, hogy Magyarországnak kell eltartania az öt megszállva tartó mintegy húszezres sereget. Ez mintegy évi 870 000 forintot jelentett, amit I. Lipót 1671. március 21-i pátensével vetett ki Magyarország vármegyéire és városaira. Ezt megelőzően azonban sikertelen kísérletet tett az adóztatás legalizálására. 1670 decemberében Szelepcsényi primást és 32 főurat hívtak meg Pozsonyba, hogy fogadják el a kívánt összeget. Ők az 1671. február 2-án kelt királyi rendelet szerint ígéretet tettek arra, hogy meglesz a császári katonaság ellátásához szükséges adó. A rendelet ezért megajánlásra⁴⁴ buzdította a vármegyéket és a városokat is, de sem ők, sem a főurak nem siettek a megajánlással.⁴⁵ Ez volt az első próbálkozás arra, hogy *concurssal* vagy a későbbi *concursum* közvetlen előképével helyettesítsék az országgyűlést adómegajánló funkciójában.

pel a törvényben. A katonaállítási megajánlások előtt rendszeres portánkénti hadiadót nem találjuk meg.

43 1790 után *subsidiuumot* törvényben ajánlanak meg, ekkorra ez már elvált a rendes, évenként fizetendő hadiadótól (a *contributiótól*). E kettő ekkorra már egyértelműen megkülönböztethető volt egymástól.

44 Bottló Béla–Veres Miklós: Regnicolaris levéltár. Repertórium. Kézirat. Bp. 1968. 281.

45 Nagy I.: i. m. 47., 49.

Az eljárás ettől fogva az volt, hogy az adott létszámú hadsereg igényei szerint állapították meg az adót, melyet azután adóporták szerint osztottak fel. Mindez az adóösszeg drasztikus emelkedéséhez vezetett, hiszen Nagy István szerint idáig a városi taxával együtt sem rúgott többre a hadiadó évi 90–120 000 forintnál.⁴⁶ Láttuk ugyanakkor, hogy a megelőző időszakban a hangsúly a katonailátásra esett.

A 870 000 forintos adóösszegekről hamar kiderült, hogy irreálisan magas, és 1671. június 6-án felére csökkentették. Ezt az összeget úgy kívánták előteremteni, hogy portánként 40 forintot vetnek ki, melyből 20 forintot a földesúr fizet. A fennmaradó mintegy 149 000 forintot egy fogyasztási adó, az *accisa* bevezetésével tervezték pótolni,⁴⁷ amelyet a piaci forgalomba kerülő húsról, szeszes italokra és más élelmiszerekre forgalmi illeték formájában vetettek ki.⁴⁸ Ezt az adót a szabad királyi és kiváltságolt mezővárosok lakosságától (nemeseiktől és papoktól is) igényelték elsősorban⁴⁹ – nyilván a forgalom ott volt valamiképpen ellenőrizhető és így adóztatható. 1672 februárjában 5 forintos fejadót vetettek ki a nemességre, Magyarországon addig példátlan módon.⁵⁰ Akkora ellenállás fogadta, hogy nem erőltették a dolgot. Mindazonáltal a felére csökkentett adómennyiség⁵¹ sem volt behajtható, így a portánkénti adóösszeget 1673. január 1-jén 60-ról (az előirányzott *accisával* együtt volt annyi) 28 forintra mérsékeltek, majd 1678. június 9-én a fogyasztási adót is beleértve összesen 170 000 forintra csökkentették.⁵² A Thököly-felkelés eredményeképp hagytak fel a nemesség megadóztatásának kísérletével is.⁵³

Ami a fogyasztási adót illeti, Kollonich *Einrichtungswerkje* (1689) azt javasolja, hogy újra be kell vezetni, ami azt mutatja, hogy első megjelenése után nem jelentett folyamatos terhet. 1698-ban a bécsi *concurus* irataiból már az tűnik ki, hogy valóban szedték a mezőgazdasági áruk forgalma után: nemcsak a bor, sör, pálinka, hús és búza, de a különböző állatok adásvétele után is behajtották a vá-

46 I. m. 48–49.

47 I. m. 48.

48 *Benczédi László*: Rendi szervezkedés és kuruc mozgalom (1664–1685). In: Magyarország története 1526–1686. II. Főszerk. Pach Zsigmond Pál. Szerk. R. Várkonyi Ágnes. Bp. 1987. (Magyarország története tíz kötetben 3/2.) 1192.

49 *Nagy I.*: i. m. 48. Iványi Emma csak róluk ír, mikor az 1692. máj. 25-i pátentet ismerteti: „a szabad királyi városoknak, a mezővárosoknak, valamint a portákhoz nem kapcsolt helységeknél *accisát* kellett fizetniük a hús, a kimért vagy behozott bor, a pálinka, a sör után, magyar pénzben, ugyancsak a magyar kamara pénztárába. Egy mázsa hús után 30 krajcár vagy 50 dénár volt az *accisa*, egy urna kimért vagy behozott bor után 18 krajcár vagy 50 dénár, pálinka után 30 krajcár vagy 50 dénár, sör után 9 krajcár vagy 15 dénár.” (*Iványi Emma*: Esterházy Pál nádor közigazgatási tevékenysége [1681–1713]. Bp. 1991. 135.)

50 *Benczédi L.*: i. m. 1192.

51 Melyet az 1672. máj. 25-i pátens újra kivetett. (Ld. Magyarország történeti kronológiája. II. 1526–1848. Főszerk. Benda Kálmán. Bp. 1982. [Magyarország történeti kronológiája a kezdetektől 1970-ig] 493.)

52 *Nagy I.*: i. m. 48.

53 *Iványi E.*: i. m. 207. (Benczédi Lászlóra hivatkozva.)

rosokban, mezővárosokban, piacokon és vásárokon.⁵⁴ A fogyasztási adó csak nálunk volt új, Württembergben például 1638-ban fogadták el a rendek kivetését borra, fára, húsrá, marhára, sóra és gypjúra. Itt viszont a rendi adópénztárakba folyt be.⁵⁵ Bajorországban már 1543 óta *Aufschlag* terhelte a bort, sört, méhsört, 1634 óta a húst. Ez a fogyasztási adó a 18. században mintegy 600 000 forintot hozott, az állam kiadásainak 15,79%-át fedezve.⁵⁶ Nálunk 1625-ben még megbukott az a terv, hogy húsrá, borra és a gabonára fogyasztási adót vessenek ki.⁵⁷

Az 1647-ben megállapított portaszám alapján történt az 1680-as évek végéig az adó kivetése: porcióra, *vecturára* (fuvarra) és közmunkára osztva és átszámítva. Behajtása viszont erőszakkal történt, és a katonaság sokszor jóval többet követelt a kivetett adómennyiségnél.⁵⁸ Benczédi Lászlót idézve: az 1670-es évek derekának és végének adózására nem a központi szabályozás nyomta rá a bélyegét, hanem a „teljes adóanarchia”, a behajtott adó mennyiségét a pillanatnyilag ellátandó császári sereg létszáma, a katonai behajtás erőszakossága, a zaklatások és hatalmaskodások alakították ki.⁵⁹ A katonaság adóbehajtása „következetlen és szabados rablás” volt, 1687–1689-ben a ténylegesen behajtott adó mennyiségét országos vizsgálattal sem lehetett kideríteni.⁶⁰

Ennélfogva a 17. század második felében Magyarországra nehezedő adóterherre igen különböző adatok láttak napvilágot,⁶¹ és ezeket csak fenntartással fogadhatjuk. Mivel azonban jelen gondolatmenet középpontjában az országgyűlés adómegajánlási jogainak alakulása áll, az országot terhelő adóösszeg pontos alakulásának feltárását nem tarthatjuk feladatunknak.

Ugyan már 1671 előtt is megsértették az országgyűlés adómegajánlási prerogatíváját,⁶² de valószínűleg az akkori eset lett az új, a magyar közjogi felfogás szerint alkotmányellenes gyakorlat kiindulópontja.

Adóztatás a 17. század végén

A Thököly-felkelés sikerei nyomán 1681-ben újra összeülő országgyűlés a kivetett adó hátralékát eltörölte, s a kivetés ezen módszerét a jövőre nézve is elítélte.

54 R. Várkonyi Ágnes: A Habsburg-abszolutizmus és a magyarországi jobbágyság a XVII–XVIII. század fordulóján. Századok 99(1965) 701.

55 Hartmut Lehmann: Die württembergischen Landstände im 17. und 18. Jahrhundert. In: Ständische Vertretungen in Europa im 17. und 18. Jahrhundert. Hrsg. Dietrich Gerhard. Göttingen, 1969. (Veröffentlichungen des Max-Planck-Instituts für Geschichte 27. Études présentées à la Commission internationale pour l'histoire des assemblées d'états XXXVII.) 192.

56 H. Lieberich: i. m. 25.

57 Baráth T.: i. m. 26.

58 R. Várkonyi Á.: A Habsburg-abszolutizmus és a magyarországi jobbágyság i. m. 694.

59 Benczédi L.: i. m. 1207.

60 R. Várkonyi Á.: A Habsburg-abszolutizmus és a magyarországi jobbágyság i. m. 695.

61 Zachar József: A cs. (kir.) állandó hadsereg pénzügyei (1683–1792). Századok 129(1995) 858. A magam részéről mindenesetre úgy vélem, hogy Iványi Emma monográfiája jelenti az útvesztőben a legjobb vezérfonalat. (Iványi E.: i. m.)

62 Ld. az 1550:25. tc-t.

Az ilyen értelmű 12. törvénycikk a következőképpen szól: „rendelik, hogy az országlakókat ezentúl jövőre, ilyen és hasonló terheknek [ti. „adó és illeték”] kivételével, külső katonaság részére ingyen szállásadással, vagy gabonának, takarmánynak, szénának és élelmiszereknek a megszabott áron bárki részéről reáparancsolt vagy parancsolandó összevásárlásával és egyéb ingyenes szolgáltatokkal, az ország világos törvényei, jelesen pedig Mátyás király VI-ik decretumának e helyütt megerősített 31-ik cikke ellenére, ne terheljék”. Az *articulus* megerősíti, hogy nemcsak jogtalan pénzadókvetésről volt szó, hanem a katonaság beszállásolásának és szabott áron való ellátásának kötelezettségéről is. A félharmincad is létezett a 17. század végén.⁶³ Szigorúan véve ennek beszédese sem országgyűlési felhatalmazás alapján történt.⁶⁴ 1681-ben a *contributio* elégtelen volta miatt engedték át a rendek a félharmincadot a katonaság élelmezésére.⁶⁵ Ezt a felhatalmazást az 1715. évi 35. törvénycikk oly módon hosszabbította meg, hogy a félharmincadról és a sóvámról való rendelkezést a következő országgyűlésre halasztotta.

Az alkotmányos adóztatáshoz mégsem tértek vissza. Magyarország területét 1683-tól hatalmas hadseregek özönlötték el. A két éve elítélt gyakorlatot intézményesítve 1683 őszén királyi adórendelet vezette (újra) be a porciózást a hadsereg ellátására.⁶⁶ Az 1687. évi országgyűlésen azután semminemű adóról sem esett egy szó sem. Azt a következtetést kell levonnunk, hogy adott helyzetükben az ország rendjei elfogadták az adózásnak ezt a módját, tehát az adó feletti korábbi kontrolljuk szinte teljes megszűnését. 1683-tól 1690-ig az *Einrichtungswerk* készítői szerint 20 millió, herceg Esterházy Pál nádor szerint 30 millió forint készpénzt szedtek be Magyarországon.⁶⁷ 1692 folyamán az országra egy adat szerint 2 millió forint hadiadót vetettek ki, ami megfelelt a megelőző évek szintjének.⁶⁸ Az adó alá vetett társadalmi csoportok egyre számosabbak voltak. Az eddig mentes parasztrétegeket a kismemesi csoportok követték, majd 1698-ban az

63 A Kollonich-féle *Einrichtungswerk*hez fűzött véleményében Esterházy Pál nádor azt javasolta, hogy a rendi alapra állított gubernium tagjait a félharmincadról lássák el fizetéssel. (*Könyi Mária: Az 1715–22. évi rendszeres bizottság javaslatai. [Systema politico-oeconomico-militare.]* In: A Bécsi Magyar Történelmi Intézet Évkönyve. Szerk. Angyal Dávid. Bp. 1932. 140.)

64 Ugyan az 1681. évi 15. tc. a következő országgyűlésig megajánlotta a félharmincadot, de már hat évvel később lejárt ez a felhatalmazás, hisz az 1687. évben is volt diéta, ha nem is foglalkozott az adózással.

65 1722-ben a *Systema* egy rövid kivonatában a rendek állították ezt, s ekkor, a viszonyok változával kérték a királyt, hogy az ország ezentúl más közügeire fordíthassa ezt a jövedelmet. Mint láttuk, az 1681. évi diéta határozott gabonasegélyről, a királynőnek járó ajándékról, a koronaőrök fizetéséről, a félharmincadról és a sóvámról, de pénzben fizetendő hadiadóról nem.

66 Magyarország történelmi kronológiája i. m. 504.

67 Iványi E.: i. m. 145.

68 Magyarország történelmi kronológiája i. m. 517. Iványi Emma szerint ugyanis 1690-ben – 1691. máj. 1-jei határidővel – eredetileg 2 milliós adót vetett ki I. Lipót, ami 360 000 forinttal volt kevesebb a megelőzőnél, és 52 000 porcióról 40 000-re engedte le a természetben fizetendő adót. (Iványi E.: i. m. 146.)

adó egy részét a főpapokra, fő- és köznemesekre rótták ki, írja R. Várkonyi Ágnes. Szerinte 1696-ig évi 2 millió, 1697-től 3 millió, majd 4 millió forint készpénzt, meghatározott számú porciót, változó mennyiségű élelmet, fuvar- és közmunkát hajtottak be, melyekhez járult még az *accisa*.⁶⁹ 1690-től Iványi Emma a *concurus*okat vizsgálva teljes adatsort közöl egészen 1713-ig. Számai kissé eltérnek R. Várkonyi Ágnes adataitól. Az 1693–1694. katonai évtől évi 2 millió forint volt a pénzdó, mely 1696–1697-re 2 150 000 forintra emelkedett, 1697–1698-ban már elérte a 4 milliót, majd visszaesett: 1698–1699: 3,6 millió, 1699–1700: 3,2 millió, 1700–1701 és 1701–1702: 3 millió. 1702–1703-ban vetettek ki utoljára pénzdókat ebben az időszakban, még hozzá ismét 4 milliót. Innen fogva csak porciókat vetettek ki. Ezt megelőzően Iványi Emma szerint 1697–1698-ig vetettek ki 36 000 és 117 000 porció közti természetbeni adót. 1693 ősztől a *concurus* csak a pénzdókat vetette ki, s a főhadbiztosság ettől függetlenül szabta meg a porciók mennyiségét, többet is kivetett, mint amennyit a felosztott adó fedezhetett. Ezért jelenthetett ezekben az esztendőkből (azaz az 1693–1694-i katonai évvel kezdődően és az 1697–1698-i katonai évvel bezárólag) plusz terhet a porciózás a megszavazott pénzdón túl is.⁷⁰ Az 1696. és 1698. évi *concurus*, mint hamarosan látni fogjuk, a katonatartás természetbeni terheiről kifejezetten úgy beszél, mint amelyek hozzáadódnak a pénzdó jelentette terhekhez.

Ami az adókiadás mechanizmusát illeti, 1690-től 1696-ig a hadi *commisariatus*, a rendek és a vármegyék osztották el az adót. 1696-ban azután három országos biztosra hárult ez a feladat, de nem váltották be a hozzájuk fűzött reményeket, miként a később ugyane célra szervezett miniszteriális deputáció és az alárendelt három kerületi bizottság sem.⁷¹ 1696-tól már új volt az adóalap számítási módja. A megyénként meghatározott és esetleg helyileg módosított szántóterület volt a kiindulási alap, a zsellérek két csoportban külön adóztatták, a portaszármot községenként állapították meg, és a kivetett adó felosztása a község feladata volt. Ez a rendszer már a következő századi adózás előképének tekinthető.⁷² A behajtás egyre inkább a katonaság dolga volt: pénzben vagy természetben hajtották be az adót – sokszor erőszakkal, gyakran a kivetett többszörösét is.⁷³

69 R. Várkonyi Ágnes: A Habsburg-abszolútizmus berendezkedése Magyarországon (1686–1703). In: Magyarország története 1686–1790. I. Főszerk. Ember Győző–Heckenast Gusztáv. Bp. 1989. (Magyarország története tíz kötetben 4/1.) 96–97. Eszerint a hadiadó fizetésén túlmenő terhet is jelenthetett a porciózás, azaz a hadsereg természetbeni ellátása. És valóban, 1696-ban a városok porciópénzekre panaszkodtak, melyet a *contributio* mellett követelnek tőlük. Eszerint ekkoriban már nem *taxát* fizettek, annak csak hátralékáról volt szó. (Relković Néda: Felvidéki hét alsó bányavárosunk sérelmei 1696-ban. Századok 57[1923] 214–215.)

70 Iványi E.: i. m. 201. Ezt az időszakot illetően elsősorban Iványi Emma adataira támaszkodik a kérdés átfogó tárgyalására törekvő monográfiájában Zachar József is. Az 1697. évi (Erdély nélkül) 4 millió forintos adókiadásról szóló adatot bécsi levéltári adattal meg is erősíti: Zachar József: Habsburg-uralom, állandó hadsereg és magyarság, 1683–1792. Bp. 2004. 72–74.

71 R. Várkonyi Á.: A Habsburg-abszolútizmus berendezkedése i. m. 96.

72 Juhász Lajos: A porta története 1526–1648. Századok 70(1936) 578.

73 Nagy I.: i. m. 50.

Az adókirovó *conkursusok*

Az adó felosztását 1690-ben a nádorra bízta I. Lipót azon a tanácskozáson, melyet Iványi Emma a nádori *conkursusok* csírájának tekint. A kilencvenes években azután rendszeresen összeültek a nádor elnöklete alatt a magyar rendek, és a porták közt felosztották az adót.⁷⁴ A kivetett összeget kancelláriai rendelet útján közölték a törvényhatóságokkal.⁷⁵

Az 1690. évi nem az első ilyen jellegű összejövétel volt. Esterházy Pál nádori levéltárában több bizottság vegyes iratai találhatók meg.⁷⁶ Egynél sem jelenik meg a *conkursus* terminus, még az 1698. évi tanácskozásnál sem,⁷⁷ melyet szeptember 10-re⁷⁸ Bécsbe hívtak össze.⁷⁹ Pedig ennek résztvevői a nádor és Magyarország összehívott főpapjai, mágnásai, főispánjai, valamint számos megye és város küldöttei voltak⁸⁰ – vagyis ez valódi *conkursus* volt összetétele alapján, ahogy azt 1710-ben a rendek kívánták, s ahogy azt 1715-ben törvénybe is iktatták. Az alapkérdés számunkra viszont az, hogy ez az összejövétel, mely foglalkozott az adóval, bárhogyan is nevezték, milyen formában tette ezt: megajánlotta-e az adót vagy csak tudomásul vette a királyi akaratnyilvánítást, és engedelmesen felosztotta az általa kirótt hadiadót a törvényhatóságok közt.

74 *Iványi E.*: i. m. 146–149. Iványi Emma az 1691. évit tartja az első igazi nádori *conkursus*nak. Erre és a következő tanácskozásokra ld. i. m. 149–202.

75 *Nagy I.*: i. m. 50.

76 Ezeket a hadiadó felosztására, valamint az ország politikai, igazságügyi és egyéb dolgainak intézésére hívták össze Bécsbe, Pozsonyba, Budára, ill. Kassára. Ebben az iratsomóban olyan összejövetelek iratai találhatók, melyeket a cím szerint 1686-ban, 1688-ban, 1689-ben, 1698-ban, 1699-ben, 1700-ban, 1701-ben, 1702-ben és 1703-ban tartottak. (Magyar Országos Levéltár [= MOL], Filmtár [= Ft], 17 991. doboz = MOL N8 [Regnicolaris levéltár, *Archivum palatinae, Archivum principis Pauli Esterházy*] Lad. 54 *Diversa acta commissionum tum Viennae, cum et Posonii, Budae ac Cassoviae in puncto erudendae proportionis quanti contributionalis administrandique status Regni tum in polliticis [!], cum et juridicis et cetera [!] in annis 1686, 1688, 1689, 1698, 1699, 1700, 1701, 1702, 1703 considerantium et operantium.* [= MOL Ft 17 991.]) 1697-től három rendi bizottság működött: Pozsonyban, Budán és Kassán. (*Iványi E.*: i. m. 169–172.), nyilvánvalóan ezek iratai is itt vannak. Ezeket az összejöveteleket a legtöbbször *commissióként* emlegetik (*commissio Cassoviensis* [1686], *commissio Viennensis* [1698], budai [1700] és pozsonyi [1701. jan., továbbá 1703] *commissio*, kassai *subdelegata commissio* [1701. nov.]), néha pedig *deputatióként* (*deputatio Viennensis* [1698], pozsonyi *deputatio* [1702]).

77 Csak a kései levéltárosi széljegyzetek minősítették annak. (Pl. MOL Ft 17 991 5. sz.) Ez a forrás a korábbi tanácskozásokról sajnos nem szolgál érdemi információkkal.

78 *R. Várkonyi Á.*: A Habsburg-abszolútizmus és a magyarországi jobbágság i. m. 686.

79 MOL Ft 17 991 4. sz., 7. sz. Gyurikovits Györgynek ma az Országgyűlési Könyvtárban őrzött gyűjteményébe 1838-ig az 1671 és az 1708-as országgyűlés közötti időszakból csak az 1685. és 1690. évi bécsi *conkursus*ról, az 1696. júl. 6-ra Pozsonyba, ill. 1698 októberére Bécsbe összehívott és az 1699 decemberében Bécsben megtartott *conkursus*ról kerültek iratok, valamint a felső-magyarországi városok 1674. évi kassai *conkursus*áról. (Országos Széchényi Könyvtár, Kézirattár [= OSZK Kt], *Fol. Lat.* 3835: *Index collectionis diariorum et actorum diaetaliu regni Hungariae.* [Gyurikovits György saját kezű jegyzéke, kelt Pozsonyban 1838. nov. 28-án.] [= *Fol. Lat.* 3835.])

80 MOL Ft 17 991 4. sz.

Két évvel korábban, 1696-ban Pozsonyban gyűltek össze a magyar rendek képviselői, hogy a kivetendő adó ügyében tanácskozzanak. A július 6-án megkezdődött megbeszélések csak előkészítő jellegűek voltak, az összeírás elveit alapították meg, és július 12-én az adórovókat jelölték ki. A nádor kijelentette, hogy a kifosztott ország a királytól méltányos adókivetést fog kérni, és azt, hogy téli szállásra a katonaságot ne hagyja az országban.⁸¹ A gyűlés október 18-án folytatódott Pozsonyban. A rendek 2 millió alatti pénzdót és maximum 40–50 000 porciót tartottak elfogadhatónak, de I. Lipót kívánataiból csak 150 000 forintot engedett, és így november 15-én az adó összegét 2,15 millió forintban és 95 000 porcióban állapította meg.⁸² A városok panasza a következő módon számol be a számukra sérelmes eljárásról: a nádori gyűlés 2 000 000 forintot vetett ki, ebből 173 000-t a városokra. A városok követői nem akartak 100 000-nél többet elfogadni, ezért a nádor a városok közreműködése nélkül kivetette ezt az összeget. A szabad királyi és bányavárosok *concursum* küldöttei alig fél órával később a Kamara elnökéhez fordultak panaszukkal,⁸³ majd ezeket a rendek elé terjesztették, azután a nádor elé is. Másnap, november 3-án viszont a gyűlés végleges döntést hozott, és kivetette a 2 millió forintot. A városok nem érték el céljukat.⁸⁴ Ebből is kiderül, hogy a rendek végül nem voltak hajlandóak felosztani az általuk el nem fogadott 2 millió feletti összeget. Erre csak tavasszal került sor.⁸⁵

1698-ban I. Lipót július 22-i dátummal adta ki a Bécsbe összegyűlt *concursum* címzett előterjesztéseit. A huszadikára összehívott tanácskozás meghirdetett célja a katonai rendtartás kidolgozása és az adózás rendjének megszilárdítása volt, és a királyi előterjesztés adóösszeget még csak nem is említett.⁸⁶ Az 1698. évi *concursum* irataiból fény vetül a századforduló éveinek adókivetéseire.

Kiindulásképp leszögezték a rendek, hogy a király által kivetett kétmillió adó nagy részét már beszédtek, s hogy ebből mind a négy rend kivette a részét. A katonai- és lóirtás az *excessusokkal* további több mint 1 millió forintra megy. Ha pedig mindehhez még 2 000 000 forint nyáron fizetendő adó járul,⁸⁷ akkor a sanyarú helyzetben lévő Magyarországnak már több mint 5 000 000 forintos

81 *Relković N.*: i. m. 211–212.

82 *Iványi E.*: i. m. 161–162.

83 *Relković Néda* a budai kamara elnökéről ír, de a kamara Pozsonyban működött, és feltehetően nem a budai kamarai adminisztráció (*Nagy István: A Magyar Kamara 1686–1848. Bp. 1971. [A Magyar Országos Levéltár kiadványai III. Hatóság- és hivataltörténet 3.] 23–24.*) vezetőjéről volt szó, hisz a pozsonyi *concursum* alkalmával fél óra elteltével csak helyben lehetett panaszkodni.

84 *Relković N.*: i. m. 215–216.

85 *Iványi E.*: i. m. 161–162.

86 Országgyűlési Könyvtár, Gyurikovits-gyűjtemény (= OGYK GY) 700.528: *Acta concursus regni Hungariae pro elaboranda methodo regulamenti militaris et norma in contribuendo stabilienda, in diem 20 julii anno 1698 convocati, ac mense octobris eodem anno conclusi per Georgium Gyurikovits anno 1840 collecta* (= 700.528) 1–3.

87 „pro aestiva solutione”. (MOL Ft 17 991 9. sz.)

terhet kell viselnie, melyet nem bír el. Ha pedig a restanciák katonai erővel kerülnek behajtásra, az tovább súlyosbítja a helyzetet. Magyarország rendjei ezért adócsökkentést kértek.⁸⁸

A korábban állandósult 2 000 000 forint adóval szemben ekkor tehát 4 000 000-t kért a király,⁸⁹ másodjára az 1697–1698. katonai év után,⁹⁰ s ehhez járult még az ország rendjei szerint a természetbeni terhek és a kihágások formájában még több mint egymillió. Ez utóbbi a behajtás erőszakos volta mellett tanúskodik. A kiváltságosokra történő utalás pedig azt jelenti, hogy az uralkodó még mindig az 1672. május 25-i pátensnek a Mohács utáni adókievető törvénycikkek jó része által alátámasztott elvei szerint kívánt adóztatni, vagyis a birtokosok anyagi hozzájárulását is megkívánva. Már két évvel korábban Bécsben kérte I. Lipót az ország előkelőinek a hozzájárulását a nemesekre is kiterjedő új adórendszerhez. Ők viszont mind a nemesi adómentességhez, mind az országgyűlés kizárólagos adókievetési jogához ragaszkodtak.⁹¹ Ebből bontakozott ki az 1698. évi tanácskozás kardinális vitája is.

A nemesség eredetileg csak 50 000 forintot akart vállalni, írja R. Várkonyi Ágnes.⁹² A nádor iratai közt található egy fogalmazvány, melyben a 4 000 000 forintos adónak, „a földesurak és az alávetettek közt”⁹³ történő felosztásának és a kereskedelmi forgalmat terhelő *accisa* kivetésének lehetetlensége mellett érvel. Eszerint egyrészt elegendő volna a 2 000 000 forintra rúgó adó, másfelől az adózás a nemességet a parasztság soraiba süllyesztené.⁹⁴ A felirat végleges változatát november 6-i dátummal nyújtotta be I. Lipótnak Esterházy Pál.⁹⁵ A rendek egyfelől az adóösszeg csökkentését követelték („legalább kétmillió forintra”), másfelől, hogy „az egyháziak, a mágnások és a birtokos nemesek mentesek maradjanak a hadiadó alól”, tekintettel arra, hogy ők személyes felkelésre kötelezettek.⁹⁶ I. Lipót tervezetében ugyanis a négymillió adó egy tizenhatod részét a szabad királyi városokra vetette volna ki, míg a maradékot a vármegyékre. Ez utóbbi 2:1 arányban terhelte volna a parasztokat és a kiváltságosokat: az egyháziakat, a mágnásokat és a köznemeseket. A *concurus* ezt „jogtalanak és lehetetlenek” állította.⁹⁷ Végül a kormányzat a két fő kérdés egyikében engedett. 1698. december 24-én kiadott rendeletében (mely magát *decretum*nak nevezi) I. Lipót végül „kegyesen”, csak 250 000 forintot vetett ki a kiváltságosokra az 1698. november

88 MOL Ft 17 991 9. sz.

89 R. Várkonyi Á.: A Habsburg-abszolutizmus és a magyarországi jobbágyság i. m. 686.

90 Jóllehet az 1697. évi *concurus* nem volt hajlandó felosztani a kivetett 4 millió forintot, és a plusz 2 millió behajtása lényegében nem sikerült. (Iványi E.: i. m. 173–175.)

91 Magyarország történeti kronológiája i. m. 519.

92 R. Várkonyi Á.: A Habsburg-abszolutizmus és a magyarországi jobbágyság i. m. 686.

93 „*inter dominum terrestrem et subditum*”. (MOL Ft 17 991 10. sz.)

94 MOL Ft 17 991 10. sz.

95 MOL Ft 17 991 12. sz.; Magyarország történeti kronológiája i. m. 521.

96 A *concurus* rendi követeléseinek korabeli hétpontos összegzése alapján: OGYK GY 700.528 95.

97 Uo. 104., a tervezethez tartozó teljes adófelosztási táblázat uo. 64–66.

1-től 12 hónap leforgása alatt befizetendő adóból, melynek összege viszont maradt a tervek szerinti 4 000 000 forint: a *miseria plebs contribuens*re így 3 500 000 forint jutott, a két év előtti adó közel duplája.⁹⁸

A korábbiaknál jóval magasabb adó behajtása távolról sem volt zökkenőmentes. Lipót 1699. május 31-én egy leiratában az előző évi 4 000 000 forintos adó hátralékáról beszélt, és sürgősen 20 000 forintot kért.⁹⁹ Június 4-én azután a kívánt adómennyiség tizedét elengedte, a végleges adót 3,6 millió forintban állapította meg. Ennek is egy részét terményben lehetett beszolgáltatniuk a megyéknek.¹⁰⁰

Az 1698. évi események egyetlen mozzanata sem utal arra, hogy Magyarország rendjeinek képviselői kezében lett volna az adómegajánlás joga. Esterházy Pál a 4 milliós adónak nem megajánlását, hanem *repartitióját* mondja lehetetlenné,¹⁰¹ s az adófizetés rendjét a király december 24-én kelt *rendelete* szabályozta.¹⁰² 1703. február 14-re hasonlóképpen nem dönteni küldte Zala és Somogy vármegye Szegedy Pál alispánt Bécsbe, hanem azért, hogy *hallgassa meg* „az egész ország adóösszegének általános felosztását”.¹⁰³ Minden arra mutat, hogy a rendek lehetőségei nem terjedtek messze: 1698-ban is csak a saját részük leszorítására bizonyult elegendőnek befolyásuk, a pénzbeli hadiadó teljes összegén az uralkodó nem változtatott.¹⁰⁴ A *concurus* valójában nem ajánlotta meg az adót, csak felosztása tartozott ekkor hatáskörébe.¹⁰⁵ Az esetek többségében fel is osztotta a Bécsből meghatározott adómennyiséget, akármennyi volt is az – ha kivételképpen meg is történt, hogy nem tett így, hanem ellenszegült.

Ekkortájt vonták ki a Kamara hatásköréből a hadiadó kezelését, s 1700. augusztus 25-én létrehozták a hadipénztárt. Nagy István szerint a Magyar Kamara

98 Uo. 14.; R. Várkonyi Á.: A Habsburg-abszolutizmus és a magyarországi jobbágyság i. m. 686.; Magyarország történeti kronológiája i. m. 521.

99 MOL Ft 17 991 sz. n. Mivel ehhez a *concurus* nem járult hozzá, a rendeletet törvénytelennek tartották, mondja Jean Bérenger. (*Jean Bérenger: Les „Gravamina”. Remonstrances des diètes de Hongrie de 1655 à 1681. Recherches sur les fondements du droit d’Etat au XVIIe siècle.* Paris, 1973. [Publications de la Sorbonne. Série „Documents” 23. Travaux du Centre de recherches sur la civilisation de l’Europe moderne 15.] 63.)

100 Iványi E.: i. m. 179–180.

101 MOL Ft 17 991 10. sz.

102 Magyarország történeti kronológiája i. m. 521.

103 „*Ad audiendam generalem repartitionem totius regni quanti contributionalis.*” Somogy Megyei Levéltár (= SML) IV.1.b. (Somogy vármegye nemesi közgyűlése és albizottsága iratai, 1454–1855. *Protocolla congregationum*, 1659–1848) Közgyűlési jegyzőkönyv 1658–1726-ból (= P 1658–1726 2.) 45/47. (eredeti/új lapszámozás).

104 Az 1698 utáni „*concurus*oknak” a nádori irattárban található dokumentumait nem vizsgáltam meg alaposan, de ezek közt, melyek többnyire jelentések a nádor távollétében ülésező *commissiók* munkájáról, sem találtam utalást adómegajánlásra. A legfigyelemreméltóbb és külön tanulmányozásra feltétlenül érdemes az 1702. évi pozsonyi *deputatio* hosszas működése, mely *punctumok* és *responsumok* váltásával valódi *tractatus diaetalist* valósított meg. (MOL Ft 17 991 31. sz.)

105 A *concurus* lefolyásáról részletesebben ld. Iványi E.: i. m. 174–179.

1686 után már alig játszott szerepet a hadiadó behajtásában, bár a Kamara 1672. évi utasítása a hadiadót még hatáskörébe sorolta. A hadipénztár létrehozása csupán végpontja volt annak a folyamatnak, mely során a vármegyei hatóságok és a kamarai szervezet kezéből a hadiadó behajtása a 17. század második felében a császári hadbiztosokéba és katonai parancsnokokéba került.¹⁰⁶ Az önkényes adókiivetés és az erőszakos adóbehajtás rendszere váltotta tehát fel az adómegajánlás rendi prerogatívájának érvényesülésén nyugvó, Mohácstól fogva szinte mindvégig érvényesülő rendszert. Noha a *concurus*okon az ország rendjei valamiképpen közreműködtek az adó kiivetésében, nemcsak ennek mennyiségét sérelmezték, hanem (és különösen) azt, hogy nem az országgyűlés ajánlja meg az adót, a legfőképpen pedig a nemesség megadóztatását, amint ezt herceg Esterházy Pál nádor beadványa tanúsítja.¹⁰⁷ A századfordulón tehát a magyar rendiség passzivitásba szorult. Ehhez az alaphelyzethez viszonyítva érdemes meghatározunk a 18. századi tendenciákat.

Az adó mennyisége lassú csökkenést mutatott (1699–1700. katonai év: 3,2 millió forint, 1700–1701 és 1701–1702: 3 millió), de a rendek tiltakozása és törekvése az adó (nagyobb mérvű) mérséklésére nem volt sikeres. Tizenhatod része továbbra is a kiváltságosokat terhelte, habár ennek fizetésétől vonakodtak. 1702–1703-ra a birodalom központi igazgatása megpróbálta az összadó harmadát, 4 millió forintot ismét Magyarországra terhelni. Felosztásában rendi szervek nem is vettek részt. Behajtását a szabadságharc kitörése már megakadályozta.¹⁰⁸

A kiivetett adók hátraléka Esterházy Pál adatai szerint a 17. század utolsó három esztendejében 5% táján maradt – bár ő más tételek felsorakoztatásával háromszor ekkora túlfizetést mutatott ki a mérleg másik oldalán.¹⁰⁹ Az adóhátralékok viszont egyes helyeken régiek és jelentősek lehettek, hiszen 1703-ban nem az aktuális, hanem egy korábbi 4 milliós országos adóból a Somogyra és Zalára eső rész hátralékának befizetését követelték a két egyesített megyétől, katonai végrehajtással fenyegetve azokat.¹¹⁰ Zachar József adata szerint pedig 1702-ben a hadvezetés a *szokásos* 2 millió forintos hadiadó beszédésével számolt, ami a megelőző évi, és döntően 1702-re vonatkozó kiivetésnek csupán két-

106 Nagy I.: A Magyar Kamara 1686–1848. i. m. 27., 41. Az 1708. évi diéta sérelmi irata követeli, hogy az adó ne a császári biztosoktól, a Haditanácstól, hanem az országgyűléstől függjön. (*Málnási Ödön*: Gróf Csáky Imre bíbornok élete és kora [1672–1732]. Kalocsa, 1933. 69.)

107 Tóth István György: Három ország – egy haza. Bp. 1992. (Magyarország krónikája 7.) 53.

108 Iványi E.: i. m. 182–196. Erről az időszakról ez a kiváló monográfia nyújt részletes tájékoztatást. Az 1698. évit követő időszak adófelosztó *concurus*ai közül a nádor irathagyatékában találhatóak az 1699-ben, 1700-ban, 1701-ben, 1702-ben és 1703-ban megrendezett tanácskozás iratai (MOL Ft 17 991 23., 27., 31., 42. és 43. sz.). Ezek közül Gyurkovits gyűjteményében csak az 1699. éviről található irat (OSZK Kt *Fol. Lat.* 3835). Az adó 4 millió forintra való emeléséhez egy megerősítő adat: 1703. jún. 15-én a frissen létesített állami bank, a *Banco del Giro* ígéretet kapott 4 millió forint támogatásra Magyarország hadiadójából. (Magyarország történeti kronológiája i. m. 527.)

109 Iványi E.: i. m. 188–189.

110 SML P 1658–1726 2. 47./49. (eredeti/új lapszámozás).

harmada. Eszerint elképzelhető, hogy az adóbehajtás sikeressége a 18. század első éveiben drasztikusan visszaesett. Ezzel ellentétben áll, hogy a következő két esztendőben igen magas, 5 millió forint feletti „rendes adóbevétellel” számolt a Haditanács a magyar korona országaiból (habár azután a kivetett magyarországi hadiadóösszeg felének behajtását remélték),¹¹¹ jöllehet Iványi Emma az 1703–1704. katonai évre már nem is tud kivetésről. (A korábban említett évi 4 millió a szűk értelemben vett Magyarországra vonatkozott.) Ezt követően is több esztendőig a hadsereg szükségleteire központi szabályozás nélkül természetben hajtott be ellenőrizhetetlen mennyiségű adót.¹¹²

A Rákóczi-szabadságharc hatása

Peter Dickson rámutat arra, hogy a Habsburg Birodalomban a rendes adó mennyisége az 1690-es, 1700-as évek háborúiban nőtt hirtelen meg, a hadsereg méretének megnövekedésével párhuzamosan. Meglepőnek nevezi, hogy 1702-ben a (kerekítve) 12,4 milliós éves összes adóból csupán 4 milliót fizetett a cseh korona, 1,3 milliót az osztrák tartományok és nem kevesebb, mint 7,1 milliót Magyarország és Erdély.¹¹³ Az adat az imént elmondottak tükrében tényleg meglepően magas, sőt alig hihető, de a kontraszt még akkor is kiáltó, ha csak az Iványi Emma szerint a századforduló éveiben a szűkebb értelemben vett Magyarországra ekkoriban kivetett 3–4 millió forintos (vagy a nyolcvanas években 3–5 milliós) pénzadót vetjük össze a 18. század második évtizedének sokkalta mérsékeltebb adóterhével, amikor a hadiadó összege körülbelül 1 és 2,5 (többnyire 1,5–2) millió forint közt mozgott. Ha emellett általában az adózási helyzet, annak jogi vagy gyakorlati vonatkozásainak tekintetében ezt a 17. század végi, illetve századfordulós állapotot a 18. század konszolidált viszonyaihoz hasonlítjuk,

111 *Zachar J.*: A cs. (kir.) állandó hadsereg pénzügyei i. m. 860. Itt a szerző 5 100 999 forintot ír, mint ami a kivetendő 12 milliós hadiadóból a magyar koronára jutott, könyvében 5 258 731 forint szerepel. (*Zachar J.*: Habsburg-uralom i. m. 77.) Megjegyzem, hogy mivel a költségvetési év nov. 1-jével kezdődött, az adókivetés általában az ősszel történt meg, a hadiév pedig a következő év máj. 1-jén vette kezdetét. *Zachar József* adatai nem a megajánlás évére, hanem arra a naptári esztendőre vonatkoznak, amelyben a hadiév megkezdődött, és amelyre az adófizetés dandárja esett. (A szerző szíves közlése.) Eszerint vettem őket figyelembe.

112 *Iványi E.*: i. m. 198–201. Mint alább látni fogjuk, az első, *concursum* általi adómegajánlást Szabó Dezső az 1708., Iványi Emma az 1709. esztendőhöz köti. Mivel jelen munka figyelmének középpontjában az adómegajánlási jog gyakorlása áll, a valóban behajtott adóösszeg megállapítását nem tarthatja feladatának. A 18. században beszédett adó mennyiségére a legjobb adatokat *Zachar József* monográfiája szolgáltatja. Innen megtudhatjuk pl. a hadvezetés által az országra lebontott hadiadó-mennyiséget az 1705. hadiévre (5 687 399 forint), melyre azonban nem számíthattak, miként a következő esztendői adóra vagy az 1707. hadiévre tervezett 2,5 millió nagyobbik részére sem (*Zachar J.*: Habsburg-uralom i. m. 77.).

113 *P. G. M. Dickson*: *Finance and Government under Maria Theresia, 1740–1780*. II. Finance and Credit. Oxford, 1987. 186–187.

az ember nem tehet mást, mint hogy a Rákóczi-szabadságharcot akkor is teljes sikerként értékeli, ha ezt a közjogi fókuszú gondolkodás nem így látja.

Másfelől ezen általános értékelés mellett, szűkebben vett tárgyunk szemszögéből nézve a dolgot, azt hiszem, komoly jelentőséggel bír az a körülmény, hogy az adóösszeg 17. század végi meredek emelkedése éppen olyan időszakra esett, amikor az adó megajánlása nem volt a magyar rendek kezében. És ha a 18. századi adómegajánlási vitákra gondolunk, s arra, hogy pár százezer forintos adó-emelést milyen nehezen tudott elérni a kormányzat, mikor pedig az adóösszeg nem is egészen két millióról kezdett lassan felfelé kapaszkodni az 1791. évi közel négy és fél millióra, akkor meg kell azt is állapítanunk, hogy a magyar rendek adómegajánlási jogosítványának a Rákóczi-szabadságharc eredményeként történő (noha nem is tökéletes) helyreállítása az ország teljes lakosságának igen komoly könnyebbséget hozott.

Czigány István is annak a véleményének adott hangot, hogy Magyarország helyzete 1711 után jóval kedvezőbb volt, mint a 17. század végének alávetési kísérlete közepette. Idézi, hogy maga Rákóczi Ferenc is elismerte 1712-ben, hogy azokat a rendi jogokat, melyekért fegyvert fogtak, a szatmári megegyezés eredményeképpen megszerezték.¹¹⁴ A számok nyelvén is megerősíthetjük ezt a nézetet. A Rákóczi-szabadságharc miatt a magyar adóbevételek elapadtak, s ezért a cseh és osztrák tartományok adóterhe 7,7 millió forintra ugrott fel (az 1706–1714. évek átlagában). Peter Dickson adatai szerint 1713-ban már (szintén kerekítve) 1,6 milliót fizettek a magyar korona, 6,6 milliót a cseh korona tartományai és 1,5 milliót az osztrákok.¹¹⁵ A magyar hadiadó tehát a szatmári megegyezés után a korábnál jóval alacsonyabb szintre állt be. (S így már a legkevésbé sem csodálható, hogy a kormányzat a Rákóczi-szabadságharcot követő időkben végig a magyar hadiadó emelésére törekedett.¹¹⁶)

Ezen tartalmi vívmányok mellett ugyanakkor a Rákóczi-szabadságharc hatására a kormányzat arra is rákényszerült, hogy visszatérjen az alkotmányos formákhoz. Ennek az átalakulásnak, az adózás terén egy új gyakorlat intézményesülésének a folyamatát mindmáig legjobban Szabó Dezső világította meg. 1705-ben I. József trónra lépte harangozta be a változásokat, és a labanc rendek még az ónodi országgyűlés előtt tanácskoztak a kurucok négy kardinális követeléséről. Állásfoglalásuk tanulságos volt. Hajlottak arra, hogy idegen hatalmak garantálják a magyarok és a Habsburg-uralkodó megegyezését. Erdély függetlenségéről úgy vélték, hogy az erdélyi rendek akár a már megválasztott II. Apafi Mihályt fogadják el, akár mást választanak, a fejedelem tegyen hűségesküt I. Jó-

114 *Czigány István*: *Rebellesek és realpolitikuskok*. In: *Romlás és reménység. Magyar évszázadok*. Szerk. Kurucz Gyula. Bp. 2000. 125.

115 *P. G. M. Dickson*: i. m. II. 187.

116 Pl. Dávid Zoltánt egyetértőleg idézi Kalmár János. (*Kalmár János*: *A kontribúció kérdése az 1714. évi országgyűlésen*. In: *Unger Mátyás emlékkönyv. Emlékkönyv Unger Mátyás negyedszázados egyetemi történészstanári működése emlékére és születésének hetvenedik évfordulója alkalmából*. Szerk. E. Kovács Péter–Kalmár János–V. Molnár László. Bp. 1991. 174.)

zsefnek, és a Részek nélkül kormányozza Erdélyt. Az idegen katonaság tényleg felesleges az országban béke idején, csak a határszéli várakban maradjanak idegen csapatok a magyarokkal megegyező számban és magyar parancsnokság alatt. A vallásszabadság kérdésében a meglévő törvények végrehajtását javasolták és az erőszakkal elvett protestáns templomok visszaadását. Úgy vélték, hogy a diétának kell később rendeznie a vallási ellentétek ügyét. A nádor még több előterjesztést tett a tárgyalások folytatására, az országgyűlés összehívására buzdítva. 1707. március 25-i előterjesztésében emlékeztette I. Józsefet arra, hogy apja ígéretet tett arra, hogy a következő országgyűlésig nem fog adót szedetni, s maga is ígéretet tett erre és a nemzet szabadságainak tiszteletben tartására trónra lépését követően, mégis porcióznak.¹¹⁷

Az 1708. évi diétán megjelenő rendek első kérése az volt I. Józsefhez, hogy hívja meg még egyszer a felkelőket, addig ne jöjjön a diétát megnyitni. A primás kész volt követségbe menni Rákóczihoz. A kurucok sértő válaszána megérkezete után az udvar meg akarta szakítani a tárgyalásokat, de a diéta ismét követek kiküldését kérte.¹¹⁸ 1709-ben a diéta Rákóczit és Bercsényit ugyan felségsértőknek és a haza ellenségeinek nyilvánította, de híveiknek egy évet adott a hűségessé kü letételére, és ebben az esetben bűnbocsánatot ígért nekik.¹¹⁹ Az az ember benyomása, hogy a labanc és a kuruc rendek mintegy munkamegosztást valósítottak meg: közel ugyanazokért a rendi célokért küzdöttek más eszközökkel. Palmes bécsi angol követ szavaival: „bizonyos, hogy a hűek ugyanannyit követelnek, mint az elégedetlenek”, azaz a kurucok.¹²⁰ A felkelő által képviselt fegyveres fenyegetés súlyt adott a királyához hű főnemes beadványának. A labancok nem voltak ellenségesek a kurucok törekvéseivel szemben, nem voltak „nemzetellenesek.” (Talán 1849 muszkavezetőinek képe vetült rájuk a történeti tudat-

117 *Zsilinszky Mihály*: Az 1708-ki pozsonyi országgyűlés történetéhez. Bp. 1888. (Értekezések a történelmi tudományok köréből XIII/XI.) 15–18.

118 I. m. 49–50., 55–57.

119 *Zsilinszky Mihály*: A magyar országgyűlések vallásügyi tárgyalásai a reformációtól kezdve. IV. 1687–1712. Bp. 1897. 381.

120 Angol diplomáciai iratok II. Rákóczi Ferenc korára. Angol levéltáraktól közli: Simonyi Ernő. III. Bp. 1877. (Archivum Rákócziánum II. Rákóczi Ferenc levéltára. Bel- és külföldi irattárakból bővítve. Második osztály: Diplomacia.) 458–459. Vö. Horváth Mihály és R. Várkonyi Ágnes véleményével az 1708. évi sérelmekről: „a felkeltek által a nagyszombati békealku alatt benyújtott feltételektől a királyválasztást és Erdély elszakasztását kivéve alig különböznek”. (*Horváth Mihály*: Magyarország történelme. VI. Pest, 1872. 521.) „A gravámeneket a méltányos megegyezést keresők állították össze Csáky Imre vezetésével, s többet átvettek a magyar konföderáció követeléseiből.” (*R. Várkonyi Ágnes*: Küzdelmek a korszerű magyar állam megeremtéséért. In: Magyarország története 1686–1790. i. m. 226.) Hasonlóan ír Joachim Bahlcke: „a betérjesztett sérelmek a Rákóczi-pártiak követeléseitől csak a mértéket tekintve különböztek”. (*Joachim Bahlcke*: Ungarischer Episkopat und Österreichische Monarchie. Von einer Partnerschaft zur Konfrontation (1686–1790). Habilitationsschrift zur Erlangung des akademischer Grades Dr. phil. habil. der Fakultät für Geschichte, Kunst- und Orientwissenschaften der Universität Leipzig. Kézirat, 2001. 172. Ezúton köszönöm a szerzőnek, hogy munkáját még megjelenés előtt rendelkezésemre bocsátotta.)

ban?) Ugyanannak a rendi ellenzékiiségnek voltak a képviselői. Megegyezésre törekedtek, s a szatmári béke végső soron az ő politikájuk sikerét hozta meg.

Mint minden diéta, az 1708. évi is elsődlegesen az adómegajánlásnak és a sérelmek orvoslásának biztosított alkotmányos fórumot. Noha a „labanc” országgyűlés a *decretum* meghozataláig nem jutott el, erre csupán 1712. évi teljessé válását követően került sor, az adózás tekintetében máris változást hozott az 1708. esztendő. A sérelmi irat első pontja emelt rögtön szót a törvénytelen adók ellen, melyeket a Haditanács, a császári biztosok, tábornokok és várkapitányok vetnek ki. Ragaszkodik ahhoz, hogy adót csak a diéta vethet ki.¹²¹ Erre 1709-ben kapott választ az országgyűlés, melyben az udvar elismerte, hogy az adó kivetéséhez a rendek beleegyezése szükséges: az országgyűlésen összegyűlt rendeké, illetve ha diétát az országot ért hirtelen támadás miatt nem lehetne összehívni, egy szűkebb rendi testületé.¹²² Ragaszkodva ahhoz az elvhez, hogy adót csak országgyűlés ajánlhat meg, a *conkursus*on történő adómegajánlás gyakorlatát az 1709. augusztus 13-i feliratában az országgyűlés visszautasította, noha abba 1708-ban már ideiglenesen beleegyeztek. Ennek ellenére I. József gyakorlattá tudta tenni azt, hogy az adóról a diéta egy deputációjával tárgyal, mégpedig nem akkor, mikor maga a diéta ülésezik, mondja Szabó Dezső.¹²³ Máriássy viszont úgy tudja, hogy beleegyeztek a rendek abba, hogy ugyan a hadiadó kivetésére a diéta jogosult, amennyiben az országot hirtelen támadás éri, és az országgyűlés összehívására nincsen idő, „országos bizottságot” is össze lehet hívni az adó megajánlására és felosztására.¹²⁴ Én úgy gondolom, hogy a szó szoros értelmében nincsen igaza, de mégsem téved, hiszen a lényeg az, hogy a rendek elvi álláspontja dacára, miszerint kizárólag a diéta jogosult az adó megajánlására, végül is tényleg a *conkursus*ok ajánlották meg az adót. A rendek akár nyíltan beleegyezésüket adták, akár nem, mindenképpen közreműködtek ebben, tehát nemcsak hallgatólagosan, hanem tevőlegesen is elfogadták ezt az eljárást.

Már 1708-ban is egy *conkursus* ajánlotta meg az adót, noha voltaképpen a diéta is megtehetette volna. Abban, hogy a rendek elfogadták azt az elvet, hogy a diétánál szűkebb rendi testület is megajánlhatja az adót, a korábbi esztendők gyakorlatának tükrében semmi meglepő sincsen. 1708 végén Heister tábornagy a császár hűségén lévő vármegyéktől nem kevesebb, mint 90 000 porciót kért a nádornak küldött levelében. Medows angol követ december 26-án kelt levele szerint „a diétára küldött megyei követek, akik jelen vannak Pozsonyban, több tanácskozást tartottak, hogy a kérés felől döntsenek”. Válaszukban ennek teljesítését lehetetlennek mondták.¹²⁵ A „Magyar Királyság Pozsonyban összegyűlt

121 Málnási Ö.: i. m. 69. és Zsilinszky M.: Az 1708-ki i. m. 60–61.

122 Horváth M.: i. m. VI. 550.

123 Szabó Dezső: Az állandó hadsereg becikkelyezésének története III. Károly korában. I. Hadtörténelmi Közlemények 11(1910) 35., 40., 43.

124 Máriássy Béla: A magyar törvényhozás és Magyarország történelme. III. I. Miksától – III. Károlyig. (Forradalmi korszak.) Győr, 1887. 357.

125 Angol diplomáciai iratok i. m. III. 415.

előkelőinek és vármegyéinek *conkursusa*¹²⁶ 73 937 porciót – Szabó Dezső szerint 1 626 626 forint értékben – ajánlott meg, s osztott fel a törvényhatóságok közt.¹²⁷ Ez feltehetően nem jelentett változást az adó összege tekintetében, mert annak értéke Szabó Dezső szerint Magyarországon és Erdélyben akkoriban, amikor a Rákóczi-szabadságharc miatt pénzben adót kivetni nem lehetett, s a hadsereg szükségleteire szolgáló terményeket természetben szedték be, mintegy évi 2 millió forintra rúgott,¹²⁸ s az 1,6 milliós hadiadót Erdély adója valóban körülbelül kétmillióra egészíthette ki.¹²⁹ (Az 1708 és 1722 közötti adómegajánlásokról lásd a 2. táblázatot!)

Kézenfekvő megoldás volt tehát mind a rendek, mind az uralkodó részéről előbb a *conkursusok* felhasználása az adómegajánlásra, majd ennek az állapotnak többé-kevésbé a törvényesítése, amikor a Rákóczi-szabadságharc hatására az uralkodó kész volt az adómegajánlást ismét alkotmányos mederbe terelni anélkül, hogy annak jogát visszaszámaztatta volna az országgyűlés plénuma részére. I. József 1709. május 15-i leirata szerint ellenséges támadás vagy a jelenlegi háború miatt, amikor nem lehetséges diétai adómegajánlás, a rendek országgyűlésileg biztosokat küldjenek ki, s velük lehessen megállapodni az adóról. A *conkursus* tehát magának a diétának a deputációja is lehetett, amint az 1709-ben történt, mikor a diéta ismét nem tárgyalt az adóról, s azt a *conkursusra* hagyta.¹³⁰ Szabó Dezső beszámolója szerint noha I. József 1 814 640 forint értékű 90 733,50 porciót kért,¹³¹ a *conkursus* csak 80 000 porciót szavazott meg 1 599 960 forint értékben.¹³² Ennek 2/3 része embereknek való, havi 3 forint 30

126 OSZK Kt *Fol. Lat.* 3835. (A terminus tehát kissé módosult.)

127 Szabó D.: i. m. I. 35. Az adó a természetben szolgáltatott kenyéren felül értendő. Pénzben számított értéke (1 626 626 forint) akképpen jön ki, hogy feltételezzük azt a következő évtől biztosan érvényesülő gyakorlatot, hogy a porciók 2/3-a embernek való, 1/3 része pedig lónak. Ezeket havi 4, ill. 3 forinttal kell Szabó Dezső szerint átszámolni. (Noha a következő évre már havi 30 krajcárral alacsonyabb áron végzi a konverziót!) Magam is elvégeztem a számítást, és eredményül 1 626 614 forintot kaptam. Nem tudom egészen biztosan, Szabó Dezső melyik adata lenne valójában helyesbítendő, nagy valószínűséggel a forintban megadott. A továbbiakban is többször más a véleményem, mint neki a porcióban szereplő adóösszeg forintértékére vonatkozólag. Ezért az 1722–1723. évi országgyűlést megelőző időkre vonatkozólag a porciószámot tekintem irányadónak, s a forintértéket csak tájékoztatásul közlöm. Az ezekhez fűzött kommentárjaim a jegyzetekben, ill. a 2. táblázatban és annak jegyzeteiben található. Ugyanakkor szeretném megjegyezni, hogy Iványi Emma egyáltalán nem ír 1708 őszén tartott *conkursusról*. (Iványi E.: i. m. 198.)

128 Szabó Dezső év említése nélkül közli ezt az adatot. (Szabó D.: i. m. I. 32–33.)

129 A megelőző évek szünetét követően az 1708-i hadiévre a hadvezetés Erdéllyel együtt előbb 2 millió, majd 1 626 626 forintos hadiadót vetett ki, végül egészében természetben, írja Zachar József, kissé másképp értelmezve a számokat. (Zachar J.: Habsburg-uralom i. m. 77–78.)

130 Szabó D.: i. m. I. 37., 43–44.

131 Saját számításaim szerint (30 244 1/2 porció x 3 ft x 6 hónap; 60 489 porció x 3,50 ft x 6 hónap) 1 814 670 forint az adó pénzbeli értéke.

132 Szerintem 1 600 000 forint helyesen a porciók pénzben kifejezett értéke. Meg kell viszont jegyezni, hogy noha itt láthatóan 3 és fél forintos havi porcióértéket vesz alapul, Szabó Dezső az 1708. évi hadiadó pénzben kifejezett értékének megadásakor már 4 forintos havi élelmi por-

krajcár értékű, vagy teljesen pénzben, vagy teljesen természetben leróható, 1/3-a pedig lovaknak való, 3 forint értékű, de pénzben meg nem váltható porció. (Iványi Emma viszont arról tudósít, hogy az 1709 őszen Bécsben a megyék és a városok küldöttei nélkül üléselő *concursum* a kért 90 733 porciót 70 000-re alkudta le.¹³³) Látható, hogy a Rákóczi-szabadságharc időszakában a „labanc” *concursum* pozíciója sokkal erősebb lett: már nem csupán eredménytelenül tiltakozott a magasnak tartott uralkodói követelések ellen, s mégis engedelmesen reparticionálta az adót, hanem képes volt eredményesen szembeszállni a kormányzati igényekkel. Ennek az adónak a behajtása sem sikerült viszont 1709–1710 telén.¹³⁴

Miután I. József 1709. május 28-án kelt leirata felvetette az állandó hadsereg és az állandó adó kérdését,¹³⁵ az 1710. február 20-i leiratban újra megfogalmazódik a kormánynak az a kívánsága, hogy a *concursum* kezébe adómegajánló jogosítvány kerüljön. Ha ez elvben csak különleges esetekre korlátozódna is az országgyűlés általános jogai fenntartásával, már a szöveg tükrözi azt a szándékot, hogy a *concursum* állandóvá, elsődleges adómegajánló fórummá tegyék.¹³⁶ 1710. augusztus 21-én kelt feleletükben a rendek visszautasították azt a másik királyi törekvést, hogy a kiváltságosok is részt vállaljanak a hadiadóból, de elfogadták a *concursum* intézményét, mert azt részletezik, ki vegyen benne részt. Ezek körét szélesre véve szinte kis országgyűléssé kívánták azt tenni.¹³⁷ Mindez nem tette lehetetlenné, hogy az uralkodó a Pozsonyban tartózkodó nemesek és a primás révén szavattassa meg az adót. 1710-ben jó ürügy volt a *concursum* kí-

cióval számolt. (Szabó D.: i. m. I. 35.) A Hadilevéltár forrásai alapján Zachar József ismét másként értelmezi ugyanazokat a számokat. Szerinte megemelték a porciószámot (73 937-ről 90 734-re), de alacsonyabb forintértéket adtak meg (1 599 960 ft). (Zachar J.: Habsburg-uralom i. m. 78.)

133 Iványi E.: i. m. 201. A megajánlás a Dráván túli terület, valamint Dalmát-, Horvát- és Szlavónország nélkül értendő. A különbség Szabó Dezső adatához képest akár ebből is eredhetne, tehát hogy a társországok adója nincsen benne az összegben, de ez ellen szól az, hogy a következő három évnél nincs eltérés Iványi Emma és Szabó Dezső adatai közt.

134 Szabó D.: i. m. I. 44–45., II. 352–354. A Hadilevéltár adatai szerint az 1710-i hadiévra a magyar korona országaiból mindössze 40 000 porció, azaz 945 000 forint (Zachar J.: Habsburg-uralom i. m. 78.), esetleg 995 000 forint adóbevétellel számoltak (Zachar J.: A cs. [kir.] állandó hadsereg pénzügyei i. m. 861.).

135 Málnási Ó.: i. m. 165.

136 Szabó D.: i. m. I. 47.

137 I. m. I. 49. Abban viszont, hogy ez újdonság lenne, nem tudok egyetérteni Szabó Dezsővel, tekintettel pl. az 1698. évi *commissio* hasonló összetételére. Acsády Ignác a diéta ezen lépése miatt mondhatja, hogy 1710-ben fogadta el az állandó hadsereget, az állandó adózást, és azt, hogy ha nem lehet országgyűlést tartani, akkor a király a főrendeket és a megyék, valamint a városok küldötteit meghíva szavattassa meg az adót. (Acsády Ignác: Magyarország története I. Lipót és I. József korában [1657–1711]. Bp. 1898. [A magyar nemzet története VII.] 656.) Mint láttuk, mind az állandó hadsereg, mind az állandó adózás, mind pedig az, hogy a rendiségnek egy bizottsága osztja fel az adót (néha annak mérséklését is sikerrel kérve), tény volt már régóta. Mindazonáltal lehet emellett érvelni, hogy az elvben erre egyedül jogosult diéta most adta először beleegyezését ehhez a gyakorlathoz.

vántnál szűkebb voltára a pestis. A csökkentett létszámú hadsereg kisebb követelését elfogadva a *conkursus* 40 000 porciót szavazott meg.¹³⁸ A Hadilevéltár adatai sokkal magasabb, viszont nem teljesített adókövetelést mutatnak.¹³⁹

Az 1712-től újra, de már a teljes magyar rendiséget képviselve üléselő diéta által meghozott *decretum* 57. cikkelye az 1711. október végéig (azaz ezzel az adómegajánlással bezárólag) függőben lévő adótartozásokat elengedte, míg az ezutáni hátralékokat kiegyenlítendőnek nyilvánította. Ebből a szempontból tehát az 1708. évi cezúra, a rendi adómegajánlási prerogátiva helyreállítása után az 1711–1712-i katonai év kezdete egy másik határvonalat jelentett: a Rákóczi-szabadságharc adózási *ex lex* állapotának végét.

Adókiivetés 1711-től 1715-ig

1711-ben a királyi biztossal Magyarország részéről 12 megbízott tárgyalt. A kormányzat által kezdetben kívánt 100 000 porcióval szemben a megegyezés szerint Magyarország az 1711–1712. katonai évben Horvátországgal együtt 75 000 porcióval adózott, melynek értéke 1 650 000 forint volt.¹⁴⁰ 1712 októberében a *conkursus* 70 000 porcióra, azaz 1 539 971 forintra szállította le a hadiadót. Ez a megajánlás már szinte törvényes volt, hisz ha szentesítve még nem is, de meg volt szövegezve már az a törvénycikk, mely lehetővé tette a *conkursus* adómegajánlását.¹⁴¹ 1712-ben tehát az országgyűlés ülésezett, de ugyanúgy nem ajánlott meg adót, mint 1709-ben, hanem ezt az elnapolása után üléselő *conkursusra* bíz-

138 Szabó D.: i. m. I. 50. Szabó Dezső az adó pénzbeli értékét 945 000 forintra teszi, ami körülbelül 4,50 forintos élelmi porciót és 3 forintos *equilis* porciót jelentene, ami 1713 előtt meglepő. Ő korábban vagy 3,50 vagy 3 forinttal számolt.

139 Zachar József szerint az 1711. hadiévre 1 752 723 forint adóval (azaz 75 000 porcióval) számoltak, azonban a „messze nem teljesített” adókövetelést a következő évben visszamenőleg 1 539 971 forintra (70 000 porcióra) mérsékeltek (Zachar J.: Habsburg-uralom i. m. 78.). Gondolom, jelen adata helyesbíti korábbi álláspontját, mely szerint 1711-ben a pestis miatt a hadsereg egyáltalán nem számolt adóbevéttel a magyar korona országaiból. (Zachar J.: A cs. [kir.] állandó hadsereg pénzügyei i. m. 861.) Taubert Ernő szerint 1710 őszén 80 000 porciót kért a kormányzat. (Ez közelebb lenne Zachar József imént idézett véleményéhez, mint Szabó Dezső számához.) I. József előre beszédette 1710-ben az adót a hat hónapos hadjárati évre, majd utána „az országgyűlés által kiküldött deputációval szavaztatta meg”. (Taubert Ernő: A katonaság elszállásolása és ellátása Somogy vármegyében a XVIII. század első felében. Pécs, 1928. 40.)

140 Szabó D.: i. m. II. 352–354. Az erre a *conkursura* vonatkozó iratokról ld. OSZK Kt Fol. Lat. 3835. Zachar József úgy tudja, hogy a hadvezetés kívánsága 70 000 porció ellenértékéért 1 760 000 forint volt. (Zachar J.: Habsburg-uralom i. m. 78.)

141 Szabó D.: i. m. II. 370. A Hadilevéltár kutatója a magyar korona összadóját 2 286 097 forintra teszi, melyből a szűk értelemben vett – Erdély és Horvátország nélküli – Magyarország 70 000 porcióra, azaz 1 760 000 forintra rúgott. (Zachar J.: Habsburg-uralom i. m. 78.) Itt Zachar József ismét alaposan korrigálja korábban közölt adatát, mely szerint 1713-ban Magyarország adója Erdélyen és Horvátországon kívül 260 514 forint természetbeni ellátás volt mindössze. (Zachar J.: A cs. [kir.] állandó hadsereg pénzügyei i. m. 861.) Málnási Ödön Szabó Dezsőével megegyező adatot közöl, esetleg éppen Szabó Dezső adatát. (Málnási Ö.: i. m. 152.)

ta.¹⁴² III. Károly már októberben összehívta december 1-re a diéta folytatását, de miután a *concurus* október 29-re megszavazta az adót, november 17-én elhalasztották a diétai tárgyalások folytatását.¹⁴³

Ugyanez történt a következő évben is. A november 12-re¹⁴⁴ Nagyszombatba összehívott *concurus* megdöbbenve értesült arról, hogy a Haditanács komoly emelést kért: 120 000 porciót 70 000 helyett, ráadásul az *oralis* porció értékének havi 4 forint 30 krajcárra történő emelését. A *concurus* 70 000 porcióról kezdte az alkut, és december 14-én is csak ennyit szavazott meg. A december 19-i titkos konferencia nem fogadta el ezt a megajánlást, és 22-én III. Károly leiratában 100 000 porciót kívánt. Ennek ellenére december 27-én Pálffy János nádor azt jelentette a *concurus* nevében, hogy 70 000 porciónál többet nem tudnak adni.¹⁴⁵ Az adóemelés tehát csupán a porció pénzbeli értékének megemelésében nyilvánult meg. A *concurus* az 1711. évi katonai *regulamentum* ellen sérelmi feliratot is benyújtott, Szabó Dezső szerint először a *concurus*ok történetében.¹⁴⁶ Mivel a *tractatus diaetalis* alapvetően adómegajánlásra és a sérelmek orvoslására terjedt ki, magától értetődő volt, hogy az adómegajánlásra hivatott *concurus* előbb-utóbb a sérelmeket is tárgyalási körébe vonja, ha ez a később kiadott, de már ekkorra elkészült 1715. évi 8. törvénycikkbe ütközött is.

1714 őszén a beköszöntő béke miatt a Habsburg Birodalom más tartományaiból is csapatok érkeztek Magyarországra,¹⁴⁷ hisz itt lehetett a legolcsóbban eltartani embert és lovat egyaránt.¹⁴⁸ Az országgyűlésen a kormányzat 119 000 porciót kért, azaz 2 400 000 forintot, valamint azt, hogy ne hat, hanem 12 hónapban fizessék az adózók a „pénzbeli szolgálmányokat”.¹⁴⁹ 1714 októberében a diéta egy deputációja azt a kérést adta elő Savoyai Jenőnek, hogy az állatvészre, a rossz termésre és a spanyol örökösödési háborút végre lezáró békére való tekintettel csökkentsék a Magyarországon telelő csapatok létszámát, és központilag gondoskodjanak az itt maradók kenyérellátásáról. Az országgyűlés ezután arra kérte az uralkodót, hogy csökkentse a katonaság ellátásának a lakosságra nehezedő természetbeni terheit, s pénzadót éppenséggel egyáltalán ne kérjen.

142 Szabó D.: i. m. II. 370. A *concurus* bizonyos iratait ld. OSZK Kt Fol. Lat. 3835.

143 Málnási Ö.: i. m. 152.

144 Horváth M.: i. m. VII. Pest, 1873. 42.

145 Szabó D.: i. m. II. 374–375., valamint a *Kriegsarchiv* adatai alapján Málnási Ö.: i. m. 153. Zachar József is rögzíti, hogy végül ennyivel (1 679 976 forinttal) megelégedett az udvar, noha eredetileg 2 880 000 forintos adót kívánt. (Zachar J.: Habsburg-uralom i. m. 79–80.)

146 Szabó D.: i. m. II. 375.

147 I. m. II. 381.

148 Marczali Henrik: A hadsereg élelmezése az 1788–90-iki háborúban. Századok 49(1915) 3.

149 Szabó D.: i. m. II. 381. Saját számításaim szerint 6 hónapos fizetés esetén is csak havi 3,50 ft-os *oralis* porcióval (és szabálytalan kerekítéssel) kapunk a Szabó Dezső által közölthöz közel eső eredményt: 39 666 porció x 3 ft x 6 hó; 79 334 porció x 3,50 ft x 6 hónap; összesen 2 380 002 ft). Már a havi 3 forint 30 krajcáros embernek való porció is meglepő, hisz mind a megelőző évnél, mind az 1714. évi végleges megajánlásnál 4 forint 30 krajcáros porcióval számolt Szabó Dezső is, de esetleg tud valamit, amit nem mond ki, s amiről nekem nincs tudomásom. Málnási Ödön szerint viszont 100 000 porció helyett ajánlottak meg 70 000-t. (Málnási Ö.: i. m. 154.)

III. Károly a kéréseket persze visszautasította.¹⁵⁰ A kancellária február 22-én kelt leiratával meggátolta, hogy az adómegszavazásra és a magyar haditanács felállítására vonatkozó *articulus*-tervezetekre kedvező válasz érkezzon. Április 25-én III. Károly már a diéta bezárását sürgette, mert válaszul az országgyűlés ismét csak 70 000 porciót szavazott meg¹⁵¹ 1 680 000 értékben.¹⁵² (A *Kriegsarchiv* adatai ebben az esetben teljesen megerősítik Szabó Dezső számait.¹⁵³ A tényleges terhek viszont végül magasabbak voltak, mert az 1714. évvel ellentétben 1715-ben nem vitték nyári táborba a Magyarországon állomásozó katonaságot.¹⁵⁴) Ebben az esetben tehát, először a 18. század történetében, diétai adómegajánlás történt. Ez azonban még nem a későbbi rendszer volt, melyben az országgyűlés által megajánlott adót a következő országgyűlésig beszedethette a király, hiszen már egy év múlva *concursum* tartottak, melyen az egész összeg képezte az alku tárgyát, nem pedig csak ennek eseti kiegészítése.

Az országgyűlés berekesztése után – s az adózás szempontjából túl későn, az adókievetés a megyékre a megajánlást megelőzően meg is történt – 1715 októberében ült össze a *concursum*, és november 12-ig tárgyalta az országos összeírásról, a téli szállásról és – a küszöbönálló török háborúra hivatkozva – az adó mennyiségéről.¹⁵⁵ A királyi kérés 126 000 porcióról, azaz 3 240 000 forintról szólt. Szabó Dezső szerint végül felemelték a három éve változatlan porciósázmot (Horvátország nélkül) 118 000 porcióra, mely tehát a november elsejével kezdődő katonai év téli félévére volt érvényes.¹⁵⁶ A 118 000 porciót megerősíti egy jó két évtizeddel későbből datált levéltári forrás és a *Kriegsarchiv* adata is.¹⁵⁷

150 *Kalmár J.*: i. m. 177.

151 *Málnási Ö.*: i. m. 154.

152 *Szabó D.*: i. m. II. 383.

153 1 679 976 forint – pontosít Zachar József. A királyi kérést illetően is lényegében azonos adata Szabó Dezsőével (ami megerősíti őt Málnásival szemben): 2 397 988 forint. (*Zachar J.*: Habsburg-uralom i. m. 79–80.)

154 *Kalmár J.*: i. m. 179. Szabó Dezsőt idézi.

155 MOL N50 (*Regnicolaris* levéltár, *Archivum Regni, Diaetae anni 1708–1715*) 6. kötet: *Diarium diaetae annorum 1709, 1714, 1715. Acta concursuum regni annis 1715, 1717, 1719, 1721.*

156 *Szabó D.*: i. m. III. 558–560. A kért 126 000 porció a saját számításom szerint (42 000 porció x 3 ft x 6 hónap; 84 000 porció x 4,50 ft x 6 hó) 3 024 000 forintot ért volna. A megajánlott 118 000 porció értéke havi 4 forint 30 krajcáros élelmi és 3 forintos lónak való porció mellett (39 333 1/3 porció x 3 ft x 6 hó; 78 666 2/3 porció x 4,50 ft x 6 hónap), összesen 2 832 000 forint. Ezzel szemben Szabó Dezső 2 615 976 forintról ír, amit körülbelül 4 forintos *oralis* porcióval kaphatott eredményül (*Szabó D.*: i. m. III. 561.), ami az 1713-as változás után meglepő.

157 MOL N71 (*Regnicolaris* Levéltár, *Archivum Regni, Concursum regni*) 3. csomó, *Fasc. QQQQ NB, Lad.V, Specificatio subsidiorum ab anno 1715 pactatorum, et resolutorum (= Specificatio)*. A *Kriegsarchiv* adatai is megerősítik a 118 000 porciós adót. Zachar József úgy tudja, hogy Magyarországra (Horvátország és Szlavónia, továbbá Erdély nélkül) 2 832 000 forintot vetettek ki 1716-ban. (*Zachar J.*: A cs. [kir.] állandó hadsereg pénzügyei i. m. 862., ill. lényegében ugyanígy: *Zachar J.*: Habsburg-uralom i. m. 80.) Ez egyenértékű 118 000 porcióval, ha annak egyharmada *equilis* és kétharmada *oralis*, valamint ha az előbbit havi 3, az utóbbit havi 4,50 forinttal

Ez az első eset arra, hogy törvényi felhatalmazás, az 1715. évi 8. törvénycikk alapján került sor a *concursum* adómegajánlására. Ez az eljárás mégsem volt törvényesnek mondható, hisz ez a törvénycikk csak hirtelen ellenséges betörés vagy hirtelen kitört háború esetére tette volna ezt lehetővé, ilyen pedig nem volt. De láthatólag nemcsak a királynak felelt meg az, hogy az adót nem az egész országgyűléstől, hanem csak a *concursum*tól kérje, de a rendeknek is, hisz 1715 júniusáig tulajdonképpen ülésezett a diéta, s tárgyalhatta volna a hadiadó megajánlásának ügyét, ha a szokás az őszi (vagy őszi-téli) megajánlás volt is – mégsem tette.¹⁵⁸ A fenti *articulus* törvényesítette a korábbi eljárást, s a következő országgyűlésig terjedő időszakra folyamatosan érvényesülő gyakorlatot hozott létre.

Még akkor is így történt, ha a rendek a diétai adómegajánlás elvéhez ragaszkodtak volna, amint egy, az állandó hadseregről szóló törvénycikkből végül kimaradt passzus fogalmazott: „a kirovandó *subsidiuumok* és *contributiók* dolga ennek az országnak régi alaptörvénye szerint mindig az országgyűlésre” tartozik. Nem az az érdekes, hogy az ezt kifejtő mondatok kimaradtak a végleges törvényszövegből – hiszen a fogalmazványból egy mondat azért a végleges szövegbe is bekerült, mely leszögezi, hogy az adóról a rendekkel az országgyűlésen kell meg egyezni, s az is benne volt már a fogalmazványban is, hogy ellenséges támadás esetén ebből a célból *concursum* lehet tartani, ami lerontotta a megelőzőket –, hanem az a figyelemre méltó, hogy az idézett kimaradt mondatok helyébe mi került: az állandó hadsereg szükségességének elismeréséről szóló passzusok. „Minthogy azonban csupán ezzel [ti. a nemesi felkeléssel] az országot elengedőképpen megvédelmezni nem lehetne, sőt inkább minden eshetőségre erősebb és úgy benszülöttekből mint külföldiekből álló rendes katonaságot kell tartani, mely kétségtelen, hogy zsold nélkül fenn nem állhat, ezt pedig adózás nélkül beszerezni nem lehet”. Azaz a ma az állandó hadsereget „létrehozóként” vagy legalábbis ennek létezését és fenntartásának szükségességét „*de jure* is elismerőként” emlegetett 1715. évi 8. törvénycikk eredeti formájában nem is szövelt az állandó hadseregről, csupán a felkelés fenntartásáról és arról, hogy a hadiadókat és a hadisegélyeket hogyan kell megszavazni. Ráday Pál feljegyzéséből úgy tűnik, hogy ebből az eredetileg 1712-ben négyes számot viselő törvénycikkből a szóban forgó passzus 1714–1715-ben maradt ki, a diéta folytatásakor.¹⁵⁹

számoljuk. Megjegyzem ugyanakkor, hogy Demkó Kálmán szerint ekkor 109 000 porciót ajánlottak meg összesen, amit havi 4 forintos *oralis* és 3 forintos lónak való porcióval számol át 2 397 988 forintra. (*Demkó Kálmán: Országos conscriptio és az állandó katonaság téli elszállásolása 1719–1720-ra. I. Hadtörténelmi Közlemények* 14[1913] 91. Ami számítását illeti, ezen az általa megadott módon 2 398 000 jönne ki, helytelen kerekítéssel [72 666 és 36 334 porció] is 2 397 996 forint.) Málnásinál 2 615 976 forintos adó szerepel. (*Málnási Ö.: i. m. 155.*)

158 Hasonlóan érvel Szabó Dezső is. (*Szabó D.: i. m. III. 553.*)

159 A Dunamelléki Református Egyházkerület Ráday Levéltára. A Ráday család levéltára. IV. Ráday I. Pál iratai IV.f Politikai iratok. 8. sz. Ráday Pál feljegyzései a felkelésről és az adózásról szóló 1715:8. tc. eredeti és módosított szövegéről. (Eredeti címe: *De insurrectione et contributione.*) Továbbá: 1715:8. tc. 2. §.

Az adózás 1716 és 1718 közt

1716-ból Szabó Dezső nem ismer *concursum*, de feltételezi, hogy összehívták. A királyi leiratot ismerteti 1716. október 28-áról, melyben a tavalyi adózást rendelték el újra az 1716–1717. katonai évre.¹⁶⁰ Véleményem szerint *concursum* nem is volt, mert sem forrásnak nem találtam nyomát, mely itt keletkezett volna, sem egy 1737. évi összesítés nem tesz róla említést.¹⁶¹ Nagyon érdekes viszont az az eljárás, amellyel az adózásról rendelkeznek. A királyi rendelet kiadásának ténye arról tanúskodik, hogy még mindig nem volt teljesen automatikus a minden egyes évre szóló adóösszeg behajtása, másrészt természetes volt maga az adófizetés. Végül elég közel jutott az adófizetés a 18. század hamarosan életbe lépő új rendjéhez (melyben a diéta ajánlja meg a következő diétáig beszedhető adót, s esetleg a *concursum* ezt eseti kiegészítő adóval toldja meg), hiszen a rendek tudomásom szerint nem tiltakoztak az előző évre megajánlott hadiadó-összeg ismételt behajtása ellen.

III. Károly a Belgrád elfoglalását eredményező hadjárat után¹⁶² 1717. október 15-re Pozsonyba *concursum* hívott össze, mely a következő évre is áthúzó-dott.¹⁶³ Ennek tárgyaként az országos portaösszeírás helyesbítését jelölte meg. A *concursum* arról is döntött, hogy 20 000 forintot ajánl meg ötévi 4000 forintos részletben Borromei Szent Károly Bécsben épülő templomára. Ezenfelülapidíjat szavaztak meg a Stájerországgal közös határt bejáró bizottság tagjainak és

160 Szabó D.: i. m. III. 561. Szerinte ez 118 000 porciót, tehát 2 615 976 forintot jelentett. Szerintem a 118 000 porció értéke helyesen 2 832 000 forint. Nem egészen egyértelmű az sem, hogy ez mikorra vonatkozik. Szabó Dezső beszámol az 1715. őszi kivetésről, mely novembertől 1716. április végéig volt fizetendő, majd az 1716. év kapcsán ezt írja: „Nincs okunk feltenni, hogy nem hívták össze a *concursum*, de egyelőre csupán az 1716. októberi királyi leiratot ismerjük, amely a következő 1717. évre a katonai terheket ugyanannyiban állapítja meg, mint 1716-ban, tehát 118 000 porcióban, azaz 2 615 976 forintra. 1718-ra engedtek belőle és leszállították 104 000 porcióra, vagyis 2 493 979 forintra.” A probléma természetesen abból fakad, hogy a teljesítés a két naptári évre elnyúló katonai évben történt. Mindezt csak úgy tudom értelmezni, hogy Szabó Dezső, mikor egy évet említ csak, akkor nem arról az évről beszél, amikor az adózás kezdetét vette, hanem arról, amelyben annak dandárja esett, miként Zachar József is. A fenti szövegben tehát az 1716. év az 1715–1716. katonai év, az 1717. év az 1716–1717. katonai év, az 1718. év pedig az 1717–1718. katonai év helyett áll. Ez az eltolódás (hiszen pl. a táblázat a megajánlás évét tünteti fel) a továbbiakban is szem előtt tartandó. A Hadilevéltár adatai – érdekes módon – úgy szólnak az adó csökkentéséről (kerekítve 2 832 000 helyett 2 616 000 forintos adóról), hogy Szabó Dezső állítását cáfolják az azonos adóról, és megerősítik annak forintértékéről. (Zachar J.: Habsburg-uralom i. m. 81.)

161 MOL N50 6. kötet, MOL N71 3. csomó *Specificatio*.

162 Tóth Lőrinc: Bevezetés. III. Károly uralkodása. A Pragmatica Sanctio. In: Magyar törvénytár. IV. i. m. 387.

163 A somogyi követek jelentését ld. SML IV.1.b. Közgyűlési jegyzőkönyv 1717–1722-ből (= P 1717–1722 3.) 173./168. (régij/új lapszámozás). Demkó Kálmánnal nem tudok tehát egyetérteni, mikor azt írja, hogy az 1716–1718. évi háború idején csak tervezték a *concursum*, de annak összehívását végül mindig elhalasztották, s csak 1719-ben ült össze. (Demkó K.: i. m. I. 93.)

maguknak a *concursum* résztvevőinek is.¹⁶⁴ Mindezen különleges megajánlások beszédese nem ment zökkenő nélkül: 1721. szeptember 17-i levelében gróf Pálffy Miklós nádor lehordta a késlekedő törvényhatóságokat és a hátralékok azonnali kiegyenlítésére szólította fel őket.¹⁶⁵ Ami az 1717-ben megajánlott hadiadót illeti, gróf Thürheimb királyi biztos a *concursum*tól a háború terheinek vállalását kérte, de az vonakodott illetéktelensége miatt a jövő évi adó megajánlására. Erre III. Károly személyes képviselője – ahogy Máriássy Béla fogalmaz – „kijelenté, hogy szükséges 12 lovasezred és 59 zászlóalj gyalog, ennek tartása 2 967 000 forintba kerül, ennek fizetését tehát ezennel rendeli és parancsolja”.¹⁶⁶ Az adóból 8997 1/3 porciót Dalmát-, Horvát- és Szlavónországra osztottak, de nem a királyi propozíciókban kért 124 000 porcióból,¹⁶⁷ mert a teljes megajánlott összeg csak 108 997 1/3 porcióra,¹⁶⁸ azaz 2 615 936 forintra rúgott. A szűk értelemben vett Magyarországra pedig – véleményem szerint – a maradék esett: ke- reken 100 000 porció, 2 400 000 forint.¹⁶⁹

164 MOL N50 6. kötet, ld. még a nádornak az 1719. évi *concursum*ra szóló meghívólevelét (SML P 1717–1722 3. 338./333. [régij/új oldalszám]), a *concursum* tárgyáról, tárgyalásáról pedig 1717. dec. 2-án kelt levelét (P 1717–1722 3. 203.).

165 Pálffy Miklós nádor 1721. szept. 17-én kelt és az 1721/1722. évi *concursum*ra szóló meghívólevele Somogy vármegyéhez. (SML P 1717–1722 3. 488–489. [régij számozás]).

166 Máriássy Béla: A magyar törvényhozás és Magyarország történelme. IV. III. Károlytul – I. Ferencig. (A nő örökösödés. A nemzet ébredése.) Győr, 1888. 22. A kért 124 000 porció a szokásos megosztás (harmada *equilis*, kétharmada *oralis*) és átszámítás (havi 3, ill. 4,50 forint) szerint valóban 2 976 000 forint értékű. (Hogy Máriássynál 2 967 000 forint szerepel, az feltételezhetően sajtóhiba.)

167 SML P 1717–1722 3. 187., 193.

168 MOL N71 3. csomó *Specificatio*.

169 A hadiadó Szabó Dezső szerint 104 000 porcióra, azaz 2 493 979 forintra rúgott. (Szabó D.: i. m. III. 561. Saját számításom (34 666 2/3 porció x 3 ft x 6 hónap; 69 333 1/3 porció x 4,50 ft x 6 hó) szerint 104 000 porció pénzben 2 496 000 forintot ért.) Az 1737. évi forrás ugyan 108 997 1/3 porcióról beszél, de ennek egyenértékéneként 1 525 962,33 forintot ad meg. (MOL N71 3. csomó *Specificatio*). Az általa javasolt módon kalkulálva, egyharmad részben napi 6 krajcáros *equilis* porcióval, kétharmad részben napi 4 krajcáros *oralissal* számolva összesen 1 525 962 forintot és (helyesen) 40 krajcárt kapunk. A *concursum*on előterjesztett királyi propozíciók értelmében viszont 4,50 forinttal kellett átszámítani az élelmi és 3 forinttal a lónak való porciókat (SML P 1717–1722 3. 187., 211.), mint ahogy az 1713 után szokásos volt. Joggal vehető fel az a kérdés, hogy miért az 1737. évi kimutatás adatát fogadom el a porciósámozatot tekintve, ha azt az adóösszeg forintra való átszámítása tekintetében már helyesbíteni kívánom, és a havi 2 forintos *oralis porciót* nem fogadom el. Ha Somogy adójából próbálunk visszakövetkeztetni, akkor a 108 997 1/3-os porciósámoz megerősítését nyerjük. Somogyra az 1717/1718-i katonai évre 1788,5 porció esett. (SML P 1717–1722 3. 211.) Ha a vármegye később szokásos 90 portájával és az ország szintén későbbi 5518 1/4 összporthasámozával adunk becslést, akkor az az 1718/1719-i katonai évre körülbelül 109 660 porciót ad, ami a későbbi változtatások mindenképp alacsony mértékének figyelembevétele mellett a 108 997 1/3 porció mellett szól. A másik korroboratív bizonyíték ezen adat helyessége mellett az 1717. évi *concursum* irataiban felmerülő 8997 1/3, Dalmáciára, Horvátországra és Szlavóniára kirótt porció – nem lehet véletlen, hogy a kettő különbsége, a szűk értelemben vett Magyarországra kirótt adó pont 100 000 porció. Tehát azt feltételezem, hogy a helyesen megörözött porciósámoz mellé a forintértéket hibás számításal írták

Az 1718. évi adókiivetésről Szabó Dezső, Zachar József és az 1737. évi összesítés (mint az előző évet illetően is) újra ellentmondásban van egymással. Szabó Dezső szerint a beköszöntő békeidőszak kisebb létszámú hadserege alacsonyabb adót kívánt, ezért a *contributiót* leszállították az 1718–1719. katonai évre 90 000 porcióra, tehát 2 160 000 forintra. Ezt az összeget közli Zachar József is.¹⁷⁰ Ezzel szemben az 1737-ből származó összesítés úgy tudja, hogy az adó 100 000 porció volt.¹⁷¹ Ezzel vág egybe Taubert Ernő véleménye, aki Somogy adózását vizsgálva azt találta, hogy a Haditanács által javasolt 118 000 porciót a király leengedte 100 000-re.¹⁷²

Az 1719. évi *concurus*

1719. szeptember 12-re hívta össze Pozsonyba gróf Pálffy Miklós nádor a *concurus*t, amelynek feladatköröként ismét „az ország kerületei közt az adó felosztását és az ország egyéb, a *contributiót* érintő ügyét” jelölték meg.¹⁷³ Demkó Kálmán a Fővárosi Levéltárban található források, a Pest városi követek jelentései alapján viszonylag részletesebben feldolgozta ennek a *concurus*nak a történetét. A tanácskozás megnyitása a pestis miatt némi késedelmet szenvedett. A nádor a tiszántúli¹⁷⁴ rendekre szeptember 16-ig várt, mikor is összehívta a *concurus*t. A királyi biztos október 7-i leérkezése előtt kerületi üléseket folytattak. Bizottsági előmunkálatok után a szeptember 28-i plenáris ülésen a nádor a kerületi ülések megegyezését terjeszthette elő a porták *rectificatió*jának tárgyában. A királyi

az 1737. évi forrásban. Mindez megerősíti azt a véleményemet, hogy ebben az időszakban az adófizetés tekintetében a porcióságot tartom elsődlegesnek, s nem a pénzben kifejezett adóösszeget. Zachar Józsefnek a *Kriegsarchiv*ből való adata (mely a korábban általa közölt számat helyesbíti, ld. *Zachar J.: A cs. [kir.] állandó hadsereg pénzügyei* i. m. 862.) pontosan megegyezik a szűk értelemben vett Magyarországot illetően Szabó Dezsőével: 2 493 979 forint – ami kétségtelenül a magam véleménye ellen szól. (*Zachar J.: Habsburg-uralom* i. m. 81.)

170 *Szabó D.:* i. m. III. 562.; *Zachar J.:* Habsburg-uralom i. m. 81.

171 A forrás szerint ez 1 760 008 forint és 40 krajcár, amivel nyilvánvaló módon ellentmondásba került önmagával is (ld. részletesebben a 2. táblázathoz fűzött jegyzetet), ezért ezen a ponton ismét fel lehet vetni annak lehetőségét, hogy ezen késői összeállítás esetleg a porcióságot tekintve hiteles, míg a forintra történő átszámítás részben vagy egészében csak későbbi, s esetleg téves kalkuláció, mely csak ebben az iratban található meg, s ezért nem került korrekcióra. Másrészt természetesen lehet korrekt az utolsó krajcárig még akkor is, ha én korlátozott információk birtokában nem tudom átlátni a számítások logikáját.

172 *Taubert E.:* i. m. 37.

173 MOL N50 6. kötet. Hasonlóképpen SML P 1717–1722 3. 333–336./338–341. (új/régi lapszámozás) és *Demkó K.:* i. m. I. 93.

174 És az erdélyiekre, írja Demkó Kálmán. Nem tudom, hol lehet a félreértés, de nehezen hihető, hogy a külön országgyűléssel és elkülönült adózási rendszerrel rendelkező Erdély képviseltette volna magát, ilyen gyakorlatra más adat nem utal. Később Demkó Kálmán azt írja, hogy az adófelosztásnál tekintettel kellett lenni a pestis sújtotta Erdélyre is, melynek követei ezért meg sem érkeztek. (*Demkó K.:* i. m. I. 96–97.)

biztos 118 000 porciós adóra tett javaslatot,¹⁷⁵ melyből 9000 Horvátországra esett volna, de a *concurus* az ország általános kívánságának megfelelően visszautasította a propozíciót, és válaszában 70 000 porciót ajánlott meg. A viszontválaszban a királyi biztos 100 000 porcióra engedte le a követelését. Majd, mivel ebből nem engedett tovább, a rendek közvetlenül III. Károlyhoz fordultak, aki valóban tett egy 10 000 porciónyi engedményt. A november 11-én tartott legutolsó ülésen még arról hoztak határozatot, hogy a nádor folyamodjon még egyszer, utoljára 20 000 porció elengedéséért, amit meg is tett, de eredmény nélkül.¹⁷⁶

Szabó Dezső – ha csak a valószínűség szintjén állítva is – ezzel egybehangozón 90 000 porciós adóról beszél, noha úgy értesült, hogy a rendek 60 000 porciónál nem akartak többet megajánlani.¹⁷⁷ Taubert a somogyi adatok alapján a *concurus* által megajánlott 90 000 porciós adóról beszél.¹⁷⁸ A feldolgozásokkal ellentétben az 1737. évi összesítés azt állítja, hogy 1719. november 10-én 85 000 porció „határozatott el”.¹⁷⁹ A dolgot tovább bonyolítja, hogy egy másik forrás szerint 1719. november 10-én az ország nemrég rectificált 5518 1/4 portája közt felosztottak 70 000 élelmi és 90 000 *equilis* porciót.¹⁸⁰ Ez egyfelől rendkívül magas adónak tűnik, másfelől eddig nem találkoztam az 1:2-től eltérő aránnyal a lónak való és az élelmi porció tekintetében.¹⁸¹ Mivel a következő *concurus* egészen világos módon utalt vissza erre,¹⁸² az a legvalószínűbb, hogy csak 70 000 porciót ajánlottak meg a rendek, noha a kivetett adó azután 85 000 vagy 90 000 porció volt. Az utóbbi mellett szól az, hogy Zachar József szerint maradt a 2 160 000 forintos adó, ami 90 000 porciót jelentene.¹⁸³

Concurus 1720-ban

A következő *concurus*t 1720. szeptember 1-re Pozsonyba hívták össze.¹⁸⁴ Ezen a *concurus*on is sérelmi alkudozás folyt, s meglehetősen meghosszabbította azt. Az októberben kelt sérelmi feliratra november 5-én jött meg a válasz, s 1721. ja-

175 Peter Dickson úgy tudja, hogy 1719-ben a magyar korona országaira a birodalom eredetileg 4 252 000 forint hadiadót tervezett kivetni (*P. G. M. Dickson*: i. m. II. 187.), ami igen magas összeg, 177 167 porciónak felel meg a szokásos átszámítással és arányokkal, így nem tartom valószínűnek.

176 *Demkó K.*: i. m. I. 95–103., II. 251–263.

177 *Szabó D.*: i. m. III. 562.

178 *Taubert E.*: i. m. 37.

179 MOL N71 3. csomó *Specificatio*.

180 MOL N50 6. kötet.

181 Ezt az adatot legalábbis figyelmeztető jelnek lehet tekinteni azzal kapcsolatban, hogy néha a forrás adatát az adó forintbeli értékére nem tudtam megmagyarázni. A háttérben esetleg állhat az élelmi és a lónak való porciók ilyesféle belső megoszlása is azon esetekben, amelyekben az 1:2 arányt nem rögzítették külön.

182 MOL N50 6. kötet.

183 *Zachar J.*: Habsburg-uralom i. m. 83.

184 *Nagy Lajos*: Levéltári kis tükör. Kézirat, Kaposvár, 1870. (A Somogy megyei Levéltárban.) 630.

nuár 25-i ülésükből újat nyújtottak be a rendek.¹⁸⁵ Ami az adót illeti, a rendek megegyeztek a királyi biztossal a telelésről, de a 70 000 porcióhoz, melynél többet nem akartak adni, nem sikerült megszerezniük beleegyezését, s ezért fordultak a királyhoz, aki az eredetileg kért 90 000-ből február 17-én kelt leiratában 5000-t elengedett. Ezen porciók 2/3-a *oralis*, 1/3 része *equilis*.¹⁸⁶ Kivételesen egyetért ezzel Szabó Dezső is, aki szerint az 1720–1721-i katonai év adója 85 000 porció, azaz 2 040 000 forint volt.¹⁸⁷ Ami a porciószámot illeti, visszamenőleg megerősíti a 85 000-es adatot a következő évi *conkursus*nak az 1720. évihez hasonló panasa is: 1721 végén is arról panaszkodtak, hogy 85 000 porciót szedtek egy évig.¹⁸⁸ Ebben az esetben sem volt tehát megegyezés a rendek és a kormányzat közt. A végső adóösszeg nem úgy jött létre, hogy azt a felek kölcsönösen elfogadták volna, hanem – mint a somogyi követ jelentette – azt „közölték a nádor öméltóságával”.¹⁸⁹

Az 1721. évi *conkursus*

A következő évi *conkursus*t III. Károly 1721. október 25-ére Pozsonyba hirdette meg¹⁹⁰ szeptember 9-ről keltezett leiratában. Céljául szokás szerint azt jelölte meg, hogy a közeledő tél miatt a katonaság elhelyezéséről és ellátásáról, az adóról és annak felosztásáról döntsön.¹⁹¹ Szabó Dezső beszámolója szerint ez a *conkursus* fő feladatának a *systemák* előkészítését tekintette.¹⁹² November 22-i keltezésű javaslatában a királyi biztos az országban telelő katonaságnak az örökös tartományok mintájára 12 hónapon át tartó ellátására 90 000 porciót kért. December 1-jén ezt aztán 85 000-re engedte le. A rendek december 9-i felirata nehezményezte, hogy a tavalyi *conkursus* „70 000-nél többet semmilyen módon nem határozott el”, s a 85 000 porciót a rendek beleegyezése nélkül vetették ki. Most azt mondják, hogy a király elégedjék meg 60 000 porcióval, mert az ország nem bír többet. Ezt „*finalis declaratio*”-nak szánták, az 1722. január 8-án kelt ki-

185 MOL N71 1. csomó.

186 MOL N50 6. kötet.

187 Szabó D.: i. m. III. 562. Ugyanennyiről tud Zachar József is. (*Zachar J.*: Habsburg-uralom i. m. 83.)

188 MOL N50 6. kötet.

189 SML P 1717–1722 3. 468/465. (régi/új oldalszám).

190 SML P 1717–1722 3. 488/485. (régi/új lapszámozás); MOL N71 1. csomó *Fasc.* DDDD.

191 MOL N50 6. kötet.

192 Szabó D.: i. m. III. 563. Beszámolója szerint az 1721–1722. katonai évre való adókievetés alkalmával „a megbízottakat már nagyon elfoglalták az új *systemák* előkészületei, ezért kijelentették a királyi meghatalmazottnak, hogy összes ülést nem tarthatnak, ellenben négy deputátust küldenek hozzá azzal a szóbeli kijelentéssel, hogy 60 000 porciónál többet nem adhatnak”. Ha helytálló ez a beszámoló, akkor sem lehet teljes. Esetleg a körvonalazott igazi alku kezdőpontja volt ez az epizód.

rályi leirat viszont ragaszkodott a *status quót* jelentő 85 000 porcióhoz, harmad-részt lónak, kétharmad részt pedig embernek való porcióban teljesítve.¹⁹³ Végül elfogadták, hogy még egy évre maradjon ez az adóteher.¹⁹⁴

Adómegajánlás az 1722–1723-i diétán

Az 1722–1723. évi országgyűlés maga foglalkozott az adóval. A hadiadó kérdésében a *tractatus diaetalis* az uralkodó 85 000 porcióra, azaz 2 040 000 forintra vonatkozó kérésével indult,¹⁹⁵ mire a rendek 75 000 porciót ajánlottak meg 1 800 000 forint értékben (valószínűleg azon az alapon, hogy ennyit általában engedtek az első kérésből a kormányzat képviselői), mégpedig – s ennek szempontunkból kiemelkedő a jelentősége – a következő országgyűlésig. A rendek egyéb kívánságai szinte mind visszautasításba ütköztek. (Nem kívántak tudniillik sem kenyeret, sem ingyenmunkát adni, azt javasolták, hogy az adóból 400 000 forintot tegyen ki ugyanennyi mérő gabona, illetve – egy másik változat szerint – 1 800 000 forint legyen pénzadó és csak 100 000 forintnyi a terményadó.)¹⁹⁶ A második körben a kormányzat leengedte a kívánt adómennyiséget 120 000 forintra, azaz voltaképpen 5000 porcióval.¹⁹⁷ A vita ezután a fizetés módozatairól folyt. Végül az 1 920 000 forintos hadiadóhoz a kenyér és az ingyen szolgáltatások megváltásaként 218 000 forint járult.¹⁹⁸ A hadiadóként megajánlott 1 920 000 forint egyébként átszámítva pontosan megfelelt 80 000 porciónak, melynek 2/3-a *oralis*, 1/3 része *equilis*, s az előbbi havi 4,50, az utóbbi havi 3 forintra volt egyenértékű.¹⁹⁹ Ütemezése szintén megváltozott, mert 5/6 része 1722. november 1-től áprilisig, 1/6 része májustól 1723 októberéig volt fizetendő.²⁰⁰ Az adó felosztását a nádori porták *rectificatiója* után maga a diéta végezte el.²⁰¹

193 MOL N50 6. kötet.

194 Szabó D.: i. m. III. 563. Ugyanennyiről tud Zachar József is. (*Zachar J.: Habsburg-uralom i. m. 83.*)

195 MOL A95 (Kancelláriai levéltár, *Acta Diaetalia*, 1553–1751) 13. kötet: *Diarium diaetae anni 1723*. 866–881.

196 Szabó D.: i. m. III. 579–582.

197 MOL A95 13. kötet 881–886.

198 Szabó D.: i. m. III. 579–582. Ő 219 565 forintot ír az egyéb szolgáltatások megváltásának egyenértékéért. Ezzel szemben az általam talált források 218 000 forintra szólnak (MOL N50 6. kötet, SML IV.1.a. [Somogy vármegye nemesi közgyűlése és albizottsága iratai, 1454–1855. *Acta congregationum*, 1715–1848.] 1723 [= *Acta Congr.* 1723]), ill. két későbbi forrás visszamenőleg 2 138 000 forintos összadóról beszél (MOL N52 [*Regnicolaris* levéltár, *Archivum Regni, Diaeta anni 1728–1729*] 6. kötet: *Acta diaetalia anni 1729*. 733.; MOL N71 3. csomó *Specificatio*). A *Kriegsarchiv* számai 2 130 565 forintra szólnak. (*Zachar J.: Habsburg-uralom i. m. 83.*)

199 MOL N50 6. kötet.

200 SML *Acta Congr.* 1723.

201 MOL N49 (*Regnicolaris* levéltár, *Archivum Regni, Diaetae antiquae*) 2. csomó *Fasc. K No. 6.*

A diéta, és ez nagy változás, a következő országgyűlésig ajánlotta meg az éves adót.²⁰² Ugyan említésre került az a három év, mely a törvények szerint a következő diéta összehívásáig legfeljebb eltelhet, de az öt év múlva összeülő következő diéta nem sérelmezte ennek az időszaknak a meghosszabbodását – az már eddigre szokássá vált. Az elvet majd az 1791. évi 19. törvénycikk iktatja a törvénytárba: „Az állandó katonaság tartására szánt adó mennyisége mindenkor egyik országgyűléstől a másikig folyó időre fog megállapíttatni”. Az adó megajánlása az egyik országgyűléstől a másikig a kancelláriának a *Systema militaria*ra adott véleményében merült fel. Teljesen igaza van Szabó Dezsőnek, aki ezt olyan újításnak nevezi, „amelyet a magyar törvény nem ismer”. Ráadásul a kancellária az adómegajánlás jogát a *concurssus*sal szemben a diétának kívánta biztosítani.²⁰³ Sok kívánság előterjesztése mellett ezt az elemet jóváhagyólag nyugtázta az az országgyűlési válaszfelirat, amelyet az előterjesztett királyi pro-
pozíciókra adtak, és sérelmeket és *articulus*-tervezeteket tartalmazott. (Ez egyébként végső soron az évenkénti *concurssus*ok gyakorlatát is kritizálta, mikor azt állította, hogy „az 1715. évi 8. törvénycikkben kifejtett szükséghelyzet teljesen megszűnt”.²⁰⁴) Megvalósulván ez lett az a forma, melyben sok évtizedes szünet után ismét a diéta fórumára került a rendek adómegajánlási prerogatívájának gyakorlása. Az 1722–1723. évi országgyűléstől kezdve a diéta a következő országgyűlésig terjedő érvénnyel szavazta meg az adót, s immár nem porcióban, hanem pénzben kifejezve.²⁰⁵

Az adómegajánlási gyakorlat megváltozása, a végleges módoszat kialakulása első pillantásra mindenképpen olyan változásképpen értékelhető, amely a kormányzat jogainak kiszélesedését hozta. Miután a Rákóczi-szabadságharc kényszerítette az adómegajánlás alkotmányos gyakorlatának visszaállítását (ha nem is az országgyűlés, hanem a *concurssus* intézményén keresztül valósítva meg azt), most a király jogkörét növelte meg jelentékenyen a következő diétáig történő adómegajánlás bevezetése. Nem véletlenül a kormányzat oldaláról történt ennek a kezdeményezése.

Más kérdés az, hogy miért mentek bele a rendek. Először is érdemes leszögezni, hogy – híven a magyar alkotmányos hagyományokhoz – nem került törvényi rögzítésre az adómegajánlásnak ez az új rendje, a rendi dualizmus két pólusa megegyezett ebben, s a dolgoknak ezt az új rendjét csak a folytatólagosan megerősített gyakorlat szilárdította meg. Másrészt láttuk, hogy az egyes évekre szóló adómegajánlás helyett az egyik diétától a következőig tartó érvényű adómegajánlás bevezetése egyszerre történt az adó porcióban való megajánlásáról a pénzben kifejezett hadiadó-összegben való megajánlására történő áttéréssel,

202 Vö. OGYK GY 700.482: *Acta diaetae 1728/9 anni* [...], *diarium diaetae 1751* [...], *acta concursuum regnicolarum anni 1734* [...], *anni 1735* [...], *anni 1736* [...], *anni 1737* [...] *collecta per Georgium Gyurikovits Posonii* (= 700.482) 89.

203 Szabó D.: i. m. III. 574–575.

204 MOL A95 13. kötet.

205 MOL N71 3. csomó *Specificatio*.

melyet a rendek szorgalmaztak. (1728-ban a főrendek fel is idézték „a porciók visszaállításának veszélyét”, melynek eltörlését „az ország az előző diétán kikönyörögte”, és ami „nagy megkönnyebbülést hozott”.²⁰⁶) Nem valószínű, hogy messze elrugaskodnánk a valóságtól, ha végeredményben egy csereügylet (ha nem is feltétlenül teljesen szimmetrikus csere) tárgyait látnánk a két mozzanatban.

Végül pedig az 1708 és 1722 közti *conkursusok* történetének tanulságait tekintve kérdéses, hogy a rendek nyereségnek vagy veszteségnek tartották, hogy az évenkénti „kis országgyűlés” hatásköréből a ritkábban megtartott diétába került vissza az adómegajánlás. Azt mindenképpen fel kell, hogy tételezzem, hogy a rendek nem érezték komoly pozícióvesztésnek az áttérést erre az új rendszerre. Még akkor is így kellett lennie, ha 1715 után nem került sor háromévenként (illetve az előző berekesztése után három éven belül) országgyűlésre, s éppen 1722-ig hét évig kellett rá várni. Az eseti adómegajánlás ellenére ugyanis az 1715. évi 8. törvénycikk értelmében az állandó hadsereg fenntartására adót kellett fizetni. Ha az *articulus* nem is mondja ki *expressis verbis*, ez csakis rendszeres évi adót jelenthetett, s azt is jelentett. (Egy feliratban a rendek „az éves *contributiók* kötelességét” említik.²⁰⁷) Ha megnézzük ennek az időszaknak az adómegajánlásait, szembeűnik, hogy van egy év, amelyben nem történt sem diétai, sem *conkursusi* adómegajánlás. Ennek ellenére az 1716. évi megajánlás helyettesítésére egyszerű királyi rendelet jelent meg, amely meghosszabbította a megelőző évben fizetett adót.²⁰⁸

Ha pedig ez volt az eljárás, akkor a diétai adómegajánlás érvényének a következő országgyűlésig történő meghosszabbításával nem történt drasztikus változás. Amit a rendiség elveszített, az a sérelmek évente történő (amúgy törvényellenes) előterjesztésének lehetősége volt, amit nyert, az az alapadó diétai megajánlása volt a *conkursusi* helyett. Mindennek csak akkor volt számukra belátható haszna (vagy a változás által képviselt veszteség akkor nem volt súlyos), ha a *conkursuson* a rendek pozíciója jelentősen gyengébb volt, mint a diétán: mind a sérelmek orvoslásának kikényszerítését, mind az adómegajánlásra irányuló kormányzati nyomásnak való ellenállást tekintve.

A *conkursus* intézményét vizsgálva, annak tárgyalásait a diétáival összevetve²⁰⁹ viszont azt láthatjuk, hogy az adómegajánlás joga tehát a század első harmadában általában véve nem volt szilárdan az ország rendjeinek kezében, s érvényesítése nem azon múltott elsősorban, hogy milyen intézmény keretében gyakorolták azt. A *conkursusok* reprezentativitásukban, a hatalommal szembeni ellenálló erejüket tekintve nem különböztek lényegesen a diétáktól. A *conkursus* pozíciója is lehetett szilárd (mint 1713-ban vagy 1714-ben), és a diétáé is gyenge (mint az 1720-as évek második felében). Az 1722. évi reform az alapadó meg-

206 OGYK GY 700.482 90.

207 SML P 1717–1722 3. 179./184. (új/régi oldalszám).

208 Szabó D.: i. m. III. 561.

209 Az elemzést ld. *Szijártó M. István: A concursus a 18. századi politikában. Kézirat.*

ajánlási jogának letéteményesévé kizárólagosan a diétát tette meg, de az adót a következő országgyűlésig több évre is behajthatóvá tette, s végül is a diéta megajánlási jogát az adóemelésre szorította a gyakorlatban. Ez a változtatás nem magyarázható azzal, hogy az ország rendjei adómegajánló jogosítványukat biztosabbnak látták volna a diéta, mint az évenkénti *conkursusok* kezében. Egyfelől azt látom lehetségesnek, hogy ezt a kormányzat által szorgalmazott reformot a magyar rendek azért fogadták el, mert a kormányzat – némi vonakodás után – elfogadta, hogy az adót ne porciókban, hanem pénzben ajánlja meg a diéta, másfelől arra is hajlok, hogy az adómegajánlási reformot a század elején igen erősnek mutakozó rendiség pozícióvesztéseinek folyamatába illesztve lássam. A tízes években még van ereje nemet mondani a *conkursusnak* az adóemelési törekvésekre, a húszas években már nincs sem neki, sem a diétának.

Konklúzió

A diéta adómegajánlási jogának fejlődése tárgyában végzett vizsgálatunk tanulságait a következőkben foglalhatjuk össze.

1. Az országgyűlés adómegajánlási joga Mohács után kétségkívül egyedi adómegajánlás volt. Lassan általánossá vált a pusztán egyévi megajánlás helyett a második évre előre történő adómegajánlás. A következő (a norma szerint három éven belül tartandó) diétáig szóló adómegajánlás elve már megjelent és alkalmazást nyert, de mindössze kiegészítő jellegű és kisebb jelentőségű adónevekre alkalmazták. Az adók távolról sem elhanyagolható részét a nemesek és az e tekintetben velük egy kategóriába sorolt csoportok tagjai fizették. A 17. század derekán megjelenik a terményadó, és előtérbe kerül a pénzadó helyetti katonáállítás, majd elenyészik az országgyűlés adómegajánlási joga.

2. A Wesselényi-összeesküvést követő alkotmányellenes kormányzati rendszerrel kezdetét veszi az adózás megajánlás nélküli, automatikus formája. Az adó mennyiségét a hadsereg szükségletei alapján állapították meg, és a behajtást is jórészt a hadsereg hajtotta végre: erőszakkal, a kivetés tiszteletben tartása nélkül. A századfordulón Magyarország előkelőinek és (esetenként) a vármegyék küldötteinek *conkursusát* hívta össze az uralkodó a hadiadó évi felosztására. Az adó mennyiségét nem ez a testület határozta meg, s a behajtás módja lényegében nem változott. Az adó egy része a kiváltságosokat terhelte. (Ezen fejlemények illeszkednek az abszolutizmusnak a rendiség rovására a harmincéves háború időszakától kezdődő előretörésének tendenciájához, mely egész Közép-Európát jellemzi.)

3. A Rákóczi-szabadságharc hatására jelentősen mérséklődött a Magyarországra kirótt adóteher: az eltérő adatok 4–7 milliós szintről szólnak az 1703 előtti évekre, az 1710-es években pedig többnyire 1,5–2 millió forint közt volt Magyarország adója. A privilegizált társadalmi csoportok a hadiadóhoz többé nem járultak hozzá. Másfelől a rendek visszakapták az adó megajánlásának jogát is: ha ezt a *conkursus* keretében zajló helyreállított alku keretében a kormányzati

fél sokszor meg is sértette (valamennyivel több porciót vetettek ki a megajánlottnál). Azt kell mondanunk, hogy a magyar rendek számára a Rákóczi-szabadságharc ilyen módon teljes sikerként értékelhető (vagyis nem tartom az ország teljes állami önállóságának elérését a felkelés mint rendi mozgalom valódi célkitűzésének), illetve, hogy a „labanc” magyar rendek szinte ugyanazt a rendi álláspontot képviselték, mint a kurucok, csak más eszközökkel.

4. Az 1722–1723. évi országgyűlésen az adómegajánlási jog visszakerült a diéta kezébe azzal a különbséggel, hogy a megajánlott adó a következő országgyűlésig beszedhető volt. Ez lett azután a 18. századi adómegajánlás végleges formája. A rendek az évenkénti adómegajánlásról való lemondásuk fejében a porciók eltörlését, a pénzben való hadiadó-megajánlást kapták cserébe. A magyar rendek részéről tett engedmény nem volt aránytalanul nagy, mert az 1708 utáni adómegajánló *concurusok* alkupozíciója nem volt a század elejének diétáinál érezhetően gyengébb. Jelen változást a kormányzat kezdeményezte, feltehetően a *concurus*sal való elégedetlensége és pozíciójának megerősödése hatására: valószínűleg így magasabb adóösszeg elérésében reménykedett.

Az adómegajánlási jog hosszú távú alakulása jól mutatja a magyar rendi dualizmus erőviszonyainak alakulását. Hozzásegít minket ahhoz, hogy egyrészt a közjogi–nemzeti függetlenségi szempontoktól elszakadva reálisabban értékeljük a Rákóczi-szabadságharcot, másrészt, hogy a 18. századi magyar rendiséget ne csak a 17. század eleji virágkorhoz, hanem a 17–18. század fordulójának mélypontjához is mérhessük. A 18. század elején a magyar rendek olyan erős pozíciókra tettek szert, melyek későbbi gyengülésük dacára alapvetően a század végéig fenn tudták tartani Magyarországon a rendi dualizmus viszonyait, melyek egy idő után kivételessé váltak mind a Habsburg Birodalomban, mind a szűkebb régióban, mind egész Európában.

1. táblázat

Adómegajánlások az 1526 utáni törvényekben

Törvénycikk	Évi adóösszeg portánként, illetve házanként ¹ forintban	Évi részletek száma	További adó a birtokosoktól ²	Hány évre előre?	Egyéb adózás ³
1527:8. tc.	2 ⁴	2	–	–	–
1536:20. tc.	2	2	–	–	–
1537:1., 2., 4., 13., 14., 15. tc.	1+2 ⁵	2	+	–	–
1542 ⁶ :26., 28., 29. tc.	1 ⁷	1	+	–	–
1542 ⁸ :8., 11., 12., 15. tc.	1+1 ⁹	2	–	–	–
1543:9., 10., 11. tc.	2 ¹⁰	2	+	–	–
1545:40. tc.	1+0,20 ¹¹	1	–	–	–
1546:5., 6. tc.	2 ¹²	2	+	–	–
1547:8. tc.	2 ¹³	2	–	–	–
1548:23., 25. tc.	4 ¹⁴	2	+	–	–
1550:22., 28., 70. tc.	2 ¹⁵	2	+	–	–
1552:4., 5. tc.	3 ¹⁶	2	–	2	–
1553:6., 25. tc.	2+0,10 ¹⁷	2	+	–	–
1554:4. tc.	2 ¹⁸	2	–	–	–
1555:3., 4., 7. tc.	2 ¹⁹	2	–	–	–
1556:3., 4. tc.	2 ²⁰	2	+	–	+ ²¹
1557:3., 5., 6. tc.	2+0,03 ²²	2	–	–	+ ²³
1559:11., 42. tc.	2+0,20 ²⁴	2	–	–	–
1563:2., 3. tc.	3 ²⁵	2	–	1	–
1566:4. tc.	2	2	–	–	–
1567:3. tc.	2	2	–	–	–
1569:6. tc.	2,50 ²⁶	2	–	1	–
1572 ²⁷ :4. tc.	2	2	–	1	–
1574:1. tc.	1 ²⁸	1	–	1	–
1575:1. tc.	2 ²⁹	2	–	1	–
1578:1. tc.	2	2	–	1	–
1582:1. tc.	2	2	–	1	–
1583:1. tc.	2	2	–	1	–
1588:12., 13., 18. tc.	2+0,50 ³⁰	2	–	–	–
1593:3. tc.	3	2	–	–	–
1595:3–15. tc.	9 ³¹	–	+	–	–
1596:5., 6., 30. tc.	9 ³²	2	+	–	–
1597:2. tc.	– ³³	–	+	–	–

Törvénycikk	Évi adóösszeg portánként, illetve házanként ¹ forintban	Évi részletek száma	További adó a birtokosoktól ²	Hány évre előre?	Egyéb adózás ³
1598:4., 5. tc.	1 ³⁴	2	+	–	–
1599:6., 7. tc.	1,50 ³⁵	2	+	–	–
1600:3. tc.	1 ³⁶	2	+	–	–
1601:2. tc.	1 ³⁷	2	+	–	–
1602:1., 2., 5., 9., 10., 25. tc.	1,50+0,20 ³⁸	2	+	–	+ ³⁹
1603:3. tc.	1,50 ⁴⁰	2	+	–	–
1604:2. tc.	1,50 ⁴¹	2	+	–	–
1608 ⁴² :14. tc.	4 ⁴³	2	–	–	–
1609:62. tc.	4 ⁴⁴	2	–	1	–
1613:9., 10. tc.	4+1+1 ⁴⁵	2	–	–	–
1618:36., 37., 38., 39., 40. tc.	2+1+1+1+0,60 ⁴⁶	2	–	1	–
1622:32., 33., 34., 38. tc.	3+1 ⁴⁷	2	+	1	+ ⁴⁸
1625:8., 9., 11., 28. tc.	3+1 ⁴⁹	–	+	1	+ ⁵⁰
1630:5., 6., 7. tc.	3+1+0,50 ⁵¹	–	–	–	+ ⁵²
1635:1., 2., 3., 4., 5. tc.	5 ⁵³	–	+	1	+ ⁵⁴
1638:5., 6., 8., 9. tc.	5+1 ⁵⁵	–	+	1	+ ⁵⁶
1647:25., 26., 27., 31., 33., 35., 150. tc.	5+1 ⁵⁷	–	+	1	+ ⁵⁸
1649:3., 5., 96. tc.	0,50 ⁵⁹	–	+	–	–
1655:4., 5., 13., 14., 15. tc.	1+1 ⁶⁰	–	+	1	+ ⁶¹
1659:6., 8., 9., 10. tc.	5 ⁶²	–	+	1	+ ⁶³
1662:15., 50. tc.	– ⁶⁴	–	+	–	+ ⁶⁵
1681:3., 15., 17., 36. tc.	1 ⁶⁶	2	–	–	+ ⁶⁷

1 Ahol a megszavazott adóösszeg egy részét a birtokosok fizették, ott ebben a rovatban csak a jobbágyok által fizetett részt tüntettem fel. A több részletben, de egy éven belül fizetendő azonos adófajtába tartozó adókat összeadtam, de a más célra szántakat külön tüntettem fel. 1537-ben és 1598-tól 1604-ig a törvény az adót nem portákra, hanem házakra vetette ki. Az adóalap ezen 16. század végi megváltoztatása kísérlet volt az „adóügyi pusztulás” ellensúlyozására (a 15. század végétől 1596-ra tizedére csökkent Magyarország összportházama). De míg kezdetben részleges sikerek kísérték ezt a váltást (a Szepesi Kamara területén növekedett az adóbevétel), főleg az adóeltikolás miatt néhány év múlva ez az adónem is használhatatlan lett, s visszatérték a régi rendre. Mivel azonban 1608-ban a régi módon történt adókiivetés katasztrofális eredménnyel végződött (egyes megyékben egyenesen veszteséges volt), 1609-ben újradefiniálták a portát. Az 1609:62. tc. által bevezetett kulcs szerint egy porta négy jobbágy- és 12 zsellérházzal egyenértékű. Ez nem jelentette az adózás lényeges megváltozását, mert az adó falun belüli elosztásánál a jobb módú zsellérek már eddig is megterhelték. Az említett országos szabályozásnál a megyei adószedési gyakorlat differenciáltabb volt, melyet később a törvények is követtek: az 1635:8. tc.-ben (négy ekés jobbágy tesz ki egy portát) és az 1647:36. tc. által (négy ekés jobbágy akkor

- tesz ki egy portát, ha ekéjükhöz négy-hat igavonó állatuk van, nyolc pedig akkor, ha egy pár igavonójuk van). (*Juhász L.:* i. m. 531., 551–554., 556., 559–561., 572–573.)
- 2 A birtokosok, ill. a nemesek és az adózás szempontjából státusuk vagy jövedelmük jellege miatt velük egy csoportba sorolt személyek adózásáról részletek az adóösszeget magyarázó lábjegyzetekben található.
 - 3 Előfordulhat, hogy a táblázatnak ez a rovata nem teljes. Funkciója ugyanis nem az adózás kimerítő összefoglalása, hanem inkább az lenne, hogy a kínált összképet kiegészítse azokon a pontokon, ahol az adózás nem pénzbeli elemei elsőrendű fontosságra tesznek szert, egyebekben csak tájékoztató jellegű. A katonaállítást nem itt, hanem a pénzádó rovatában (annak lábjegyzetében) tüntetem fel. Itt a gabonaadó, az ingyenmunka és a félharmincad megajánlására szerepel utalás.
 - 4 A második részlet az őszi megajánlás miatt átesett a következő év tavaszára.
 - 5 Nem portánként, hanem házanként kivetendő adó. 1 forint királyi segélypénz, 2 forint pedig a csapatok fenntartására szolgál. (A 15. tc. kiköti, hogy a *subsidiium regium* is csak erre fordítható.) Egy hadjáratra a birtokosoknak, az egytelkes és az egyházi nemeseknek saját vagyonukból 20 jobbágyház után – ill. az egytelkesek és a *praedialisták* saját házaiból 20 után – 1 lovast kell tartaniuk.
 - 6 A beszercebényai országgyűlés *decretum*ának cikkelyeiről van szó.
 - 7 A földesurak jobbágyaik örökbecsűjének hatvanadrészével, az egytelkes nemesek ingóságainak hatvanadrészével tartoztak adózni. Ugyanerről a hatvanadnak a behajtásáról szól a szintén 1542. évi pozsonyi *decretum* 11., 12. és 15. cikkelye. Eszerint ennek két egyenlő részletben kell történnie, mely két célra szolgál: a bírák fizetésére és a hadjáratra. Az egytelkes nemeseknek e későbbi szabályozás értelmében hatvanad címén egy egész telek után 50 dénárral kellett adózniuk.
 - 8 Az 1542. évi pozsonyi országgyűlés cikkelyei.
 - 9 A portánkénti adót nem kétszer 1 forint formájában ajánlották meg, hanem két külön 1 forintos adóként, s a második kifejezetten a közelgő hadjárat céljaira szolgált.
 - 10 A kétszer 1 forintos portánkénti adóból a kincstárt illetve kétszer 20 dénár, a vármegye szükségleteire szolgált kétszer 5 dénár, míg a fennmaradó kétszer 75 dénárból az uraknak fel kellett állítaniuk egy évre négy könnyű fegyverzetű lovast 100 jobbágy után, s a saját vagyonukból szintén egy évre 100 jobbágy után kiállított két lovassal ki kellett egészíteniük ezt a kontingenst.
 - 11 1 forintos segély az ország védelmére (most nem mondja ki a törvény, hogy portánként, de ez azért több mint valószínű), melyhez még 20 dénár *lucrum camerae* járult.
 - 12 A jobbágyok által fizetendő adó mindkét forintjához a földesurak 20 dénárt tartoztak hozzátenni a saját erszényükből. Az első ilyen összeget a királynőnek, a másodikat a királynak ajánlották fel a rendek. Az egytelkes nemesek (királyiak és egyháziak) minden egész udvarhelyük után a hadi segély második forintjának beszedési határidejében 50 dénárral tartoztak adózni.
 - 13 Erre az évre vonatkozólag Nagy István Acsády Ignácra és Ember Győzőre is hivatkozva azt állítja, hogy „2 évre (két terminusra)” szólt az adómegajánlás, ill. hogy a kamarahaszna évenként 20 dénár volt. (*Nagy I.:* A Magyar Kamara adóigazgatási i. m. 30.) A 8. cikkely („A kamaranyereséggel együtt két forintnyi adózás”) szövege a következőképp szól: 3. § „Ebből a két magyar forintból pedig százhatvan dénár a csapatok fenntartására és a végvárak őrsegeire fordítandó; húsz dénár kamaranyereségül, a többi húsz dénár pedig Ófelsége követségeinek a költségeire és egyéb szükségleteinek a fedezésére szolgáljon.” A 2. § rendelkezése szerint az adó két határidőben hajtandó be a következő év márc. 1-jéig, ill. a Keresztelő Szent János születése utáni napig (jún. 25.) „akképpen tudniillik, hogy mindenik határidőben egy-egy magyar forintot hajtsanak be”. Tehát itt egyetlen évre kivetett adóról van szó, melyből 20 dénár a *lucrum camerae*, és a határidő szó egyértelműen részletet jelent. Mint már máskor is megtörtént, az adófizetés a következő naptári évre esett.
 - 14 A segély mindkét részlete, portánként 2 forintja mellé fizetni tartoztak a birtokosok 60 dénárt, az egytelkes nemesek pedig egy egész udvarhely után 50 dénárt. A törvény szerint ebből az ország védelmére 30 dénárt szántak, a kamara haszna fejében 20 dénár jár, a követségek költségeire és más közügyekre 10 dénár fordítandó.
 - 15 A nemesek jobbágyonként 10 dénárt fizettek az adó két részletével egy időben, szintén két részletben, hogy Salm generálistól bizonyos okleveleket váltsanak ki.

- 16 Az aktuális évre 3, az azt követő két évre 1,5-1,5 forintot ajánlottak meg portánként.
- 17 Erre az évre még 50 dénárt ajánlanak meg, vagyis az előző évi országgyűlésen megajánlott összeggel együtt összesen 2 forint volt két részletben esedékes. Az egri vitézeknek a jobbágyok, ill. a nemesek részéről 10-10 dénárt ajánlott meg az országgyűlés.
- 18 Két részletben 2 forintot ajánlottak meg. Itt már nincs szó az 1552. évi megajánlásról, de végredményben ugyanúgy annak fél forintos póttadóval történő megfizetéséről van szó, mint ahogy 1553-ban is.
- 19 Mindkét részlet fizetése a következő naptári évre esik. Túl a királynak megajánlott hadi segílyen a karok és rendek 100 jobbágy után 2 lovas katonát tartsanak. A töröknek adózó területen mind a pénzdó, mind a katonatartás terhének felét kell viselni. Ez a mellékszabály egyébként rendszeresen ismétlődött akkor is, ha máshol nem említtem külön.
- 20 Mindkét részlet a következő évre esik, mivel az előző évi országgyűlés által ajánlott adó második forintjának behajtása még hátravan. A birtokosok jobbágyonként 50 dénárt tartoznak fizetni a saját zsebükből a várak erődítési munkálataira.
- 21 100 jobbágytól négy szekér három napra, bérfizetés mellett.
- 22 A 3 dénáros portánkénti adó a birodalmi gyűlésre küldött követek költségeinek fedezésére szolgált.
- 23 Ingyenmunka a váraknál.
- 24 Miksa feleségének első magyarországi látogatása alkalmával portánként 20 dénár ajándékot ajánlanak meg.
- 25 Előre az 1565. évre csak 2 forintot ajánlottak meg portánként két részletben, szemben az aktuális 1564. (!) évre megajánlott kétszer 1,50 forint adóval.
- 26 Ebből 20 dénár visszamenőleges *lucrum camerae* az 1568. évre, 1569–1570-re pedig két-két részletben összesen 4,80 forintot ajánlanak meg portánként. Ezt 1,25 forint négyszeri behajtásával tervezték megvalósítani.
- 27 Első *decretum*.
- 28 1574-ben és 1575-ben is két határidőt ad meg a törvény, egy tavaszt és egy őszt, s az uralkodóra bizza a választást, hogy melyekre kívánja a adó beszedését. „[...] kétévi adózás fejében [...] minden kaputól egyenként két forintot ajánlanak meg”. Ezt úgy értelmezem, hogy kétszer 1 forintot fizettek, noha ekkoriban az összesen 1 forintos portánkénti évi adó már régóta nem volt szokásban, s túl alacsonynak tűnik. Az *articulus* tényleg szabadkozik: „jóllehet az őfelsége szükségének könnyítésére, ha tehetnék, jóval többet adóznának; de a mostani igen zavaros idők állapotára tekintettel” most csak ennyit ajánlanak meg.
- 29 Az alapmegajánlás az 1576. évre szól, melyet az 1576. febr. 22-én szentesített törvény szövege „jelen” esztendőnek nevez, a meghosszabbítás tehát 1577-re vonatkozik.
- 30 Portánként 40 dénárt ajándékként ajánlottak meg Ernő főhercegnek és 10-et a végváratok felmérő biztosoknak. A korábbi évek törvényei szerint általánosságban rendelkeznek az állandó katonatartásról.
- 31 A birtokosok hozzájárulása 6 forint portánként, melynek terhé minden birtok köteles viselni. Az armalisták, az egytelkes nemesek, az egyházi nemesek és a szabadosok hozzájárulását külön szabályozták. Az adó beszedésére nem határidőket jelöl meg a törvény, hanem azt mondja, hogy „április végétől november végéig” szedendő be.
- 32 A portánkénti 9 forintos adóhoz a birtokosok ugyanennyit tettek hozzá, melyből viszont maguknak kellett lovas katonákat fogadniuk. További 10 dénárt ajánlottak meg a rendek a sebesült katonáknak szintén saját erszényükből. Az uralkodó a portánkénti 8 forintból magyar gyalogosokat volt köteles fogadni, 1 forintot pedig a végvárok megerősítésére kellett fordítania.
- 33 Pénzdó helyett katonák állítását írja elő a törvény: 10 kapu után három gyalogos és három lovas katona küldendő, kiket felerészben a jobbágy, felerészben pedig a földesúr fizessen.
- 34 Ebben az évben először nem portánként, hanem minden ház után jár az adó: jobbágy-, zsellér- és minden nemesi lakott ház után, beleszámítva az egyházi nemesek és szabadosok, valamint rutének és oláhok házait, de kivéve a falusi bírákét, az iskolákat, aggházakat, az alamiznából élő szegények és nyomorultak házait, a kocsmákat s azokat a házakat, ahol az urak borát

- mérik. A földesurak minden ház után járó 1 forinthez felet tegyenek hozzá, de ők a pénzből katonákat állítsanak és küldjenek.
- 35 Jobbágy- és zsellérházak után 2 forint fizetendő 10 000 katona felfogadására, s ebből a jobbágy 1,50, a földesúr pedig 0,50 forintot fizessen.
- 36 Jobbágy- és zsellérházak után fizetendő 1 forint, melyhez a földesuraktól 0,50 forint kiegészítés járul.
- 37 Jobbágy- és zsellérházak után 1 forint fizetendő a jobbágyok és 50 dénár a földesurak által.
- 38 A hat hónapra megajánlott 2000 könnyű fegyverzetű lovas és 1000 gyalogos fizetésére minden jobbágy- és zsellérház után az adó 1,50 forint, melyhez a földesurak személyes felkelés helyett 50 dénárt tesznek hozzá. Ehhez járult az egytelkesek, armálisták, praediálisok, szabadosok taksája. Egy hónapra 20 ház után 1 lovast is megajánlottak. Továbbá ajánlottak Mátyás főherceg részére minden ház után 20 dénárt két részletben. A törvényben a két részletre említés csak a Mátyás főhercegnek járó ajándék 20 dénárnál történik, de feltételezem, hogy nemcsak a 20 dénárt, hanem az 1,50 forintot is két részletben szedték be, s ennek említése a 2. tc.-ben inkább azért maradt el, mert már evidenciának számított. Mindenesetre már az 1583:1. tc. a szokott két részletről beszél.
- 39 Hat nap ingyenmunka, valamint búza- és zabadó. Ez utóbbiakat eddig is adták a dunántúliak, most a többi megye is adjon portánként egy nagyszombati véka búzát és zabot.
- 40 Megújították az 1601:2. tc. rendelkezéseit, miszerint az adó minden jobbágy- és zsellérház után 1,50 forint, melyhez a földesurak 0,50 forintot tesznek hozzá házanként személyes felkelés helyett.
- 41 Ismét megújították az 1601:2. tc.-nek az előző lábjegyzetben részletezett rendelkezéseit.
- 42 A koronázás utáni törvénycikkek közt.
- 43 Ismét portánként van az adó megállapítva a „régis szokott gyakorlat szerint”.
- 44 Ebből 1 forint portánként a koronaörök és a koronaörökség fizetésére, a követségekre, valamint országház vásárlására és építésére. A *pecunia coronalis* ajánló *decretumok* közt Nagy István ezt nem említi. (Nagy I.: A Magyar Kamara adóigazgatási i. m. 40.)
- 45 Az előző adómegajánláshoz hasonlóan a portánként 4 forintból 1 meghatározott célra fordítandó, míg a kétszer 1 forint a királynak s a királynénak házassági ajándékképp szolgál. A *pecunia coronalis* ajánló *decretumok* közt Nagy István ezt sem említi. (I. m. 40.)
- 46 Két évre ajánlottak meg a végvárak számára 2 forintos, a követségekre 1 forintos, a koronaörök fizetésére szintén 1 forintos portánkénti adót, és csak az aktuális évre Ferdinánd megválasztott királynak 1 forintot, a pozsonyi országház kijavítására pedig 60 dénárt portánként. Azaz az 1618. évre összesen 5,60, az 1619-re pedig 4 forintos portánkénti adót szabott meg a törvény. A törvény 1620-tól a koronaörök fizetésére évenként 25 dénárt rendelt. Ez az adózás a következő országgyűlésig tartott. Baráth Tibor valamilyen oknál fogva az 1618–1619. évre 1-1 forinttal magasabb adót és 1620–1621-re 25-25 dénárral magasabb koronaörzési pénzt említ. (Baráth T.: i. m. 83.) Nagy István pedig nálam is alacsonyabbnak látja ekkor az adófizetési kötelezettséget: „Az 1618. és az 1622. évi országgyűlésen a rendek portánként három-három Ft-ot szavaztak meg, amelyet két év alatt lehetett behajtani.” Mivel az 1625. évnél azt írja, hogy két évre portánként már 6 forintra *növekedett* az adó (Nagy I.: A Magyar Kamara adóigazgatási i. m. 39.), fenti nem egészen egyértelmű mondata két év alatt összesen 3 forintos adózást kell, hogy jelentsen.
- 47 A második évre is előre megszavazott alapadó portánként 3 forint, míg csak egy alkalomra szól a királyné első megjelenése és megkoronáztatása alkalmából megajánlott portánkénti 1 forint, mely az első határidő alkalmával szedendő be. Másrészt viszont a koronaöröknek a földesurak terhére megajánlott portánkénti 1,50 forintos adó (*pecunia coronalis*) és az ehhez kapcsolódó taksák a következő országgyűlésig voltak fizetendőek. Ez (5,50 forint plusz gabonaadó 1622-re, 4,50 forint 1623-ra) több tehát a Nagy István által írt adóösszegnél. (Ld. az 1618. évi adózáshoz fűzöttet az előző jegyzetben!)
- 48 Egyszeri gabonaadó. Portánként Felső-Magyarországon 1 kassai köből, a Dunántúlon 2,5 nagyszombati véka, a Dunán innen pedig 1 kőszegi köből.
- 49 Évi 3 forint a portánkénti adó, melyet 2 évre ajánlottak meg. (1626-ban és 1627-ben fizették. Baráth T.: i. m. 83.) Egyszer 1 forint a frissen megkoronázott III. Ferdinándé ajándékképpen, s a

földesurak saját erszényéből portánként 1 forint a koronaőrök, a koronát őrző várnagyok és zsoldosok fizetésére szolgál, mely célra az egytelkes, armalista, menekült és egyházi nemesek taksát fizetnek, hasonlóan a szabadosokhoz, jászokhoz, kunokhoz, a nem adózó falukhoz, taksás mezővárosokhoz, molnárokhoz, favágókhoz, szénégetőkhez és az anabaptistákhoz, valamint a zsidókhoz. Ezt az 1 forintos adót a következő országgyűlésig tartoztak fizetni az erre kötelezettek. Az 1626-ra megajánlott teljes adó tehát portánként 5 forint plusz gabonaadó, 1627-re pedig 4 forint – hacsak nem úgy értelmezték az 1622:38. tc. megújítását, hogy az akkor egyszeri terményadót évi teherré tették.

50 Az élelmezési segélyre nézve az 1622:38. tc. rendelkezéseit újítják meg.

51 A rendes 3 forintos hadiadó mellett 1 forintot portánként a koronaőrök és -felvigyázók fizetésére szántak, 50 dénárt pedig az országház építésének folytatására és befejezésére. Itt nem a nemesek fizették a koronaőrési pénzt, és nem is a következő országgyűlésig tartott ezen adózás érvénye. Nagy István csak az egy évre megajánlott háromforintos alapadót és – külön – a *pecunia coronalist* említi. (Nagy I.: A Magyar Kamara adóigazgatási i. m. 39–40.)

52 Az élelmezési segélyre nézve ismét az 1622:38. tc. rendelkezéseit újítják meg.

53 A két évre az 5 forintos adót ajánlották meg, egyedi volt a földesurak által fizetendő portánkénti 1 forint a határkiigazítási bizottságok céljaira és az országház felépítésére, míg a következő országgyűlésig szólt a szintén az 1625:28. tc.-ben meghatározottakat terhelő portánkénti 50 évi dénáros, a koronaőrök és a koronaőrség részére szolgáló adó. Nagy István az ez évi *pecunia coronalist* sem említi, mikor a koronaőrési pénz megajánlásait foglalja össze. (Nagy I.: A Magyar Kamara adóigazgatási i. m. 39–40.)

54 Két évre 50%-os harmincadpótlékot (a félharmincadot) és gabonasegélyt ajánlották meg: Felső-Magyarországon 2 kassai véka, a Dunántúlon 2 kőszegi véka gabonát, a hódoltságban pedig feleennyit kellett fizetni. Nem tudom, miért ír Baráth 6 nagyszombati mérőt. (Baráth T.: i. m. 83.)

55 A két évre megajánlott portánkénti 5 forintos adót a dunántúli és a Dunán inneni kerület vármegyéiben fizették, míg e helyett a felső-magyarországiak 400 lovas katona két évi tartását vállalták. Készpénzben fizetendő havi 4 forintos zsoldjukat egyneved részben a nemesek vállalták magukra, mint a koronaőrök és felvigyázók számára megajánlott évi egyforintos adót is, mely ugyanúgy fizetendő, mint ahogy azt 3 éve elrendelték, s ismét a következő országgyűlésig volt szedendő. Egyetlen alkalomra szól viszont a királynénak koronázására szánt portánkénti 1 forintos ajándék.

56 Két évre ismét 50%-os harmincadpótlékot ajánlották meg, azaz a félharmincadot.

57 A két évre megajánlott portánkénti 5 forintos alapadóhoz a földesurak ugyanennyit fizessenek a saját pénzükből. Az armalisták, a menekült nemesek, a praediálisok, szabadosok, továbbá az üzérek, kereskedők, kalmárok, marhakereskedők, idegenek, külföldiek, anabaptisták, zsidók, kunok, jászok, rutének, oláhok, molnárok, szénégetők „és az ezekhez hasonlók, kiknek nincsenek portáik” is adózzanak. Évente portánként 1 forint a koronaőrök és a koronaőrség részére szedett adó, s akiknek nincs portájuk, azok az 1625:28. tc. szerint fizessenek – vagyis ez az adó a nemességet terhelte. Alkalmi adó az újonnan megkoronázott IV. Ferdinándnak felajánlott portánként 1 forintos tiszteletdíj.

58 Gabonasegély az 1635:2. tc. szerint, melyet a távolabbi megyék kiegyenlíthetnek készpénzzel is az 1 köből = 3 nagyszombati véka = 1 forint átszámítási kulcson. A félharmincad, mint pótdadó ismét kivételre kerül. Baráth valamilyen okból úgy véli, hogy ez a gabonaadó két évre került kivételre. (Baráth T.: i. m. 83.)

59 A hadiadó helyett katonaállítást szerepel a törvényben Felső-Magyarországon 1200, a Dunántúlon 1000, a Dunán inneni részeken pedig 1700 katona kiállításával. A szöveg szerint a nemesek, mágnások és a városok tartoznak a következő, három éven belül tartandó országgyűlésig „adók és részleges fölkelések helyett s ezek fejében” kiállítani a katonákat. Az „adók és részleges fölkelések helyett s ezek fejében” fordulat arra utal, hogy mindkét csoport megtette hozzájárulását a katonaállításhoz, hisz az adók a jobbágyok, a részleges felkelés pedig a nemesek szokásos kötelezettsége volt. Ezenfelül a koronaőrök és a koronaőrség részére portánként 50 dénár volt fizetendő az adózók részéről, és csupán egy alkalommal, szemben a korábbi gyakorlattal.

- 60 Két évre ajánlanak meg a rovásadók és a részleges felkelések helyett és ezek fejében katonákat. A felső-magyarországi városok 100 gyalogot, a vármegyék 400 lovast, a Dunán inneni vármegyék 500 lovast és 150 gyalog katonát, a dunántúliak 100 lovast és 200 gyalogot, míg az esztergomi érsek önként 100 lovast küldött. Az erdélyi fejedelem jószágai után az eddig tartott 300 lovast küldheti vagy adózhat a vármegyék módjára is. Mivel a részleges felkelés a kiváltságosok terhe volt, a rovásadó pedig a „nyomorult adózó népe”, ebben a katonaillesítésben ismét összefonódik a kétféle adózás. A zsold részben a földesurak saját erszényéből, részben a kapuk utáni adóból volt fedezendő. (A törvény nem mondta ki, hogy milyen arányban.) Az uralkodópárnak portánként kétszer 1 forint ajándékot ajánlanak meg, mely két részletben fizetendő. Ebben az esetben ismét felmerül, hogy volt a porták utáni adózásnak egy, a *decretum*ban nem szabályozott, de érvényesülő módja, mert másképpen nem lehetne a „kapuk után fizetendő adót” adottságként kezelni, melyből a katonaság zsoldját fedezték, s melyet a kiváltságosok valamilyen módon kiegészítettek. A koronaöröknek és a koronát őrző katonáknak portánként évi 75 dénárt, a követéseknek pedig 25 dénárt ajánlottak meg a következő országgyűlésig. Mivel a törvénycikk hivatkozik az 1625:28. tc.-re, ezen rendelkezéssel a teher visszakerült a kiváltságosok vállára.
- 61 A következő országgyűlésig fizetendő a félharmincad.
- 62 A katonai segély a Dunántúlon és a Dunán innen portánként 10 forint, melynek felét a földesurak saját erszényükből tartoznak fizetni. Ugyancsak 2 évre *dica* és részleges felkelés helyett Felső-Magyarországon 300 lovast, az itteni szabad királyi városok 100 gyalog katonát állítanak, az erdélyi fejedelem pedig az 1655. évi rendelkezés szerint választhat, a primás továbbra is száz lovast tart saját költségén. (A törvény nem egyértelmű meghatározását az 1662:23. tc. pontosította, hogy évi 10 forint, azaz 2 évre összesen 20 forint portánkénti adóról van szó.) A koronaörök és a koronaörtség fizetésére évi 1 forint fizetendő portánként. Akiknek nincs portájuk, azok az 1655:15. tc. szerint tartoznak hozzájárulással. Az előző *decretum*mal kapcsolatban elmondottak értelmében itt csak nemesi adózásról van szó.
- 63 Gabonasegély fejében Felső-Magyarországon 2 kassai köből, a Dunán inneni és dunántúli területeken 6 nagyszombati mérő fizetendő 2 évig évi 2 részletben. A félharmincad a három éven belül tartandó következő országgyűlésig jár az uralkodónak.
- 64 Nincs pénzádókiadás ez évben, csak a hátralékokról rendelkeznek. Mindössze portánként évi 1 forintot ajánlanak meg a következő országgyűlésig a koronaöröknek és a koronaörségnek, s akiknek nincs portájuk, az 1659:10. tc. szerint fizessenek. A korábban elmondottak szerint a *pecunia coronalist* ekkor a nemesek fizették.
- 65 Félharmincad a következő országgyűlésig.
- 66 A 12. tc. eltörli a lipóti „abszolútizmus” alatt követelt minden törvénytelen adó hátralékát, hadiadót pénzben nem vetnek ki. A királyné lejövetele és megkoronázása alkalmával ajándékképpen két részletben portánként 1 forintot ajánlanak meg. A koronaöröknek a következő országgyűlésig portánként 1 forintot ajánlanak meg. Azoknak, akiknek nincs portájuk, a korábbi *decretum*okban meghatározott módon kell hozzájárulniuk. Ezt a nemesek állták.
- 67 Félharmincad és sóvám a következő országgyűlésig, továbbá gabonasegély két, 1682-ben esedékes részletben: Felső-Magyarországon 2 kassai köből, a Dunántúlon és a Dunán inneni területeken pedig 6 nagyszombati mérő portánként.

2. táblázat

Adómegajánlás és adóemelés a *conkursus*okon és az országgyűléseken
(1708–1722)

A megajánlás éve ¹	Adóösszeg porcióban és forintban Szabó Dezső szerint	Adóösszeg porcióban és forintban egy 1737. évi forrás szerint ²	Az általam valószínűnek tartott adóösszeg porcióban, illetve forintban ³
1708	73 937 ⁴ 1 626 626 ⁵		73 937 _6
1709	80 000 ⁷ 1 599 960 ⁸		80 000 ⁹ _10
1710	40 000 ¹¹ 945 000 ¹²		40 000 ¹³ _14
1711	75 000 ¹⁵ 1 650 000 ¹⁶		75 000 ¹⁷ _18
1712	70 000 ¹⁹ 1 539 971 ²⁰		70 000 ²¹ _22
1713	70 000 ²³ 1 679 976 ²⁴		70 000 _25
1714	70 000 ²⁶ 1 680 000 ²⁷		70 000 _28
1715	118 000 ²⁹ 2 615 976 ³⁰	118 000 1 651 160,33 + 117 939 ³¹	118 000 _32
1717	104 000 ³³ 2 493 979 ³⁴	108 997 1/3 1 525 962,33 ³⁵	100 000 ³⁶ _37
1718	90 000 ³⁸ 2 160 000 ³⁹	100 000 1 760 008,66 ⁴⁰	100 000 ⁴¹ _42
1719	90 000 ⁴³ 2 160 000	85 000 1 190 008,66 ⁴⁴	85 000 ⁴⁵ _46
1720	85 000 ⁴⁷ 2 040 000	_48	85 000 _49
1721	85 000 ⁵⁰ 2 040 000	_51	85 000 _52
1722	– 1 920 000+ 219 595,75 ⁵³	_54 2 138 000	– 2 138 000

1 A megajánlott adó az illető naptári év nov. 1-jével kezdődő katonai évben volt esedékes.

2 MOL N71 3. csomó *Specificatio*. Ez az összeállítás a *conkursus* 1737. ápr. 6-án kelt feliratának melléklete. A forrásban említett krajcárokat dénárúra átszámítva közlöm.

3 A porciók pénzre történő átszámítása messze nem volt egyértelmű dolog, de ez voltaképpen mindössze elszámolási kérdés, a lényeg az, hogy hány porciót szabtak meg. Jórészt ez magyarázza véleményem szerint a források és a témával foglalkozó feldolgozások bizonytalanságát, ingadozó gyakorlatát és ellentmondásait. Mindezek arra intenek, hogy 1722–1723-at megelőzően a

- porciószámot tekintsem az adó mennyisége elsődleges jelzőszámának, s a pénzben megadott értéket csak tájékoztató jellegűnek tarttam. Ezért azokat nem tettem a táblázatba, csupán lábjegyzetben közlöm. Szabó Dezső és az 1737. évi összesítés a lovaknak való porciót mindig 3 forint havi értékkel számolták át. Az élelmi porció értékét a 3. táblázat összegzi.
- 4 Az adó a természetben szolgáltatott kenyéren felül értendő 1 626 626 forintos értéke az embernek való porciót havi 4, a lónak valót havi 3 forinttal számolva jön ki, ha azt a következő évtől érvényes gyakorlatot feltételezzük, mely szerint a porciók 2/3-a embernek való, s 1/3-a lónak. Akkortól viszont az embereknek való porció értéke csak 3 forint és 30 krajcár. (*Szabó D.*: i. m. I. 35., 44.)
 - 5 Saját számításaim szerint (24 645 2/3 porció x 3 ft x 6 hó; 49 291 1/3 porció x 4 ft x 6 hó) a pénzbeli ellenérték helyesen 1 626 614 forint. Ha felfelé kerekítünk a nagyobb értékű emberi porciónál (és 24 645 lónak való és 49 292 *oralis* porcióval számolunk), akkor is csak 1 626 618 forintot kapunk eredményképpen.
 - 6 Elfogadva Szabó Dezső adatát a porcióra és annak pénzre történő átszámítási kulcsát (3 és 4 ft/hó/porció) illetően, s csak a kalkulációt helyesbítve az ismertetett módon 1 626 614 forintos adóösszeget kapnék.
 - 7 *Szabó D.*: i. m. I. 44.
 - 8 Saját számításom szerint (26 666 2/3 porció x 3 ft x 6 hónap; 53 333 1/3 porció x 3,50 ft x 6 hónap) a pénzbeli ellenérték 1 600 000 forint lenne helyesen. Ha itt a nagyobb értékű *oralis* porciót lefelé kerekítjük 26 666-ra, s a lovaknak valót 53 334-nek vesszük, akkor 1 599 981 forintot kapunk eredményként, ami közelebb van Szabó Dezső adatához, de nem azonos azzal.
 - 9 Szabó Dezsővel szemben Iványi Emma viszont arról tudósít, hogy az 1709 őszén Bécsben a megyék és a városok küldöttei nélkül üléselő *concurus* a kért 90 733 porciót 70 000-re alkudta le (a Dráván túli terület, valamint Dalmát-, Horvát- és Szlavónország nélkül). (*Iványi E.*: i. m. 201.) A különbség Szabó Dezső adatához képest esetleg eredhet ebből, de ez ellen szól az, hogy a következő három év adatainál nincs eltérés.
 - 10 Elfogadva Szabó Dezső adatát a porcióra vonatkozva és annak pénzre történő átszámítási kulcsát (3 és 3,50 ft/hó/porció) illetően, csak a kalkulációt helyesbítve az ismertetett módon 1 600 000 forintot kapnék végeredményül.
 - 11 *Szabó D.*: i. m. I. 50.
 - 12 Saját számításom szerint (13 333 1/3 porció x 3 ft x 6 hó; 26 666 2/3 porció x 3,50 ft x 6 hó) pontosan 800 000 forint az adó pénzbeli ellenértéke. Nem tudom, hogy miként számolt Szabó Dezső, az általa adott végeredmény 4 forint 30 krajcáros *oralis* porció esetén (13 333 1/3 porció x 3 ft x 6 hónap; 26 666 2/3 porció x 4,50 ft x 6 hó; a 40 000 porció pénzbeli ellenértéke így 960 000 forint) sem jönne ki pontosan, de ekörül van.
 - 13 Megerősíti *Iványi E.*: i. m. 201.
 - 14 Ha elfogadom Szabó Dezső adatát a porcióra vonatkozva és annak pénzre történő átszámítási kulcsát 3, ill. 3,50 ft/hó/porcióra teszem, mint az előző évben, akkor 800 000 forintra tehető az adó összege pénzben kifejezve, ha a kulcs 3, ill. 4 forint, mint két éve, akkor 880 000 forintra. Szabó Dezső adatához akkor kerülhetünk a lehető legközelebb, ha azt feltételezzük, hogy az élelmi porciók értéke havi 4,50, az *equilisek* 3 forint, s ekkor 960 000 forintot kapunk végeredményül.
 - 15 *Szabó D.*: i. m. II. 352–354.
 - 16 Ha 4 forintos *oralis* porcióval számolunk (25 000 porció x 3 ft x 6 hó; 50 000 porció x 4 ft x 6 hó), akkor jön ki a Szabó Dezső által megadott pénzbeli érték.
 - 17 Megerősíti *Iványi E.*: i. m. 201.
 - 18 Szabó Dezső adatát elfogadom a porciósámra nézve, s a pénzben kifejezett ellenértékre is az általa közölt adat (1 650 000 forint) a helyes, amennyiben a 3 és 4 ft/hó/porció átszámítási kulcsok valóban helyesek.
 - 19 *Szabó D.*: i. m. II. 370. Ugyanígy *Málnási Ö.*: i. m. 152., bár ő 70 000 porciót és ezenfelül 1 539 971 forintot ír, ami szerintem elképzelhetetlen.
 - 20 A Szabó Dezső által megadott pénzben számított érték úgy jönne körülbelül ki, ha 3, ill. 4 forintos havi porciókkal számolnánk: 23 333 1/3 porció x 3 ft x 6 hó; 46 666 2/3 porció x 4 ft x 6 hó. Az

- eredmény 1 540 000 forint. Hibás kerekítésnél is 1 539 996 forint jönne ki, aminél Szabó Dezső további 25 forinttal kevesebbet ír.
- 21 Megerősíti *Iványi E.*: i. m. 201.
- 22 A Szabó Dezső által megadott porciózám pénzben kifejezve pontosan 1 540 000 forint lenne havi 3 forintos *equilis* és 4 forintos *oralis* porciót feltételezve. Mivel Szabó Dezső szerint a következő évben *emelték* 4,50 forintra az élelmi porció havi értékét (*Szabó D.*: i. m. II. 374), ill. a megelőző évben az 4 forint volt, ezt tartom a legvalószínűbben helyes kulcsnak. Maga is ezzel számolhatott, ha nem is pontosan (vagy az összeget ismeretlen okból és magyarázat nélkül módosította).
- 23 *Szabó D.*: i. m. II. 375.
- 24 Az *oralis* porció értékének havi 4 forint 30 krajcárra történt felemelése miatt az összeg magasabb az előző évinél. A forintértékből nyilvánvaló, hogy Szabó Dezső az eddig változatlan havi 3 forintos lóporcióval számolhatott, valamint körülbelül kerekítve 46 666 embernek való és 23 334 lónak való porcióval, mellyel kalkulálva 1 679 994 forint adódott volna. Pontosán számolva a végeredmény 1 680 000 forint lett volna, s Szabó ezt az értéket adja meg a következő év szintén 70 000 porciós adómegajánlásánál. Itt jegyzem meg, hogy szinte biztosan a havi 4 forint 30 krajcáros, ill. 3 forintos porció maradt innen hosszú ideig a norma, mert 1741-ben is ez volt érvényben. (Ld. *Éble Gábor*: Károlyi Ferenc gróf és kora, 1705–1758. A grófi nemzetség levéltárának adatai alapján. I. Bp. 1893. 581.; *Szabó D.*: i. m. III. 583.)
- 25 Elfogadva Szabó Dezső állítását a porciózámról és a porciók értékéről (4,50 és 3 ft/hó), de kerekítés nélkül számolva az adóösszeg pénzbeni ellenértékéül 1 680 000 forint jön ki.
- 26 *Szabó D.*: i. m. II. 383.
- 27 23 333 1/3 porció x 3 ft x 6 hó; 46 666 2/3 porció x 4,50 ft x 6 hó.
- 28 Szabó Dezső számai teljesen elfogadhatónak tűnnek, az adó pénzben kifejezett értéke ezek szerint 1 680 000 forint volt.
- 29 Szabó Dezső szerint Horvátország nélkül ennyi az adó. Ezzel szemben Demkó Kálmán 109 000 porcióról ír (*Szabó D.*: i. m. III. 560–561.; *Demkó K.*: i. m. I. 91.)
- 30 Saját számításom szerint (39 333 1/3 porció x 3 ft x 6 hó; 78 666 2/3 porció x 4,50 ft x 6 hónap) 2 832 000 forint a megajánlott 118 000 porció értéke. Szabó Dezsőnél 2 615 976 forint szerepel, s ehhez a legközelebbi értéket akkor kapjuk eredményül, ha 3, ill. 4 ft/hó/porció kulccsal számolunk: 2 596 000 forint. Demkó Kálmán szerint pedig ekkor 109 000 porciót ajánlottak meg összesen, amit az élelmi porcióra havi 4 forintot és a lónak valóra 3 forintot számolva szerinte 2 397 988 forintot, helyesen 2 398 000 forintot adna.
- 31 A 118 000 porció egyharmada lovaknak való 6 krajcárral, kétharmada embereknek 4 (!) krajcárral számolva. Itt nyilvánvalóan napi értékről van szó, ami 30 napos hónap esetén egyetlen havi 3 forintos lovaknak való és 2 forintos *oralis* porcióval. 6 ilyen hónap esetén végeredményül 1 652 000 forintos adóteher adódik, ha viszont figyelembe vesszük, hogy a katonai év téli félévében nem szökőév esetén is 181 nap van, akkor 1 661 177,8 forintot kapunk eredményképp. Ezért nem tudom, hogyan jött ki 1 651 160 forint és 20 krajcár. Ehhez járult a forrás szerint a *deperdita*: „És mivel egyes *oralis* porciónként csak 4 krajcárt fogadtak el, amely máskor a katonának 7 krajcárjával fog fizettetni, ebből a veszteség egyetlen *oralis*ra 3 krajcárt, 78 626 2/3 *oralis* porcióra 117 939 forintot tesz ki.” Itt (is?) téved a forrás, mert 118 000 porció kétharmada nem 78 626 2/3, hanem 78 666 2/3. 78 626 2/3 porcióval számolva 117 940 forint pedig csak akkor jönne ki, ha egyetlen hónapra számítanánk a *deperditát*. Amennyiben viszont hat darab 30 napos hónapra számítjuk azt az összes embernek való porcióra, s ezt adjuk a fent számított hadiadó-értékhez, akkor összesen 2 360 000 forintot kapunk. Egyébként 7 krajcáros *oralis* porció 30 napos hónap esetén kiadja azt a 3,50 forintos havi porcióértéket, mely tehát a forrás szerint a reális terhet tükrözi.
- 32 Ha viszont a forrásban az általam sajnos ismeretlen okból egyetlen hónapra kalkulált *deperditát* mind a hat hónapra számítva voltaképp 3 forint 30 krajcáros bruttó élelmi porció-értékkel számolnák, akkor 2 360 000 forint jönne ki. Szabó Dezső szerint 1713-ban emelték 4,50 forintra az élelmi porció havi értékét (*Szabó D.*: i. m. II. 374.). Mivel 1741-ben is ez, ill. a lovaknak való

- 3 forintos porció volt a norma (*Éble G.*: i. m. 581.; *Szabó D.*: i. m. III. 583.), az is könnyen elképzelhető, hogy ez lenne erre az évre nézve is a helyes átszámítási kulcs. Vele 2 832 000 forintos adóértéket kapnánk. Én ezt tartom a legvalószínűbb forintértéknek. Viszont Szabó Dezső körülbelül, Demkó Kálmán pedig pontosan 4 forintos élelmi porció-értékkel számolt.
- 33 *Szabó D.*: i. m. III. 561.
- 34 Saját számításom (34 666 2/3 porció x 3 ft x 6 hónap; 69 333 1/3 porció x 4,50 ft x 6 hó) szerint 104 000 porció pénzben 2 496 000 forintot ért. Az eltérés több mint 2000 forint.
- 35 Egyharmad részben lovaknak való porció 6 krajcárral számolva, kétharmad részben embereknek való 4 krajcárral számolva – összesen 1 525 962 forintot és (helyesen) 40 krajcárt kapunk. Viszont nem szabad megfeledkeznünk a *deperditáról*, ha az adóterhet valós súlyán akarjuk értékelni.
- 36 Kiindulásképp a forrás adatát fogadtam el. A somogyi forrásokból történő visszaszámítás (SML P 1717–1722 3. 211.) ahhoz hasonló eredményt ad: ha Somogy 100 portájára 1192 *oralis* és 596 *equilis* porció esett, valamint egy fél további porció, akkor arányosan az ország 6089 1/2 portájára 108 910,71 porció jutott. (Az 1717. évi, 1720-ig érvényes portaszámok forrása: *Demkó K.*: i. m. II. 257.). Ez a 108 997 1/3 porcióról szóló elfogadása mellett szól. Az eltérés (86,62 porció) Somogy megye szintjén (kb. 1/60 rész) 1 porció felett van ugyan, de ezt valószínűleg nyugodtan tulajdoníthatjuk a kerekített értékek összeadása pontatlan gyakorlatának. Továbbá a forrás adatának végződése tökéletesen egybevág a rendek által a kapcsolt részekre kivetni javasolt adórész, 8997 1/3 porció végével, ami nem lehet véletlen. Az 1737. évi összesítés adatából ezt levonva kerekben 100 000 porciót kapunk a szűkebb értelemben vett Magyarország adójaként. Ez lett a következő évben kivetett adó is. Ezért ezt a számot tüntetem fel a táblázatban. Mindez viszont arra is felhívja a figyelmünket, hogy hasonló problémák más évek adómegajánlásánál is felmerülhetnek.
- 37 A forrás átszámítási kulcsával kerekítés nélkül 1 525 962,66 forintot kapnánk. Ekkor azonban figyelembe kell azt vennünk, hogy ez az összeg szinte teljes bizonyossággal nem tükrözi az adóterh valóságos súlyát. Ehhez havi 3 forintos és 4 forint 30 krajcáros porciókkal bizonyosan közelebb kerülünk, különös tekintettel arra, hogy a *concursumon* a királyi proposíciókban, majd a Somogy megyére kivetett adó átszámítására is ezt a kulcsot alkalmazták (SML P 1717–1722 3. 187–189., 211.). Az adó pénzbeli értéke ezen a számítási módon 2 615 935,9 forint.
- 38 *Szabó D.*: i. m. III. 562.
- 39 Itt (30 000 porció x 3 ft x 6 hónap; 60 000 porció x 4,50 ft x 6 hó) Szabó Dezső pontosan számol, miként az 1721. évi adata is pontos.
- 40 „A korábbi módon”, mondja a forrás, de nyilvánvalóan nem így van, hiszen kevesebb porció értékeként magasabb forintösszeget ad meg. Ha az előző évnél a saját számításom nem igazolja szinte egész pontosan a forrásét, akkor itt nagyon elbizonytalanodnék, hiszen fogalmam sincs, hogy miként kapta a forrás összeállítója ezt az eredményt. Napi 6 krajcáros *oralis* és *equilis* porció mellett 180 nappal számolva kerekben 1 800 000 forintot kapnánk, az embernek való porciót „a korábbi módon” 4 krajcárral számítva természetesen jóval kevesebbet: 1 400 000-t.
- 41 Ismét a forrás adatát fogadom el, mert ezzel vág egybe Taubert Ernő véleménye, aki Somogy adózását vizsgálva azt találta, hogy a haditanács által javasolt 118 000 porciót a király leengedte 100 000-re. (*Taubert E.*: i. m. 37.)
- 42 Az adó értéke 3, ill. 4,5 forintos havi élelmi és lónak való porció mellett 2 400 000 forint lenne.
- 43 *Szabó D.*: i. m. III. 562. Szabó Dezső azt mondja, hogy az adó valószínűleg megegyezett az előző évével.
- 44 Ismét „a korábbi módon” ajánlják meg az adót a forrás állítása szerint. Napi 6 krajcáros *oralis* és *equilis* porció mellett 180 nappal számolva (hisz az előző évre ez a számítás közelítette meg legjobban a forrás megadta értéket) 1 530 000 forintot kapnánk, az embernek való porciót 4 krajcárral számítva 1 190 000-et. Ez igen közel áll a közölt adathoz, de azzal nem egyezik meg pontosan, annál 8 forint 40 krajcárral alacsonyabb. 181 nappal számolva viszont annál sokkal többet kapnánk.

- 45 A táblázat címével ellentétben itt nem a megajánlott 70 000, hanem a talán kivetett 85 000 porciót tüntettem fel. Ennyi viszont csak akkor lehetett az adóösszeg, ha III. Károly a *concurus* végéig követelt 90 000-ból a nádor kérésére engedett, ha nem is 20 000, de legalább 5000 porciót. Ugyanakkor nagyon sok adat szól amellelt, hogy 90 000 porció volt a kivetett adó. (Vö. Szabó Dezső mellett: *Taubert E.*: i. m. 37.; *Demkó K.*: i. m. II. 263.; *Zachar J.*: Habsburg-uralom i. m. 83.)
- 46 1 190 000 forint a 85 000 porció egyenértéke, ha elfogadom az 1737. évi forrás átszámítási módját (3-3 ft/hó/porció). Az *equilis-oralis* porciók szokásos arányát (1:2) forrás is megerősíti (MOL N50 6. kötet), de a talán reálisabb (általam mindenestre valószínűbbnek látott) 3–4,50 ft/hó/porció kulccsal a Szabó Dezső által megadott 2 040 000 forintos eredményre jutunk.
- 47 *Szabó D.*: i. m. III. 562.
- 48 Az 1721. évnél az összesítés nem közöl adatot. Ezt csak azzal tudom magyarázni, hogy ekkor nem változott meg a fizetendő adó mennyisége. Az ok nem lehet az, hogy nem történt valódi megegyezés az adó összegét illetően, mert egyfelől akkor már az 1719. évnél sem tartalmazna adatot összesítésünk, másfelől az adómegajánlás formálisan a rendek egyoldalú aktusa volt az országgyűlésen, hiába volt a gyakorlatban a *tractatus diaetalis*ba beleágyazva, s történt is adó-megajánlás, csak éppen a behajtott 85 000 porciónál alacsonyabb összegű.
- 49 Forintértékéről ld. az előző év kapcsán írtakat!
- 50 *Szabó D.*: i. m. III. 563.
- 51 Az 1722. évnél sem közöl adatot az összesítés. Ezt újra csak azzal tudom magyarázni, hogy ekkor nem változott meg a fizetendő adó mennyisége.
- 52 Forintértékéről ld. a két évvel korábbiak kapcsán írottakat!
- 53 *Szabó D.*: i. m. III. 581–582.
- 54 A forrás azt állítja, hogy – Szabó Dezső állításainak ellentmondóan – innen fogva nem számolták porciókban az adót, és az 1722. nov. 1-jétől 1723. okt. végéig volt fizetendő.

3. táblázat

Az élelmi¹ porciók értéke Szabó Dezső és a hivatkozott 1737. évi összesítés szerint²

Az adómegajánlás éve	Szabó Dezső	Az 1737. évi összesítés
1708	4 ft	
1709	3 ft 30 krajcár	
1710	Kb. 4 ft 30 krajcár	
1711	4 ft	
1712	4 ft	
1713	4 ft 30 krajcár	
1714	4 ft 30 krajcár	
1715	Kb. 4 ft	2 ft (de egyetlen hónapra a deperditával együtt 3 ft 30 krajcár)
1717	4 ft 30 krajcár	2 ft
1718	4 ft 30 krajcár	Kb. 3 ft
1719	4 ft 30 krajcár	2 ft
1720	4 ft 30 krajcár	
1721	4 ft 30 krajcár	

1 A forrás azt állítja, hogy – Szabó Dezső állításainak ellentmondóan – innen fogva nem számolják porciókban az adót, és az 1722. nov. 1-jétől 1723. okt. végéig volt fizetendő.

2 Az 1737. évi összesítés adatait esetleg félre lehet azzal söpörni, hogy biztosan nem reálisak, de az élelmi porció 4,50 forinton történő stabilizációja előtt Szabó Dezső is látszatra eklektikusan számolt ezzel vagy azzal a kulccsal, mindenesetre külön indoklás nélkül alkalmazta azokat. Talán érthető, hogy magam bizonytalannak érzem a dolgot, miközben ennek a kérdésnek a kibogozása semmilyen módon nem járulna hozzá a diéta adómegajánlási jogának vizsgálatához, s ezért ezt a jelen munka nem tekintheti feladatának. Végző soron elszámolási kérdésről van szó, hisz a katonának kérhették a porciót természetben vagy pénzben, s úgy kérték, ahogy kedvezőbb volt számukra. Vagyis többféle kulcs is jogosult lehetett: a hivatalos ár vagy a reális bármilyen becslése. Málnási Ödön a 18. század első harmadának magyar történelmét kiválóan összefoglaló munkájában 4 forintos *oralis* porcióról ír (*Málnási Ö.*: i. m. 173.). Annnyit azonban a rapszodikusságon túl is megjegyeznék, hogy 1710-ben (azaz 1713 előtt) 4 forint 30 krajcáros élelmi porcióval számolni meglepő, miként 1715-ben is az ennél alacsonyabb 4 forintos értékkel. Ugyanakkor emlékeztetek arra, hogy Zachar József szerint 1733-ban egy élelmezési porció a hat nyári hónapban 3, a téliekben 4 és fél forint értéket képviselt (*Zachar J.*: A cs. [kir.] állandó hadsereg pénzügyei i. m. 864.) – tehát a kérdés esetleg a tízes években is bonyolultabb volt, mint amilyenek én láttam és látattam.

ISTVÁN M. SZIJÁRTÓ

THE RIGHT OF THE ESTATES OF HUNGARY TO VOTE
FOR THE TAX AND THE DEVELOPMENT OF EIGHTEENTH CENTURY
SYSTEM
TO VOTE FOR THE TAX

The political life of eighteenth century Hungary can still be described in the terms of the dualism of ruler and estates, and Diet was the most important theatre for their interactions. Their bargain centered around the voting for the tax and the estates' grievances. In the eighteenth century the Diet had the prerogative to vote for the contribution, but it only voted for the augmentation of its amount that was then collected automatically each year. The study wants to describe the making of this system, thus exploring the long-term evolution of the estates' right to vote for the tax.

After 1526 the Diet had to vote for raising tax each single time, then it became customary to vote for a contribution that could be collected two times. Later the Diet voted for certain taxes that were to be raised until the next Diet: but these were only of minor importance. After 1670 the estates lost their prerogative to vote for the contribution, it was assessed by the king and collected by the army using force. At the turn of the century representatives of the prelates and magnates (and occasionally of the counties) of Hungary also took part in its repartition. Part of the contribution was paid by the privileged, in accordance with the earlier (albeit not unbroken) usage.

As a result of the war of independence led by Prince Ferenc II Rákóczi, the estates of Hungary regained their right to vote for the annual tax, although not by the Diet but by a narrower representative institution (and it happened sometimes that the king assessed a higher tax than the one voted for), the amount of the contribution fell significantly (from something like 4–7 million forints to 1,5–2 millions in the 1710s), and the privileged were not any more liable to pay this. When at the Diet of 1722–1723 the later system was established with the Diet voting for the tax again (but exclusively its augmentation, and this amount was then collected yearly), this was already a sign of the shifting of power from the estates to the king.

The development of the estates' right to vote for the tax serves as a long-term indicator of their power relations. The development of these fit into the trends of the region (with seemingly decisive shift of the balance for the king) until the war of independence set the clock back at the beginning of the eighteenth century: the estates of Hungary acquired really strong political positions, which – despite their gradual weakening – could maintain the dualism of king and estates of Hungary in politics, which came to be an exception both in the region and in the whole of Europe.